

LIGET

2026-2
február

TARTALOMJEGYZÉK [XXXIX. évfolyam 2. szám]

„KÉSHET A TAVASZ...?”

Dobosi Bea | **HIDEG** 4

Bene Zoltán | **TAVASZLESŐ** 12

Nacsinák Gergely András | **TÉLI TENGER** 16

SZÓ-BESZÉD

Hollós Máté | **A VILÁGRENDŐR SZÍVREPESÉSE** 31

Csanádi Szilvia | **NÉHÁNY KOMOLY ÉS BECSÜLETES SZÓ** 33

Gyetvai Balázs | **UTOLSÓ FÉNY; VÍZRAJZ** 36

Taizs Gergő | **ABBAN A VILÁGBAN;** 39

AURORA_AUTOPILÓTA

Likó Szilárd Balázs | **MINT A BAJKÁL-TÓ** 43

Czilczer Olga | **NYITOTT ABLAK** 45

ARROBORI

Farkas Attila Márton | **MIT MONDHAT NEKÜNK** 47

EGY HÚSZ ÉVVEL EZELŐTTI KRITIKA?

Kicsák Lóránt | **MINDIG VOLT ÉS MINDIG LESZ** 53

Lendvai Zalán | **A SZITTYA NACIONALIZMUSRÓL** 66

20 ÉVVEL KÉSŐBB

Kiss Lajos András | **A POLITIKAI INFANTILIZMUS** 71

TERMÉSZETRAJZA

Gulyás Ábel | **NEMZETI TECHNOKRÁCIA –** 83

A SZAKÉRTELEM VISSZATÉRÉSE A HONI RETORIKÁBA

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kíssvábhegyi út 4-6.
info [kukac] ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

HIDEG

[„Késhet a Tavasz...?”]

Megérkeztem végleges lakhelyemre. Különös a csend, az erdőtüzek füstje, a csaláncsípés a lábszáramon. Combom hajlatába fertőzött kullancs fúrta be a fejét. Itt meg tudnék halni. Az utcán nem zörögnek ócska villamoskocsik.

Az az érzésem, hogy piszkos leszek a földtől. Ikerhurkos ujjnyomaim ott maradnak a tiszta felületeken. Keletre egy fővárost ölelő középhegység lepusztult rögei, a rác házak felett műholdak és csillagok. Esti misekor keresztet vetnek a sötét földre a kivilágított templomhajó osztott táblás ablakai.

A túlfűtött buszokon rosszul jár az óra. Egyszerre lép két egyforma cipőt viselő nő. A hátsó ülésen szimmetrikus arcú, szemüveges lányok, az öregek pólóin angol feliratok és rockzenekarok. A válást a házastársak közötti visszafordíthatatlan elhidegülésre hivatkozva mondták ki.

A cirmos macska már itt lakott, amikor jöttem. Fűnek-fának elújságotam, hogy befogadtam. Nincs válaszom a kérdésre, mitől enyém ez a föld. Mintha idegenbe szakadt bevándorló lennék egy különös szokásokat gyakorló nép földjén. A helyiek galaktikus években mérik az időtávokat.

Foglalkoztat, hogyan érzékeli a macska a világot. Elképzelhetőnek tartom, hogy más hullámhosszokon is lát fényt, más tartományokban is hall hangokat. Nem tudhatom, milyennek látja a rozsdás szögek helyeit a falban, és mit hall, mikor kétszer dudálnak a kamionok a nyugdíjas tanárnő háza előtt.

Nem lepett meg, hogy sokáig tartott megszeliđíteni. Mérgező növények közt görnyedtem, csigolyáim átütöttek megritkult anyagú kardigánomon. Hónapok teltek el, mire érdek nélkül elfogadta társaságom. Simogatásomat nem tűrte, de ernyedten lógó kézfejemhez számítóan törleszkedett.

Olvastam, hogy a termékeny félholdban szegődött az ember mellé. Múmiája brit gyarmatosítók gőzhajóit fűtötte, évszázados keresztényi üldözése ránk szabadította a pestist. Elfoglalta a nyárról a verandán maradt hófehér beltéri fotelt. Dorombolással gyógyít, kilenc élete és hat érzéke van.

Furcsa őszünk volt. A vén akác csak november végén kezdte lombját hullajtani. A szomszéd udvarát kecses, színes levelek borították el, az enyémet csúnya rozsdásak. Szeles napokon a fal tövében örvénylettek, esőben a lépcsőre tapadtak. Nem e világi hangot adtak ki a levegős radiátorok.

Elleptek a svábbogarak. Megfigyeltem, hogy nimfáik még szárnyatlanok. A pincében egér fialt, a lisztben molylepkék petéi várták a holometamorfózist. A férfi, akivel nem aludtam egy ágyban, sosem használta kétszer egymás után ugyanazt az evőeszközt. Sosem a legfelső ruhát vette ki a szekrényből.

A pókszázlábúak régi ismerőseim. Fejvesztve szaladtak szét, amikor betettem a kredenc aljába a bontatlan étkészleteket. A költözés heteiben allergén por szállt a rokonok garázsából előkerült papírdobozokból, a szomszéd udvarán eszelősen forgott a fekete kutya. Még vártam a sértődött barátnők telefonhívásait.

Beszökött hozzám egy széncinege. Azt mondják, agresszív madarak. Elhullott patások tetemeiből lakmároznak, és ha ember méretűre nőnének, kiirtánának minket. A férfi, akivel a nagyvárosban éltem, fanyarul annyit mondott, megteszik helyettük a generatív mesterséges intelligenciával működő, öntudatra ébredt robotok.

Nem értem, hol juthatott be. Akkurátusan ellenőriztem ajtót-ablakot. A konyhában szebb napokat látott szúnyogháló, a szobában leengedett redőny mellett szellőztetek. A teraszajtót behúdom, amikor kilépek elszívni esti cigarettám. Nem világítanak ablakok, szórványosan húznak el kóbor autók.

holdtalan éjszakákon

A tél hidegebb volt, mint vártam. A délután legmelegebb óráiban is mínuszokat mértek a fagyzugokban. Az a képtelen gondolatom támadt, hogy semmi sem múlik el, és fényévtávolságokban ma is él, ki itt már halott. Ha holdtalan éjszakákon felriadtam, hosszú percekig nem tudtam, hol vagyok.

A nagy hőscincértől megijedtem. A gumis lepedő alól mászott elő. Felkaptam a kínai strandpapucsot, aztán mégis egy lapra terelgettem. A megbokrosodott nyomtató krikszkrakszain elkenődött a festék, a teraszajtó argongázos üvegén túl a metropoliszok hőszigeteihez képest kriogén hideg.

A sült hús szagától felfordult a gyomrom, a konzervdobozok elvágta az ujjaimat. Zavarba jöttem a hüvelyes meg az emlős szótól, és sehogy sem hagyott nyugodni a kérdés, milyen lehet dorombolni. A férfi, aki csenddel vert, reggelente dühösen ásított. Este tenyérrel vágott a villanykapcsolókra.

Nem is tudtam, hogy késhet a tavasz. A csatornák és távhővezetékek nem olvasztották fel a talaj menti fagyot. Aztán egyik napról a másikra kinyíltak a rózsák, mintha a természet elfelejtette volna a hóvirágokat. Amikor beszökött kertembe egy páva, nagy bánatomra nem terjesztette szét zöldeskéken fénylő farktollait.

Csodálkozva tapasztaltam, hogy a régi beton repedéseiben kisarjadt a fű. Gondosan egymás mellé állítottam a gyomirtós meg a tápszeres flakonokat. A tápszer csavaros szájára kicsapódott valami szemcsés anyag. Amikor a cserepes növényeket locsoltam, nem tartottam be a hígítási arányokat.

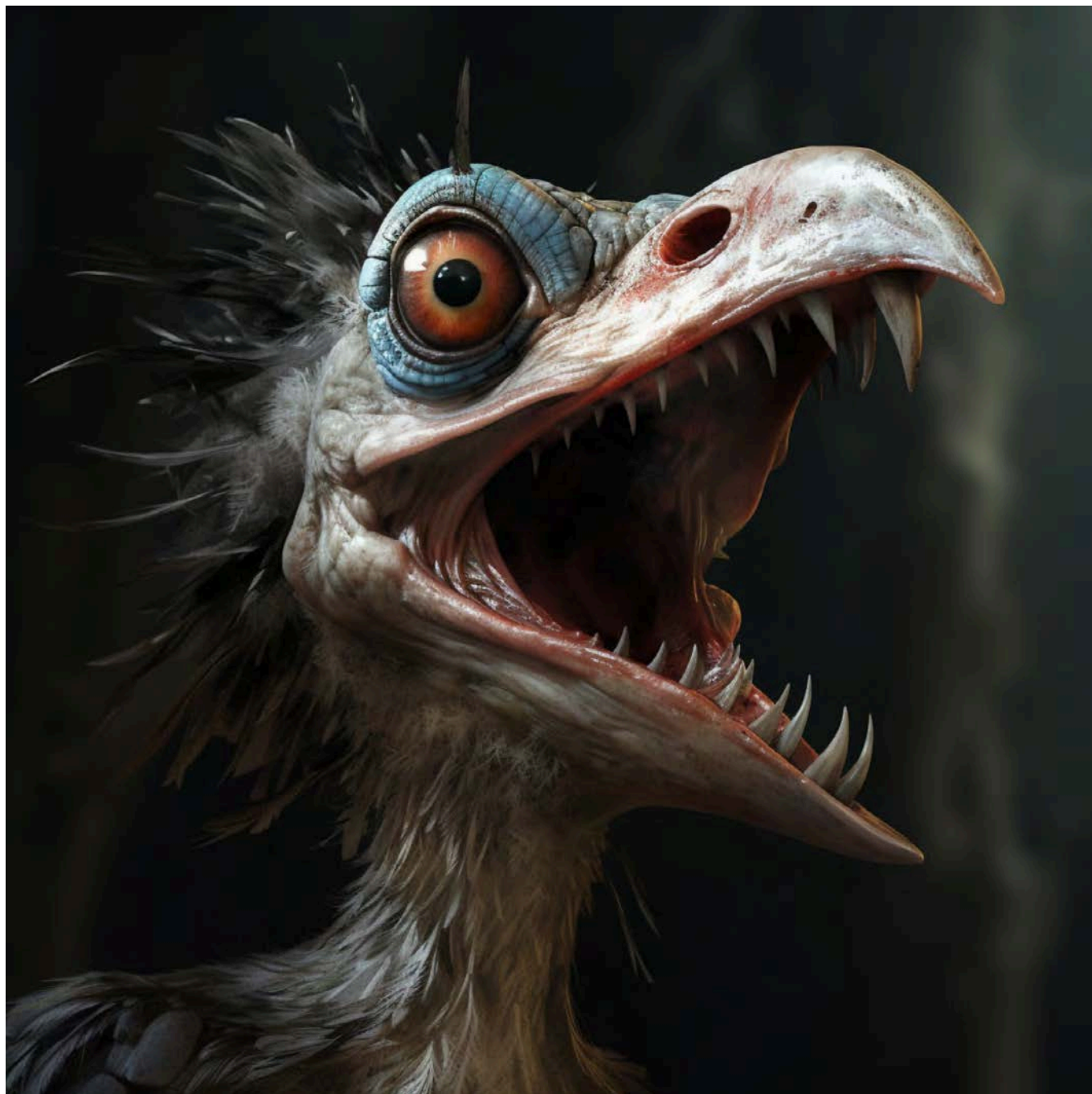
Időjárási és háborús frontok jöttek-mentek. A légköri nyomás változásaitól megfájdult a fejem. Szokatlan megkönnyebbüléssel töltött el a gondolat, hogy az én életemben már nem győzzük le a halált. Mintha nem is akarnám otthon érezni magam, szanaszét dobáltam cuccaimat.

A harkályok fészket raktak a kék esővízgyűjtő hordó mögé, a selejtezéshez vásárolt színes műanyag kosárba, a tizenöt centis kőzetgyapotba. Felismerni véltem egy kakukkot, de csalódást okozott a hangja és a kinézete. A kosárból kettőt vettem. A pénztáros véletlenül összefogta, és csak egyszer húzta le.

Megszólalt a lelkiismeretem. Emlékszem, nem lehetett rendesen odaállni a virágföldes zsákoktól. A kasszás úgy haragudott, mintha én hibáztam volna. Az obligát fészekparazita kakukk dajkamadárra bízta ivadékai kiköltését, a harkálynak vetélőujja és kis kampókkal ellátott, elszarusodott nyelve van.

Megvettem a nagy Brehmet. A *Világirodalmi lexikon* helyére állítottam a rongyos szennyborítás köteteket. Meglepetésemre a csalogány ugyanaz, mint a fülemüle, a leopárd, mint a párduc, a svábbogár, mint a csótány, az orka, mint a kardszárnyú delfin. Mikroszálás tollseprűvel törölgetem.

Következő éjjel majmokkal álmodtam. Kis üvegbúra alatt makogtak. Amikor citromhéjat dobáltam nekik, abbahagyták a kurkászást, és csodálkozva rám emelték kerek szemüket. Az arcukban volt valami megszólalásig emberi. Mintha egy gépnek lettek volna hirtelen humán vonásai.

A lefolyórácson fennakadt hajszálaktól kirázott a hideg. Nem húztam ki a dugót, és a kiszuperált fürdőkádat elfoglalták a farkatlan kétéltűek. Nem győztem kivárni, hogy az ebihalaknak kinőjenek a végtagjaik. A férfi, akit elhagytam, olyan jóhiszemű, hogy akkor is rosszul éreztem magam, amikor nem hazudtam neki.

Fel nem foghattam, mit keres nálam ez az állatsereg. Sosem voltam különösebben vendégszerető. Viselkedésemben udvariatlanságot nem, csak kelletlenséget lehetett felfedezni. Rég elhalt nagymamám arra tanított, hogy különbséget kell tenni ember és állat között. Ő legfeljebb Morzsa kutya fejét veregette meg.

A furcsaságoknak nem akart végük szakadni. Az ablakokon varjak károgaása hallatszott be, az udvaron idegesen bólogatva sétáltak a galambok. A kert végében nagy csapatokban loncsos bundájú juhok vonultak. Az őz rájárt a gyümölcsfák rügyeire, a seregély a szőlőre, a nyest a tyúktojásokra.

”

szemérmetlenül

Áthordtam az üres dobozokat a régi istállóba. A betonlapra rakott vályogfalazatú építmény megrogyott. A négy méter magas szuvas gerendákról itt feledett lószerszámok lógtak, a csálé vaskapu szárnyai között és az üveg nélküli ablakokon bekúszott a borostyán. Szemérmetlenül mutogatta terméseit.

Nem tudtam olvasni. A szavak betűkre estek szét, nem volt világos a sorrendjük. Míg ébren feküdtem a kilapított dobozokon, arról fantáziáltam, hogy bankrablók ölnek meg. Rút érzés volt, mikor ököllel verték szét az arcomat. Az is előfordult, hogy gyáván levágtak, mint a húsáért tartott haszonállatot.

Mikor senki sem látta, mozogtak a fák. Az égre feszülő csendben kísértetek csapkodták az ablakokat. Megnyugtatót a gondolat, hogy kis állatok alszanak a kertben, a szomszédban rekedten horkol lánca végén a tüdőbajos kutya. Az égen őrült iramban száguldottak a felhők. Beleszédültem látványukba.

Naphosszat darvakat hajtogattam testszínű kartonpapírból. Mivel a legfantasztikusabb dolgok is megtörténhettek, képzelőerőm cserben hagyott. Játékból a cirmos macskával cserkésztem be a szélfúttá faleveleket. Mint az arcbőr sírás után, izmaink megfeszültek, mikor prédára lestünk a két ház között.

Állataimmal kelek, állataimmal fekszem. Januári éjeken bundájuk nehéz szagában tartanak melegen. Cserepes számnak jólesik zavaros ivóvizük. A cirmos macska bizalmatlan szeme minden mozdulatomat követi. Ha a hátam mögé néz, nem fordulok meg. Rég tudom, hogy a szellemvilággal tart kapcsolatot.

Egyre azon tűnődöm, hová lett a bolygón valaha élt fajok kilencvenkilenc százaléka. Járványok, csillagrobbanások, kozmikus ütközések, bibliai özönvizek vagy jégkorszakok tizedelték meg? Sajnálattal gondolok rá, hogy egy hatodik nagy kihalási eseménytől nem védhetem meg állataimat.

kép | vecteezy.com

Szerző
Bene Zoltán

Dátum
2026. febr. 03.

NOVELLA

[„KÉSHET A TAVASZ...?“]

TAVASZLESŐ

[„KÉSHET A TAVASZ...?“]

Amikor Keserű Rebek István kilépett új hajléka tornácára, még nem kelt föl a nap. A tornác gerendái, de valójában az egész épület a frissen fűrészelt fa illatát árasztotta, amelybe lenolaj szaga keveredett. A hajdani betyár végigjárta tekintetét a környező házakon, s elégedetten dűnnyögött. A hosszú vonulás, a nélkülözés és a sok-sok feszültség meg veszekedés, lám, végül megérte. A már-már sivatagnak tetsző végtelen, száraz puszta eldugott bugyrában csak ráakadtak egy patakra, amely aprócska, szelíd legelőket és néhány kicsiny ligetet táplált. Utóbbiak közül egyet rögvest ki is irtottak: abból emelték a várost, New Szegedet, mind a huszonkét lakóházat és a közösséget szolgáló épületeket, menedékét és új otthonát annak a néhány kelet-közép-európai és walesi sorsüldözöttnek, akik hónapokkal korábban K. Rebek István mellé szegődtek Sidneyben. No, most már jöhet a tél, gondolta a városalapító, egykori betyár, s elégedetten rágyújtott a pipájára.

És el is jött a tél. Abban az időben, amelyikben otthon a nyár érkezik. Havat nem hozott ugyan, a csapadékot a földteke ezen vidékén egyébként is szűkmarkúan mérték az égiek, de éjjelenként olykor majdnem fagypontra süllyedt a hőmérséklet.

– Odahaza ilyenkor van a legmelegebb – jegyzete meg valaki, mire K. Rebek István morózuson annyit felelt:

– Már ez darab föld az, amire azt mondjuk, odahaza.

– Vagy idehaza – egészítette ki a csenevész Palkó, a Wenckheim báró nyúlszájú zabigyereke, aki évekig próbált beszélni az apjával, segítségét kérni tüdőbajos anyjának, de a komornyikokon sosem jutott túl. Mikor az anyját elvitte a betegség, mást nem tudván magával vinni, nyakába szedte a lábait, s nekivágott a nagyvilágnak.

– A báró, meglehet, nem rossz ember – magyarázta K. Rebek Istvánnak Sidney kikötőjében, egy koszos csehó zsírtól ragadó asztala mellett –, csak nem lehet elérni, nem lehet elébe tárnai a bajokat.

K. Rebek István együttérzően és egyetértően bólogatott.

– Talán az egész világgal ez a baj – tette hozzá Palkó –, hogy a bajokról nem szereznek tudomást azok, akik megoldhatnák. Vagy ha szereznek is, nem kapnak teljes képet, ennél fogva nem is érezhetik át... Nem?

K. Rebek István a vállát vonogatta.

– Tapasztalataim szerint az emberek úgy általában leszarják egymást. Csak az érdekli őket, ami érinti is.

– Ez is egy lehetséges magyarázat – ismerte el Palkó.

És mivel júniusban érkezett a tél, hát csak még erősebben érezhette New Szeged népe, hogy bármi lehetséges. Keserű Rebek István ennek ellenére úgy viselkedett, mintha ez lenne a világon a legtermészetesebb dolog.

Nem mintha számára nem lett volna szokatlan a júniusi tél, amely egészen augusztusig kitartott. Helyesebben addig kellett volna tartania, hogy a szeptemberrel együtt beköszöntsön a tavasz, a nyugat-ausztráliai puszták legkellemesebb évszaka, amikor vadvirágok sarjadnak a kietlen síkságon, a hüllők előbújnak föld alatti odvaikból, hogy magukba szívják az éltető napsugarakat, a tüskés ördögök ijesztgessék a gyerekeket és a vénasszonyokat, az óriás varánuszok borzongást keltsenek a fiatal lányokban. Ám New Szeged történetének első esztendejében a tavasz megmakacsolta magát, s úgy döntött, késik. Egy idő után átgondolta a dolgot, s arra jutott, ő bizony inkább el sem jön.

– A tartalékaink fogyatkoznak – állapította meg K. Rebek István októberben.

– A vetőmaghoz nem nyúlhatunk – bölcselkedett Robert B. tiszteletes, aki protestáns és katolikus híveknek egyaránt hirdette az ígét minden vasárnap, és – szombatoként más dolga úgysem lévén – még az egy szem zsidó családnak is följánlotta a segítségét, ám ők, megköszönve és nagyra értékelve a tiszteletes elhivatottságát, nem éltek a lehetőséggel.

– A vetőmaghoz nem is nyúlunk – nyugtatta meg a hajdani betyár, azzal elindult a pusztaságba, hátán azzal a mordállyal, amit Sidney-ben vásárolt egy sikátorban, mielőtt nyugatnak indultak. Hátha mellém szegődik a vadászszerencse, gondolta, netán megtudom, miért késik a tavasz. Lehet, hogy a földgolyóbis ezen vidékén ez természetes? Hogy errefelé akkor jön el az újjászületés évszaka, amikor kedve szottyán rá, s nem akkor, amikor a naptár szerint kellene?

Keserű Rebek István órákig rózta a pusztaságot, mire egy csapat kengurura bukkant. A hátsó lábaikon ugráló őzekre emlékeztető állatok egy bozótos mellett heverésztek, vakaróztak, békésen és gyanútlanul. K. Rebek István lehasalt egy vörös színű szikla mögé, levette a hátáról a mordályt, s a vállához emelte. Amint megcélozta az egyik kengurut, különös fény jelent meg az ég alján, s el is vakította pár pillanatra az egykori betyárt. Éppen azon a ponton villant föl, ahol a pusztaság remegve egyé olvad a horizonttal.

A fényt a városban is látták. Egészen bizarr izzásba vonta New Szeged utcáit és házait, mintha ezer és ezer gázlámpa világítaná meg a települést. A lakók döbbenten látták, hogy a messzeségben, kissé elemelkedve a talajszinttől, hatalmas, ragyogó virágmező jelenik meg, akár valami lebegő varázsszőnyeg, rajta vadvirágok millióival, amelyek szirmai mintha aranyból lennének, s a szélben úgy zizegnének, mint amikor a babtároló dobozt rázza valaki finoman. A New Szeged-iek, akik képtelenek voltak beletörődni a tavasz késlekedésébe, ám annál jobban szorongtak a jövőjük miatt, s lassan már mindentől megriadtak, ettől a jelenéstől mind egy szálig megnyugodtak. Testüket és lelküket valami mély, ismeretlen békesség töltötte el. Percekig tartott a látomás, s amikor eltűnt – úgy szívódott föl szépen, fokozatosan, ahogyan a homok nyeli el a kiöntött vizet –, szemerkélni kezdett az eső.

”

esőszag

Mire Keserű Rebek István visszatért a városba, kellemes tavaszi illat lengett az utcák fölött, esőszag keveredett a sarjadó fű szagával, a lovak bőre alatt remegtek és ugráltak az izmok, az emberek elégedetten hümmögtek, egyesek még egymás hátát is meglapogatták. Robert B. tiszteletes hálaadó imádságra hívta híveit.

New Szegedtől három mérföldre, egy bozótos mélyén a bennszülött varázsló abbahagyta az esőbot rázását. A három, csaknem meztelen gyerek, a család fekete bárányai megszeppenten nézték, ahogy az öreg varázsló gondosan takaróba csomagolja az eszközt. Soha többé ne dugjátok el! Ezt mondja a tekintete, ahogy rájuk néz. Az apjuk tekintete egészen mást ígér. A három gyerek lesunyt fejjel oldalog el.

Szerző
Nacsinák Gergely András

Dátum
2026. febr. 11.

EGYÉB

["KÉSHET A TAVASZ...?"]

ESSZÉ

TÉLI TENGER

["KÉSHET A TAVASZ...?"]

Második napja havazik, sűrűn és kitartóan, és én a téli tengerre gondolok.

Az utcai lámpák fénykörében kristálypor lebeg és kavarog, az emberek aprókat lépnek a járdán, minden lelassul, autók és villamosok araszolnak, csupán a hópelyhek fűgék. A közlekedési lámpa jégcsapszakállat ereszt, a szobrok fehér kucsmákban álldigálnak. A kávézóban, az ablaknál ülve bámulom az odakinti csöndet; mögöttem poharak és evőeszközök csörömpölnek, kabátok száradnak a széktámlákon és kutyák a szék alatt, zshivaj és langymeleg párnázza ki a termet. A téli tenger jár a fejemben, amely annyira különbözik nyári önmagától: a téli tenger hallgatása, amelynek révén még titokzatosabbnak tűnik, mint nyáron, még távolibbnak és megközelíthetlenebbnek.

Nézem a téli tengert. Itt van előttem az asztalon, Carpaccio festette meg, a velencei festő, akit egy darabig első fogásnak, amolyan meleg előételnek hittem, míg ki nem derült, hogy egyidejűleg reneszánsz művész és *primo piatto*. Ételként a velencei Harry's Bar művészettörténetileg ingyencséfje találta fel szorult helyzetében, és mert a tányéron az összehatás igen emlékeztette a cinquecento festőjének palettájára, kreálmányát róla nevezte el. Azóta már minden olasz étteremben kapni, nem csak Velencében.

rezzenetlen víz

Carpaccio téli tengerén vadászjelenet zajlik: a háttérben a lagúna szigeteinek egyszerű nádkunyhói látszanak, az előtérben előkelő férfiak csapata ijakkal vadászik a karcsú csónakokból kacsára, szárcsára, kormoránra. Mégsem ők a főszereplők, hanem a sápadt ég és a rezzenetlen víz, amelynek tükrét a hosszú evezők alig-alig fodrozzák. A tengernek nincs mélysége, az égboltnak úgyszólván nincsen színe. A tenger hallgat, és hallgatása olyan hatalmas, hogy az evezők loccsanásai, a madarak szárnyzuhogása és a vadászok kiáltásai elhalnak benne. A téli tenger néma – legalábbis Carpaccio szerint. Nincs sem távlata, sem mélysége, részvétlenül tükrözi a seszínű eget.

Utánanézttem – a lagúnákban a vízimadarak vadászatának ideje hagyományosan ősz végére és tél elejére esik, november végétől január közepéig. Tehát Carpaccio tengere csakugyan téli, vagy legfeljebb késő őszi tenger. De ez a végtelen hallgatás és ez a távollét mégis inkább a téli tenger sajátja. Decemberben Velence körül a vizek, akár köd ürte, akár hidegen ragyogtak a napsütésben, épp ilyen távoliak voltak, hallgatagok, megközelíthetetlenek. A Zattere végtelen rakpartján az emberek kiültek a déli verőfénybe, amely – bár a nap alig kúszott magasabbra a szemközti San Giorgio Maggiore harangtoronyánál – nemcsak az égről, hanem a vízről is áradt, a pincérek hunyorogtak, ha kiléptek ebbe a fényzuhatagba, felszolgálni az espressót vagy az aperolt, és a paloták homlokzatáról is visszaverődött a fény, fehér, narancs és rózsaszín variációkban, de mindez hiába emlékeztetett a nyárra, azt vettem észre, hogy minden, amit a tenger a hátán hordoz, a Giudecca házfüzére vagy az örmények kolostora, valahogy messzebbre került, elérhetetlenné vált – nem beszélve arról, hogy másnap egészen nyomuk veszett a ködben,

és még a vaporettók sem merészkedtek ki a nyílt vízre, hogy felkutassák, egyáltalán ott vannak-e még.

A tenger távollétében Velence magára marad. Várakozik, hogy visszatérjen hozzá hitvese, a tenger – habár a dózsék már több mint kétszáz éve nem jegyzik el szertartásosan a várost a tengerrel, minthogy nincsenek dózsék azóta, hogy Napóleon elhódította Velencét a tengertől és – nyilván féltékenységből – egy tollvonással beszüntette az ezeréves hivatalt. A frigy mégsem bomlott fel. Velencét továbbra is királynőként reklámozzák, akinek királyi párja a tenger volna: csakogy telente a tenger átváltozik, megfoghatatlan messzeségbe kerül, ezt látom Carpaccio képén, ezt láttam a Zatterén, ahogy a szigetek lebegtek szemközt az egyenletesen sziporkázó semmiben.

*

*„Velence napja olvaszt aranyat
hajamban: alkímiák vakmerő végcélját...”^[1]*

Rilke verse kezdődik így, egy velencei kurtizánról. A festmény, amely a verset ihlette, szintén Carpaccióé, a Zattere palotasorától pár lépésnyire, a Museo Correrben van, ahol Rilke is látta. Sokszor gyönyörködtem a kurtizán írott portréjában anélkül, hogy tudtam volna múzeumbeli eredetijéről: láttam magam előtt a rímekből kibontakozó szőkeséget, szeme mély örvény, ajka méregpohár, minden bizonytalansággal kecses ujjai egy ölebet cirógatnak, amelyikkel örömet helyet cserélne bármely férfinép. Nem csoda, hogy amikor a számtalan olvasás után először láttam Carpaccio képét, visszahőköltem. Hol itt a szemöldök, a „hídként ívelő”? A sebezhetetlen, gyűrűkkel ékes kéz? És különösen a versben megénekelte igéző tekintet, amelyben escheri rafinériával tükröződik a tenger? A terebélyes asszonyság, aki a képen profiltól látszik, minden, csak nem kecses, habár szőkének szőke; a szemöldök íve még csak-csak kivehető, de a tekintetből semmi, hacsak nem némi fáradt unalom; nem beszélve arról, hogy eleve két nő látszik a képen, a távolabbi csinosabbnak tűnik, de a közelebbi a kutyás, ráadásul kutyából is kettő van, egy ellenszenves fehér öleb meg egy acsargó kopó. Ebben aztán sehol sem, vagy majdnem sehol nem találom azt a Rilke-féle, igéző kurtizánt. Vigasztalódhatnék persze azzal, hogy végül is Rilke nem *ekphrasis*-t írt, vagyis nem kimondottan erről a (két) kurtizánról szól a vers, hanem általánosságban valami egyébről, de akkor mire véljük a képpel pontosan egyező részleteket – öleb, gyűrű, aranyhaj? A vers-sugallta látvány csak azért más, mert másképpen képzeljük el a bájot és a végzetes szépséget ma, amikor egy festőből könnyűszerrel első fogás lesz, mint képzeltek a reneszánszban? És ez volna az a távolság, amit Rilke ihlete áthidal?

kortárs szépség

Vagy legyintsünk az egészre, okosan megmagyarázva, hogy Carpaccio képe azért esik távol a versből kibontakozó belső képtől, vagy a cinquecento kurtizán szépsége egy mai kurtizán ideáljától, mert a festmény csak *primum movens*, afféle „első mozgató”, mint a filozófusok istene, aki miután létbe pöccintette a teremtést, hagyja, hogy minden menjen a maga útján, merőben különböző irányokba. A konkrét kép a Museo Correrben tehát csak elrugaszkodásra jó, olyan kiindulópont, amely Rilkénél – illetve olvasóinál – egy másfajta, kortárs szépséget indukál. A kétféle szépség ekképp az (időben változó) formákban nem, csak a szépség eszményében osztozik? Platón el lenne ragadtatva, nemkülönben a reneszánsz újplatonisták. Ez a megoldás feltehetőleg magának Carpaccionak sem volna ellenére. Nekem viszont annál inkább. Elbíbelődnék még egy kissé ezzel a távolsággal, amely Rilke egy szem kurtizánja, és Carpaccio két asszonya között van. Mert ez a távolság itt a leginkább mellbevágó.

Hogy a részletek egyeznek, az egész viszont cseppet sem. Még ha csak arról lenne szó, hogy Rilke a két alakot – a finomabb vonású hátsót és a matrónásabb előtérben lévő – összevonta eggyé, ez utóbbinak a kezén fénylik gyűrű, és egyedül ő simogat ölebet, miközben a távolabbi hölgy enerváltan mereng, kezében ernyedten tartva egy fehér keszkenőt. Rilke arcképet írt, de itt az arc közvetlensége hiányzik leginkább. Vagy bármiféle közvetlenség. Ha portré, akkor még leginkább a pincsisféle kutyáé, mert ő az egyetlen, aki ebből a kompániából minket, szemlélőket, egyáltalán figyelemre méltat.

Mert vannak ám itt többen is.

hanyagul könyökölve

Mint említettem, kurtizánból mindjárt kettő, ahogy kutyából is; szerepel továbbá a képen egy apród-szerű alak (esetleg gyermek, talán törpe), két galamb, egy páva, és végül egy papagáj. Az apród a pávával elfoglalt, a kopókutya, mint mondtam, acsarog egy botot vagy ostorfélét harapva, amelynek másik végét a kurtizán tartja könnyedén (az egyetlen kecses mozdulat a képen!), mindeközben a pudlikutya féltékenyen bámul ránk, mintha nem tetszene neki, hogy mi meg a gazdáját vizslatjuk, noha értetlenül. Ezek történnek. A hátsó nőalak egyáltalán nem csinál semmit, csak úgy van, úgyszólván az ott-sem levés határán, hanyagul könyökölve a balusztrádra. Az egész megmagyarázhatatlan jelenet egy teraszon játszódik, ahol szétszórva még ez meg az látszik: egy beteg színű alma, két levetett bíbor szandál (koturnusz-szerűen magasított talppal), valamint egy papírlap, a kopó mancsa alatt, ezt érdekes volna kibetűzni, ha egyáltalán ki lehet, de ugyan ki merészelne érte nyúlni? Mindez bezsúfolva, látszólag ötletszerűen, egy balkonra, a várakozás légüres terébe. Ez adja a kontrasztot: a tekintetek üressége ellenében a tér zsúfoltsága.

Mi ez a terasz, és kik ezek a nők? Miért néznek tüntetőleg balra, ahol semmi sincs? Minek nekik páva és papagáj? Ugyan mit láthatott, és melyikükben látta azt Rilke? Hogyan lesz ebből a balkonból és a rajta helyet foglaló alakokból vers, egy kurtizán önarcképe?

*

A hóesés aztán abbamaradt, helyébe kristályos, metsző hideg érkezett. Pár nap leforgása alatt átjárta a város csontjait, emberek dideregtek nappal és fagytak halálra éjjel az utcán, a hó nem olvadt el, mint szokott, hanem kitartón fehérlett a tetőkön, kerítéseken, a falak tövében és a tereken, legfeljebb elpiszkolódott kissé. Ezalatt rájöttem, hogy a két kép, Carpaccio téli tengere és kurtizánjai összetartoznak – nem képletesen, hanem nagyon is szó szerint. A tizennyolcadik század előtt egy festmény volt a kettő, csak valaki, valamikor, nyilván abból a kikezdetetlen megfontolásból, hogy két reneszánsz festmény mégiscsak több hasznot hajt, mint egy, gondosan kettéfűrészelte a táblát, néhány ujjnyival a keszkenős kurtizán feje fölött. Ezzel egy csapásra megoldódik a rejtély, hogy ugyan mit keres a téli vadászat előtérében egy liliomszál: nem keres

ott semmit, a lilium a vázához tartozik, amely az unott hölgyek teraszának korlátját díszíti, és amelynek tetejével végződik minden átmenet nélkül ama festmény. Ha a két képet gondolatban összeillesztjük, összefüggő jelenetet kapunk, igaz, nem kevésbé érthetlent: az előtérben hölgyek penészednek az unalomtól, akikre pillantva hamarabb jutnak eszünkbe Balthus alakjai, mint holmi porcelánszerű, kócsagnyakú reneszánsz dámák, a háttérben meg férfiak hada űzi a vadat, de belőlük jóformán semmi sem látszik. Mintha Carpaccio véletlenül felcserélte volna a kép előterét és háttérét. De a fűrészelés ténye legalább két dologra mégis némi fényt derít: hogy az acsargó fenevad fele is azért hiányzik, mert még szélteben is folytatódott a kép, és hogy a hölgyek nem a semmibe révednek, hanem igenis néznek valahová, méghozzá a diptichon elveszett másik felére, mi pedig aligha fogjuk már megtudni, mit is láttak ott. De így legalább kiderül, hogy ez a balkon itt nem holmi közönséges balkon, hanem úgynevezett *altana*, az a fajta tetőterasz, amire a velenceiek, évszaktól függően, hűsölni vagy melegedni telepednek ki a város fölé, ahonnét ellátni a távoli tengerig. Ennek nem csekély jelentősége lesz a továbbiakban.

Habár a kép a részek összeillesztésével érthetőbbé válik, mindez nem magyaráz meg semmit.

Ha az ember csak egy futó pillantást vet rá, mi mindent írtak már erről az enigmatikus képről (mert így szokás rá hivatkozni, legyen szó akár az alsó, akár a felső jelenetről, arról nem is beszélve, mi történik, ha a kettőt együtt próbáljuk értelmezni).

Minden világos, és semmi sem egyértelmű.

Két nő üldögél egy tetőterazon, avagy *altánán*, szemlátomást semmittevésben, léhán mulatva az időt, vagy inkább megadón várva, hogy elmúljon fölöttük az idő. A tetőteraszról a lagúnára látni, a téli tengerre, ahol viszont férfiak mulatják az időt a maguk módján, ahogy az a lagúnák világában évszázadok óta szokásos. Hogy pontosan mit csinálnak, akár ők, akár a hölgyek, az rejtély.

Mint ahogy az is, hogy kik is ők voltaképpen.

Carpaccio festményén jóformán semmi sem az, aminek látszik.

A jelenetek részletesebb analízise – amelyet elhivatott művészettörténészek nem mulasztottak el megtenni az utolsó halvány ecsetvonásig – magyarázatok helyett végtelennek tetsző értelmezés-labirintusba torkollik. És akkor még el sem jutottunk Rilke tekintetig, a költői tekintetig, amely kiemeli a nőt a látottak kavalkádjából, új rejtélyé avatva őt. Az értelmezés-labirintusban minden apró részlet jelentőségre tesz szert, ezzel párhuzamosan mégsem tesznek szert jelentésre. Legalábbis nem olyan egyértelmű jelentésre, amelyet visszafejtve dekódolni lehetne az *enigmatikus* kép üzenetét, vagy a megrendelő szándékát. Vagy akár csak azt, hogy voltaképp mit látunk.

Vegyük először a téli tengert. Ha egészen közelről vizslatjuk a festményt – nehéz dolgunk lenne, mert egész az óceán túlfelére kellene utazni érte – rájövünk, hogy nem kimondottan egyszerű megfogalmazni, mit is látunk. Vadászcélpont, kockáztatjuk meg – de miféle vadászat az, ahol nyílhegyek helyett golyóbisok vannak a nyílveszők végén? Ezt *pallottole*-ként azonosítják, azaz egyfajta terrakotta-lövedékként, amelyet speciális íjakkól (*archi a pallottole*) lőttek ki, és szemlátomást a hajóorrban lévő kosarakban tárolták. De ki vadászna madarakra a víz alatt? – márpedig a csónakban álló férfiak mindegyike a víztükör felé céloz. Halászat volna? Annak elég kevésbé sikeres, mert a csónakokban nincsen hal, csak vízimadár-tetemek, de mifélék? Kormorán, kárókatona, szárcsa, lúd, netán vöcsök? Ebből a távolságból képtelenség eldönteni. Egy szerző amellet érvel, hogy itt valamiféle vadászati nívumot örökít meg Carpaccio, amely a Távolságtól kerülhetett át a velencei lagúnákba: a vadászok kormoránokat fogtak be, hogy aztán az idomított madarakkal lehessen halászni, ahogy Kínában is teszik. [2] Ha viszont így áll a dolog, mi értelme a vízből felbukkanó idomított kormoránokra lövöldözni?

A teraszon is legalább ennyi festett kérdőjel sorakozik.

”

voltaképp kurtizánok

Mindjárt a legelső: kik is ezek a nők, akik a teraszon unatkoznak? Nemes hölgyek, mint egyesek vélik, akik a lagúnán vadászgató (vagy mit is művelő) férjeiket várják haza türelmesen vagy a végtelen téli eseménytelenségbe beletörődve? (Mert ugyebár egy tisztességes asszony nemigen hagyhatja el a házat férfikíséret hiányában.) Vagy – vetik fel mások – a hölgyek nem is állhatnának messzebb az unatkozó feleségek státuszától, mert voltaképp kurtizánok, akik épp két vendég között pihenik ki a rutinszerű csábítás fáradalmait? Ez esetben szintúgy a vadászat végére várnak, csak hogy a vadászok lesznek végül az ő zsákmányaik. Mivel támasztható alá akár az egyik, akár a másik magyarázat? Semmi más nem igazíthat el bennünket, csak a képen látható tárgyak és szereplők – azaz egy pár levetett papucs, a ruházat, a teraszon ödöngő szárnyasok. Vajmi kevés.

Az, hogy sokáig *Velencei kurtizánok*ként hivatkoztak a képre, nem jelent sokat; csupán az 1900-as évek elejétől terjedt el ez a megnevezés, Rilke is így ismerhette. A cifra apródnak öltöztetett törpe, a hiúságot jelképező páva, az érzékek közül hagyományosan az érintés, tapintás

szimbólumaként ismert papagáj, a magas talpú cipők és mély dekoltázs, a korláton hagyott alma – Vénusz gyümölcse – látszólag mind arra mutat, hogy itt a híres-hírhedt velencei kurtizánok dévaj kettősét leshetjük meg szabadidejükben.

De így van-e csakugyan? Az egész szimbolikus menázséria ugyanis látható homlokegyenest ellenkező oldalról is. A páva a prűdéria madara, állítják a bestiáriumok, mert rút lábát szégyenlősen elfedi tollazatával, továbbá az örök élet jelképe. A papagáj? Próféta az állatok között, megjövendöli az isteni gyermek születését, hangja is szakasztott olyan, mintha egyre-másra azt kiáltaná görögül: *haire*, üdvözlégy... Az alma, ha jobban megnézzük, nem is alma, hanem citrusféle gyümölcs, szintén a szüzességhez kapcsolódik. Tudnivaló, hogy magas talpú cipőket nemcsak kurtizánok viseltek, de minden előkelő és kellőképp finnyás hölgy is, hogy szoknyájuk szegélye semmiképp se sározódjon össze: ilyen lábbelikben nem is igen lehetett egyedül járni, csak úgy, ha gyámoltalan viselőjét kétfelől támogatták biztos kezű férfirokonok. Nem beszélve a liliomos vázáról, amely szemlátomást egy címerrel ékes, utalva e ház nemesi vérű és makulátlan életű lakóira.

Igen ám, lendül ismét visszafelé az inga, épp, amikor már kezdtünk meggyőződni az asszonyszemélyek feddhetetlen erkölcseiről, de a közelebbi vizsgálat elárulja, hogy ilyen címerrel egy nemesi család sem dicsekedhetett a korabeli Velencében, ez a címer nem-létező címer, pontosabban létezett valaha, és olyan családhoz tartozott, amelyik kétszáz évvel Carpaccio előtt megbízhatóan kihalt.

Mitévők legyünk hát e kurtizánok láttán, akik nem kurtizánok, háttérben a vadászattal, amely nem is vadászat? Mintha minden csakis azon múlna, kik voltaképpen ezek a nők: mert ha tetőteraszra rekesztett háziasszonyok, akkor a papagáj a szüziesség és vallásosság jelképe, a páva a szemérmességé meg az öröklété, a fura kis alak pedig, aki a pávát akarja becserkészni, bizonyára valamelyik hölgy édesgyermeké. Ha viszont kurtizánokkal van dolgunk, a papagáj szabados nyelvű madár, a tapintás emblémája, a páva hiún páváskodó teremtés, a fiú pedig talán törpe, talán cifra ruhás apród, afféle házi attrakció a többi látnivaló mellé. Sőt: a felső regiszterben csónakázó férfiak kiléte is a nők kilétének függvénye: lehetnek jóra való férjek, akik biztonságban tudják feleségüket az *altana* magasában, de éppígy lehetnek szórakozni vágyó himpellérek, akik,

mihelyst a téli nap lenyugszik, s az bizony hamar várható, máris mohón vesznek úzóbe egyéb zsákmányokat.

mindenre fényt derít

Ám hogy a hölgyek kicsodák, annak a legszívósabban kutakodó műtörténészek sem tudtak nyomára bukkanni. Hiú ábránd abban reménykedni, hogy egy napon csodával határos módon előkerül egy árverésen a festmény másik fele, a hiányzó bal oldal, és az mindenre fényt derít: mert kellett lennie egy bal oldali táblának is, ahol a kopókutya folytatódik, amelyen kiderül, mit néznek a hölgyek – azt azonban semmi okunk feltételezni, hogy a hiányzó fél emennél kevésbé enigmatikus. Esetleg még tovább bonyolódna az összkép.

Mindössze a tábla léte biztos: mert a festmény – megint csak: minden látszat ellenére – nem öncélú portré, nem a reneszánsz portréfestészet egyik remeke (pedig divat volt profiltól felvenni urakat és hölgyeket), hanem mindenekelőtt használati tárgy volt: egy bútordarab eleme, mit szépítsük, szekrényajtó. Pontosabban annak is a jobb oldali szárnya. A két hölgy képével az egyik oldalon, ki tudja, kik szerepeltek és mit csináltak a másikon. Mindenesetre a téli tengert ábrázoló panel túloldalán egy különös *trompe-l'oeil*-ábrázolás látható, ebből a típusból az elsők egyike, amely akkor tűnhetett elő, ha a szekrénykét kinyitották: egy csomó felfűzött papír (irat? levél?) ábrázolása, amely megszólalásig hasonlít egy csomó felfűzött papírra. Szemfényvesztés. Vagy figyelmeztetés? Csak óvatosan a szemmel! Semmi sem az, aminek látszik.

Megfejtés, megfejtés hátán. Asszonyok és férfjek, kurtizánok és kuncsaftok, jegyesek jegyajándéka, a stafírun g része az erényes asszonyi élet szimbolikus katalógusával, afféle didaktikus ábra, aztán: a szemlélődő és a tevékeny élet szembeállítás (alul passzív asszonyok, felül lázasan tevékenykedő férfiak), és így tovább. És az benne a szép, hogy az ikonográfiából, több-kevesebb következetességgel ezek az olvasatok egytől egyig levezethetők. Maradjunk inkább annál, amink van: egy velencei *altana* már-már szimbolikus magasában idöző két nőalak és a távoli téli tenger képénél. Rilke nem tudhatta, hogy a két kép egy jelenetet alkot, viszont még *Kurtizánok* néven ismerhette a képet; ebből a szemszögéből nála a két nőalak egybeolvad, egyetlen vészterhes, csábító szépséggé, ami nem is csupán egy nő sajátja, de az egész városé, Velence szépsége és romlottsága.

Itt az idő verset olvasni.

*

*Velence napja aranyat veret
hajamba már: alkímiák örök
reményét. Látod e szemöldököt
hídként suhanni vészei fölött*

némán örvénylő szememnek, melyet
a csatornákkal titkos láncolat
köt össze, úgyhogy benn árad s apad
és száll és hull a tenger. Aki csak

meglát, kutyámmal örömet cserélne,
mert lankadt kezem néha rajthagyom,
mi semmi tűzön meg nem éghetett,

a sebhettelent és az ékeset.

S hány ifjú – ősi házak szemefénye –
megy tönkre, mint méregtől, ajkamon!^[3]

Rilke verse, mint általában: mesteri ötvözet. Messze túlmutat azon, mit tudhatott, vagy mit sem. Hallotta-e vajon, hogy régebben *Boszorkák* vagy *Jósnők* néven is ismerték a képet? Ha hallotta, ha nem – máglyáról beszél, amelynek tüzetől mégis sértetlen maradt a kéz („sebezhetetlen, gyűrűs ujjaim” Kálnokynál). Nem ismerhette a kép téli tengert ábrázoló folytatását, mégis beleírta a versbe a tengert; és ott vannak az ifjak is, a nemesi házból valók; és végképp nem ismerhette Rilke a *trompe-l’oleil* papírfecniket a felső tábla túloldalán, a költemény mégis azokat a szemfényvesztéssel kacérkodó ábrákat idézi fel, amelyek egy arcban erdőt, várost, tájképet rejtenek el, avagy fordítva: fák ágaiból, sziklákból, városi látképéből komponálnak arcot. Mintha a költészet *daimónja*, amely Rilkében oly intenzíven működött néhanap, valamiképpen tudatta volna a költővel a festményhez tartozó többi elemet, ami ott sem volt, a láthatatlant.

Velence egyetlen portréba, egy kurtizán alakjába sűrűsödik: jogosan desztillálódhat Rilke tekintete előtt a város női alakká, minthogy Velence: nő, *La Serenissima*; és épp ezért jogosan lehet kurtizánnak is titulálni, mert gátlástalan haszonlesése közmondásos volt: lázas arany-éhség gyötörte egész története folyamán, kora ifjúságában és barokk vénségében egyaránt, és úgy is ékszerelte föl magát, csupa lopott holmival, innen-onnan elcsent vagy kapott csecsebecsékkel, mint kétes hírű szépségei. De még mielőtt felhorgadnánk, hogy Rilke holmi hetérához meri hasonlítani Velencét, ne feledkezzünk meg a gyűrűről ama érintetlen ujjakon: a hölgy nem csupán város, hanem egyszersmind tenger is, amely örvénylő tekintetében, a szemöldök hídjai alatt

tükröződve „steigt und fällt und wechselt“ árad és apad és változik. A dózse beiktatási ceremóniáján mindig egy aranygyűrűvel jegyezte el a tengert – ki tudja, nem éppen az a gyűrű fénylik most ott az ujjon? Ha kurtizán is, nem könnyen kapható léha nő, hanem az elérhetetlen; a csodált és birtokolhatatlan, a mindig eljegyzett eljegyezhetetlen. Ha belegondolunk, minden más város, a legpompásabb északi vagy déli kikötők is Alexandriától Antwerpenig *szemben* állnak a tengerrel, eddig kő, innentől víz; ezek férfiak városai, rakpartok, mólók, hullámtörők, élesen határolnak el egymástól tengert és szárazulatot, testet és lelket. Velence mocsáron, zombékon épült, minden pórúsát átjárja a víz: a tenger**ből** van, amely csatornák „titkos vezetőkein” át áramlik belé, belseje örökös örvény, mozgás, megfejthetetlen mélység – a „lankadt kéz” megtévesztő nyugalma ezt a vészes mélységet leplezi csak el, ideig-óráig. De aki csak belenézett: „szemét, ki rám veti”, az máris elveszett. Velencébe is bele lehet szeretni, de őt, aki mindent megszerzett, semmi áron nem lehet megszerezni; olyan szerelem ez, amiben csak tönkremenni lehet.

költészet és realitás

Nem beszélve arról, hogy Rilke kurtizánja nem kelti mohó perszóna benyomását, aki aranyra ácsingózna – éppen, hogy őreá vágynak mint az aranyra, jobban mondva: őrá, az aranyra. Hiszen „*Venedigs Sonne wird in meinem Haar ein Gold bereiten: aller Alchemie erlauchten Ausgang.*” És ez olyan rilkei mondat, amely szokás szerint annyi jelentést és asszociációt, annyi értelmet sűrít magába, hogy lehetetlen visszaadni, hacsak nem ugyanezekkel a szavakkal. Költészetének szépsége a pontosságában rejlik. Mert ha azt gondolnánk, hogy mindez egy ötletes, de végül is önkényes költői kép, tévedünk. Ellenkezőleg: épp ebben fonódik össze legszorosabban látvány, költészet és realitás: Carpaccio festménye, Rilke látomása és a hétköznapi velencei valóság. Ugyanis egy *altana*, ez a tetőkre biggyesztett teraszféleség nemcsak hűsölésre szolgált tikkasztó nyári napok után, hanem a velencei dámák – és bizonyára, s talán még inkább a kurtizánok is – kiültek rájuk óraszám, várva, hogy hajukat a szőkeség egy bizonyos árnyalatára szívja ki a nap; az az aranyos fényű hajzuhatag, amivel Tiziano sem tudott betelni, és ezért nem nyughatott, míg újra és újra meg nem festette képein, korántsem természetes szín volt. Ha Carpaccio képén hosszú órák fáradt unalma, a semmittevés üressége ül az arcokon, azért lehet, mert a hölgyek éppen erre várnak: hogy Velence téli napja arannyá olvassza fűrtjeiket. A jelenet, amit látunk, amit Carpaccio segít kilesnünk, nem léha tétlenség, hanem a legtitkosabb mesterség, a legmagasabb művészet: alkímia.

Így készül Velence aranya: a szépség.

Aligha véletlen, hogy Rilke épp ezt a szót használja: *bereiten*. Ami nem csinálás, összerakás (de ugyanígy „olvasztás” vagy „veretés” sem), hanem kimondottan alkotás, elkészítés: olyan munkálkodás, amelynek gyümölcse van. Az alkímista szövegekben a transmutatio megfelelője: *Gold bereiten* annyit tesz, mint aranyat készíteni, nemesebbet hozni létre valami kezdetlegesből. Ennek pedig elengedhetetlen előfeltétele az idő. „*Man muß den Dingen Zeit lassen, sich in uns zu bereiten*”, írja máshol Rilke: időt kell hagyni, hogy a dolgok bennünk megérjenek. Ez a lassú

átalakulás, amelynek során a lélek belső tereiben alakot nyer, megszületik a szépség (amelyet aztán, mintegy ajándékként, a külső világnak vissza lehet adni, megnevesítve), minden másnál jobban foglalkoztathatta Rilket. Az ember dajkálja magában a dolgokat, hagyja, hogy arannyá váljanak, átengedve lényét, tehetségeit és erőit ennek a folyamatnak: ez a költő (vagy általában a művész) feladata, amihez három tényező szükséges mindenekelőtt: csönd, koncentráció és idő. Ha valamiben, ebben Rilke, saját tapasztalatából kiindulva, szentül hitt. *„Ich arbeite nicht an Gedichten. Ich halte mich bereit“*, írja egy jegyzetében. *„Nem dolgozom a verseken, hanem készenlétben vagyok.”* És azt is tudta, hogy ez nem mentes a szenvedéstől: hiszen épp ez az a három dolog, amit a világ a legszűkmarkúbban mér, amit nem tűr meg, és amit mindenáron szét akar zúzni. Ha azonban az ember, mintegy áldozat gyanánt felajánlja ezt a hármat, voltaképp egyetlen vagyonát, életét tágas térré alakítva át, akkor létrejöhet valami állandó: amit az alkimisták aranynak neveztek, és ami minden alkotófolyamat *„örök reménye”*. A *Testamentumban* így ír: *„Alles Sichtbare will in uns tiefer werden, will in uns vorbereitet sein”*. *„Minden, ami látható, bennünk akar mélyebbé válni, bennünk akar megérlelődni”*. Mert a benyomások felvillannak és eltűnnek, a dolgok veszendőek, a szépség pillanatai pedig ritkák: de az emberi tekintet képes arra, hogy magába engedje a jelenségeket, és átváltoztatva, mintegy belső liturgiában újjá és örökké érlelje mindezt – minden erejével szolgálva a nagy átváltozást, tekintet nélkül önmagára. Másképpen nem megy – magyarázta Rilke a fiatal költőnek írott leveleiben, aki a maga részéről egyetérthetett vele, mert utóbb elment hírlapírónak. Még csak előétel sem lett belőle.

Visszatérve a hölgyekhez az *altanán*: mindebből világosnak kell lennie, hogy az a látszólagos ernyedtség, már-már közönyös passzivitás, ami a nőalakokból és egész környezetükből sugárzik (és ami tényleg éles ellentéte a háttérben zajló vadászat hajrájának), nem vétkes lustaság, hanem az egyetlen lehetséges magatartás: a vágyott szépség létrejöttének egyetlen lehetséges útja. Még akkor is, ha az csupán egy aranyszín hajzuhatag.

”

az időbe-font alany

Heideggert lenyűgözte a gondolat, hogy az alkotó nem készítő, hanem elő-készítő; nem produktumok serény termelője, hanem elsősorban „közeg”: a lét, az igazság, és esetleg a szépség létrejöttének közege, olyan „tér”, ahol a világ átváltozik „jelen-létté”. Rilke érdeme is az

Heidegger szerint, hogy a nyelvet nem használja, hanem „lakhatóvá teszi”. Ebben viszont az is benne foglaltatik, hogy le kell mondani az előállítás-kényszerről, máskülönben a semmi őrlésének gépies folyamata marad, a lármás és elvakult semmitermelés. Ha valami csoda folytán túléli a pillanatot és megmarad, akkor sincs maradandósága. Innen nézve a kérdés már nem az, hogy valami, amit gép hozott létre (esetleg „gépiesen” jött létre), vagy akár csak tömegtermelés vagy sokszorosítás során keletkezett (elvégre az is gépi produktum) felér-e vajon az ember, az egyszeri alkotó által létrehozottal, vagy megkülönböztethető-e attól. Ugyanis a lényeg nem a produktum, hanem a közeg és az áldozathozatal; nem a látvány, hanem a láthatatlan; mert ez a folyamat, a *bereiten* feltétele. A szubjektum nélküli folyamatból ez hiányzik. A szubjektum, az időbe-font alany, nem csupán „belső tér”, *weltinnenraum* (ezt a lefordíthatatlan szót is Rilkeből emelte át magához Heidegger). Érelni lehet ugyan mesterségesen, érlelődni aligha. Ami viszont ez által születik, a transzmutáció titokzatos helyén arannyá lehet, „alkímiák vakmerő végcéljává”.

[4]

Rilke kurtizánjának szavakból szőtt önarcképe gyakorlatilag a portré definíciója. A portrén az történik, hogy a távlat az arcba költözik. Nem a természet, hanem a személy ismerve lesz. A tér, a történet, minden, ami addig kívül volt, a tájban, az események szekvenciájában, a középkori táblaképek alakjainak sokaságában – mindez egyszerre az arcba sűrűsödik, arccá válik, ezáltal pedig az arc elhagyja lehatároltságát, kölcsönkapja a horizont távlatát és sokféleségét. A messzeség a szubjektum alkotóelemévé lesz. Így az történik, hogy amit Carpaccio befejezetlenül hagyott – mintegy előétel-mivoltához híven –, azt Rilke a verssel bevégezte. Carpaccio hölgyei, akár kik legyenek is, még rászorulnak a horizontra, a látkép elemeire, a körülöttük szétszórt attribútumokra, messzi-messzi férfiakra, jelzések és jelképek finom szövetére, hogy elmondhassák, kik ők. Rilke hölgyének ilyesmire már nincs szüksége, mert minden benne tükröződik. Ezért lesz, kurtizán ide vagy oda, érintetlen és érinthetetlen: övé a tenger távlata. A téli tenger örök és színarany közönye.

---

[1] Kálnoky László fordítása

[2] Elvégre egy franciskánus misszionárius már a 14. században beszámol ennek az eljárásnak a használatáról Európában. L.: Philip McCouat, "Carpaccio's double enigma: *Hunting on the Lagoon and the Two Venetian Ladies*", *Journal of Art in Society* www.artinsociety.com

[3] Somlyó György fordítása

[4] A vers szövege szerint voltaképp nem az alkímia „örök reményéről” (Somlyó) sem „vakmerő végcéljáról” (Kálnoky) nincs szó, hanem „legnemesebb kimenet”-ről.

kép | Carpaccio festményei

A VILÁGRENDŐR SZÍVREPESÉSE

[SZÓ-BESZÉD]

Rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészletekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

„Szívrepesős – mondja elemista kisfiam Beethoven Örömdójára. A megindulásra, melyre az ő pici lelkét először mozgósítják a múzsák. A muzsikáé s a költészeté, amint a *testvér léssen minden ember-t* hirdetik. Éppen ezért az eszményért akar ő világrendőr lenni. Ahogy akkor látom, egy személyben közlekedési rendőr- s karmesterként szándékozná majd valamely magasztos világszervezet emelkedett vezénylőpultjáról igazgatni a népek közéletét.”

(Tóth Eszter: [Szabadulni a kozmikus jobbágyságból](#), Liget, 1998/8)

Örömtől, izgalomtól erősen ver a szív – vezet a „repes” szó nyomára az értelmező szótár. Amit, persze, nem olvastam 8–10 évesen, amikor a *szívrepesős* szóval jellemeztem az *Örömóda* zenéjét. Talán hallottam a repesést említeni családtagok egymás iránti érzelmi közlekedésében.

Mai zenész fejemmel követni próbálom, mi hathatott rám a Beethoven-zenében ilyen elementárisan. Könnyen meglelem. A variációs tétel témája a mélyvonósok rejtekéből lépcsőzetesen emelkedik fel a vegyes kar és a zenekar erőt árasztó tuttijáig. Ha csak idáig követte a gyerek, akkor is megvan a magyarázat. Ha tovább is, a variációk megannyi mezéből a világot ölelő fináléig újból, terjedelmesebben ismét bejárhatta a lélekemelő utat.

Édesanyám emlékezésében még egy szó figyelmet kelthet: a „világrendőr”. Ez 7–8 éves koromhoz kötődik. Amikor a közlekedési rendőri ambíciók új távlatot kaptak a történelem rendbetételének igényében. Emlékszem, akkoriban valakiről azt hallottam: titkos rendőr. Hát annak meg mi értelme? – firtatta tudatom. Ha nem látja mindenki, hogy én irányítom a forgalmat, mi értelme a rendőr-mivoltnak?

igenlő válasz

Repeset-e egy rendőr szíve? Nem a kedvese iránti érzelemre gondolok. Hanem arra, hogy a rendteremtés és a repüléssel is etimológiai rokonságban álló repesés belefér-e azonos személyiségbe? Erre saját életem ad igenlő választ. Nem arra utalok, hogy művészi repesés is csak a mesterség eszköztárának alapos rendezettségéből emelkedhet el. Hanem hogy szinte egész művészi életpályám során kiadók vezetése, egyesületek irányítása tartott két lábbal a földön, s barátaim gyakorta kérdezték, lehet-e ilyen kötelmek között más szférákba repesni?

S ha már a *szívrepesős* zenét említettük, mondjuk ki a másik akkoriban használt fogalmamat is. *Lelkifurdalós* volt szóhasználatomban a fájdalmas, szomorú, bánatos muzsika. Akkoriban azt elutasítottam. Mint a legtöbb gyereknek, a felemelő, diadalmas szívrepesősre volt szükségem. Iskolai énekkönyvem tele volt elmarasztaló, sőt becsmérítő bejegyzésekkel, ahol például az erdőnek „jaj de régen lehullott a levele, / árva madár párját keresi benne”. (A lelkifurdalás szó jelentését ne keressük e jelzőmben...)

Mai zenéim leggyakrabban „lelkifurdalósak”. De – ha nem az *Örömóda* 19. századi romantikájával is – remélem, szorul beléjük, némi nosztalgikus színezéssel „szívrepesés” is. Úgy látom, világrendőrre is egyre inkább szükség lenne. Olyan lélekkel és olyan szellemben, amilyen az enyém volt hat és fél évtizede.

kép | vecteezy.com

NÉHÁNY KOMOLY ÉS BECSÜLETES SZÓ

[SZÓ-BESZÉD]

Rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészletekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

„Nem azokról a szavakról akarok írni, amelyeket a múlt század nyelvszokása nyűtt el. Inkább arról, hogy nálunk öt-tíz év alatt egy egész új magyar nyelv alakult s öt-tíz év alatt szinte váratlanul kicsöppent a használatból néhány komoly és becsületes szó, sem jobb, sem rosszabb, mint a többi, a divat és az élet kegyeltje. Sok émelgyősnek, sok komikusnak sok ízléstelennek tetszik. A 'kebel'-t például ma már alig merjük leírni. A 'hon' egyszerűen nevetést kelt. De humoros mellékíze van a 'dicső'-nek, a 'lánglelkű'-nek, a 'pást'-nak és az 'ifjú'-nak is. Ha egy budapesti ember a 'meghitt' barátjáról beszél, bizonyosan tudom, hogy az ellenségét szapulja. A 'bú', a 'mű', a 'férfiú' a 'hiv cimborá' többnyire csak arhaikus értékű, legföljebb egy kenetes pap, egy könyv-szagú tanár, vagy egy félművelt, nagyon idealista szüzecke szájába illő. A 'lantos' és a 'dalnok' meg egyenesen a humoristák prédája. Próbálj egy fiatal íróat így nevezni s meglátod, másnap elküldi hozzád a segédeit.”

Kosztolányi Dezső: *Öreg szavak*, 1909

Fényévekre vagyunk Kosztolányi macskakörmözött és nem macskakörmözött szavaitól: a kegyeltől, az elnyúttól éppúgy, mint a 19. századi lírát idéző példáitól. Úgy képzelem, mindenki, aki írással foglalkozik, titokban vagy kevésbé titkoltan, de érzelmes kapcsolatot ápol a régi nyelvvel vagy legalábbis az alkalmasint felbukkanó avított szavakkal. Kosztolányi bizonyosan így volt ezzel, ezért dicsérte a 'selypítő introverziókat', a múlt nyelv félmúlttá varázslását, a költői gesztusokat, amelyekkel a modern líra visszanyúl a korábbi patinás nyelvhasználat eszköztárához, turkál kicsit benne, majd kincseket emel ki belőle, hogy némelyiket (ahogyan ő fogalmazott, nekem meg utána kellett néznem, mit is jelent pontosan) „életre galvanizálja” (értsd: korrózió ellen védi a tárgyat, hogy meghosszabbítsa az élettartalmát). Ezt fantáziálta a fenti szövegben kiemelt kifejezésekkel kapcsolatban is, nem akart róluk írni, mégis róluk írt a veszteségérzet tudatában. Elhatároztam, hogy vidáman indítok, és a generációm szájából furcsán hangzó példákat sorolok, mint a flexel, a szigma, a bannol, a brefendel, a leoffol, a low key vagy a cancel culture. Gondoltam, nem akarok borúlátónak látszani – bár a példák szinte mindegyike negatív társadalmi viselkedési mintát jelöl – a nyelvi változás természetes, megállíthatatlan, és különben is, az angol jövevényelemek vajon milyen arányok felett képezik meghatározó részét a magyar nyelvészletnek?

”

kontrollvesztett együgyűség

Aztán tudatosult bennem, hogy a Kosztolányi által jelölt első néhány kifejezés Vörösmarty nyelvét idézi, legalábbis a tőle származó memoriteren keresztül öröklődik, és mint ilyenek a kulturális emlékezetben az oktatás révén életben tartott szavak. Nem kérdés, hogy akik irodalmi folyóiratot olvasnak, azok számára egyértelmű a „kebel” és a „hon” szavak jelentése, de szülői tapasztalatom alapján állíthatom, hogy a kisdíjakok számára, akik nyolc-tízévesen először tanulják

a *Szózatot*, bizony nehézséget okoz, nem sokkal kisebbet, mint a *Halotti beszéd* első szakaszának biflázása. Tulajdonképpen, és ezt némi tépelődés után merem leírni, a *Szózat* gyönyörű nyelve mára alig érthető, csupán kommentárokkal és lábjegyzetekkel közelíthető meg, amelyeknek az olvasása kétségkívül szigorú elvárás a nebulóktól. Kosztolányi megjegyzése, hogy a „hon” nevetést kelt – ma épp így problematikus a „haza” szó, nem azért, mert bizonytalanná vált a jelentéstársításunk, vagy pátoszosnak érezzük, hanem mert egyszerűen lejáratódott a politikai nyelvhasználatban, kisajátítások áldozatává vált, és ezzel elvesztette lényegi tartalmát, ami Vörösmarty retorikájában munkált: a közösségi értelmet, amit annak idején éppen a *haza-fias* költészet formált, ilyen mesterségesen. Van itt valami, ami túlmutat a nemzeti romantika ideológiai közösségformáló szerepének kritikáján vagy épp tiszteletén, a politikai nyelvhasználat devalválódása, ami már nemcsak a jelentésvesztés, a manipulálás vagy a demagógia fogalmaival írható körül, hanem egyenesen műveletlenségként detektálható. Érthetjük úgy, mint a populizmus következményét, és ha így értjük, a helyzet még kétségbeejtőbb. A politikai nyelvhasználat a legsötétebb történelmi időszakokban is őrizte, ha nem is mindenképpen az emelkedettség, de a műveltség és a jólfésültség látszatát. Ha a mai állapotokat nézzük, leginkább a trágárság, az alsó kategóriás humor és a kontrollvesztett együgyűség tüneteivel találkozunk. Nem hinném, hogy a látszat díszletei nemesebbek voltak, de amit a kommunikációs szabályok kontúrvesztése sugall, az egyet jelent a politikai intellektus vesztésével. Kosztolányi soraiban a szavak archaikus értékét három különböző, nevetségesnek ható nyelvhasználó adja: a kenetes (értsd: képmutatóan ájtatos/buzgón vallásos/pap, a könyv-szagú tanár (ezt értjük, bár talán kevésbé érzéki módon, mint a poros könyvtárak tapasztalatából), és a félművelt, nagyon idealista szüzecke. (A Word helyesírásellenőrzője nem is bír a szüzecke szóval, notóriusan aláhúzza, noha a szótövet nyilván ismeri.) Hogy a szüzecke és az idealista fogalmi összeköthetőek-e még, most ennek a kérdésnek a megválaszolására nem vállalkoznék, de a félművelt kifejezés mindenképpen eligazító jellegű. Eszerint a régies hangzású szavak használata vagy a világszemléletét alapvetően más nyelvi normában kifejező, és ezzel a múlthoz ragaszkodó pap, vagy a könyveivel szintén a múlt és a tekintélyek világához kötődő tanár, vagy a kritikai felülvizsgálatot nélkülöző nyelvhasználó volna, aki az eltűnt kor magasztos hangvételt tudatlanul alkalmazza. Úgy vélem, ez a félművelt nyelvhasználó jószerével a múlté. Nem a műveltség hiányosságai számolódtak fel, hanem az igyekezet, amit egykor Adorno rosszállón, a szellem bensővé tételének hiányaként, ugyanakkor mégis fétisként jellemezett. Az az igyekezet veszett el, hogy a műveltség jeleit a státusz szimbólumaként tartsuk számon. S ha ez így van, Adorno logikája mentén örvendhetnénk, hogy a hamis önpozicionálás ezennel felszámolásra került. A képlet azonban ennél sokkal rosszabb eredményt mutat. Az intellektuális beállítódás vállalt hiánya elismerésre és bizalomra tart igényt. A kultúraellenesség logikája már nemcsak alattomban hálózza be a világ működését, hanem minden szinten elfogadottságot követel magának.

kép | vecteezy.com

Szerző
Gyetvai Balázs

Dátum
2026. febr. 08.

VERS

UTOLSÓ FÉNY

Amikor kiléptél,
a redőny rései még tartották a reggelt.
A fény óvatos vendég,
előbb a falhoz simulva,
aztán a szék karfáján pihelve jött be.

Te már a küszöbnél álltál,
kezed a kilincsen –
nem nyomtad le, csak tartottad,
elég volt nem mozdulni,
hogyan eldőljön.

A cipőd orra az ajtó rése felé mutatott,
a sarkad még befelé.
A pillanat kődarab a zsebben:
súly és bizonyíték.

Amikor lenyomtad a kilincset,
a fény egyszerre ugrott a padlóra,
és soha többé nem jött úgy vissza.

Szerző
Gyetvai Balázs

Dátum
2026. febr. 21.

VERS

VÍZRAJZ

testedben a falak
recsegnek mint a csövek
amikben a víz lassan
szivárog a repedéseken
és minden sarokban
megül a csend

egy délután a patak partján
ujjaid közé szorult a fény
és azt mondtad
a víz megy tovább
nélkülünk is

hiányod most is
puha réteggént tapad

bőröm alá

és este
amikor a fürdőben
a csap fölé hajolok
a víz egyenletes hangja
olyan mintha valaki
óvatosan azt mondaná
minden rendben van

kép | vecteezy.com

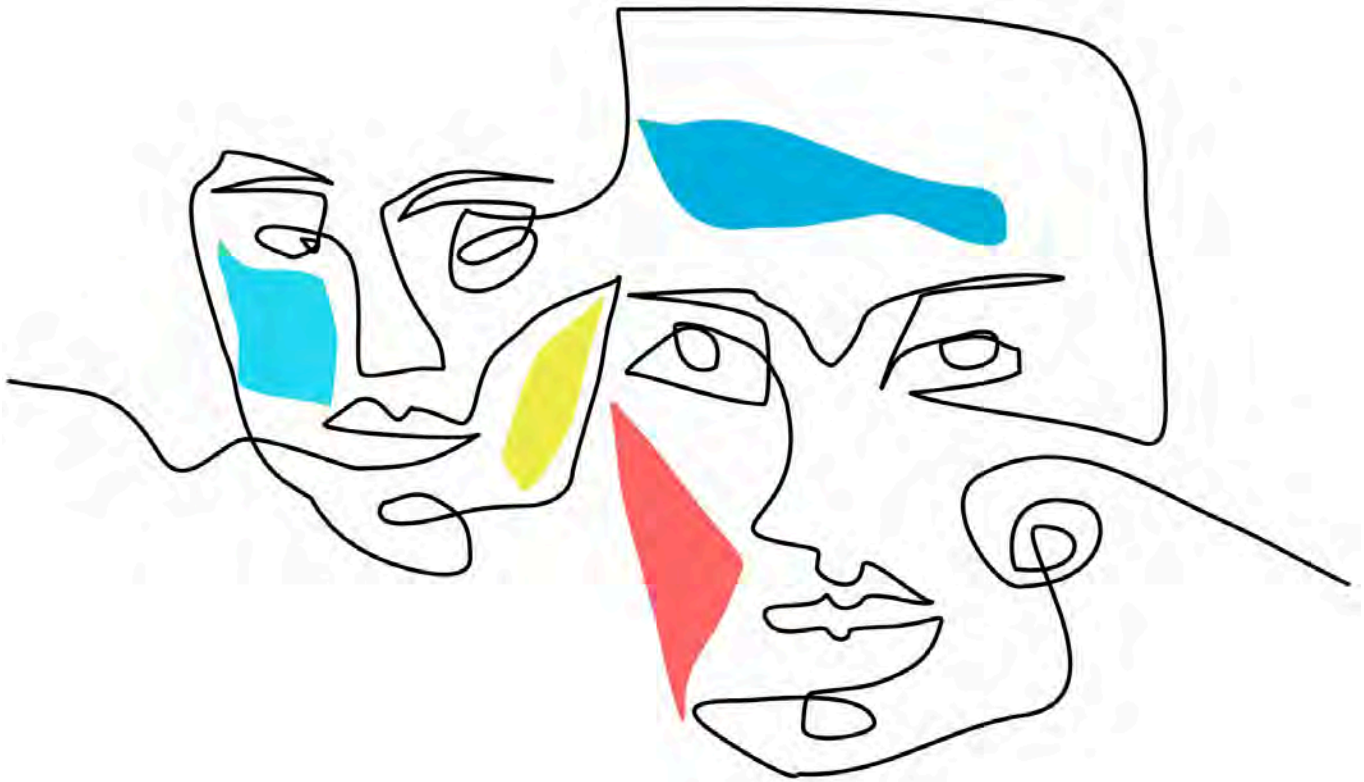

Szerző
Taizs Gergő

Dátum
2026. febr. 10.

VERS

ABBAN A VILÁGBAN

a táj úgy viszonyul az archoz,
mint az írásjel a mondathoz.

Tagol, összeköt, kinyit
és lezár.

Előzékeny, helyyel kínál.
Tisztelettel árnyékot vet.
Némiképp értelmez.

Egy valamirevaló arcban
ott van ő is, elvégre a táj
rész az egészből.
Inkorporált szerkezet.
Orkánban a fehér zaj.
Mint ovális képkeret:

víz fodrában az ív.
Iránytűn a délkelet.

Átkerekednek a csenden, felsorakoznak az arcok,
és te mindőjük történetét ismered. A tájat éppúgy.
Habár másik város, másik égbolt, másik tengermély,
otthont találnak a kabátlan télben, az esőtlen nyárban.

Az éj vásznát a fény repeszti.
A napnyugta füstszagú honvágy.
Faltól falig drótsövény,
de a teremtés voltaképp határtalan.
Dermedt maszkok vonulnak folyvást.
Te vagy a táj, az arcok része.
Maga is arc százféleképpen.

Post scriptum:
Mi lesz azokkal, kiknek nincs neve még?
Az ecsetsörtébe ragadt árvákkal?
Macskák bámulnak a tejfehér ködbe,
miközben a végső kérdés – –

kép | vecteezy.com

Szerző
Taizs Gergő

Dátum
2026. febr. 25.

VERS

AURORA/AUTOPILOTA

nagyon hamar megöregedtem
két mondat alatt harminc évet
szedtem magamra mikor közölték
ma érkezett a hír
váratlanul elhunyt a hajnal
és elrácigálta magával
anyám ujjperceiből az időt
az ébresztőórák rádióhullámát
a porcukor illatú kötött pulcsimat
a buszmegállók plakátfoszlányait
az ablaküvegre lehelt alkalmi
füzetbe firkált betűket
az útitársak ingázó tekintetét
miközben elképzelttem az utastéren
túli egyéb létüket

(azóta nincs mikor ébredni
és évek óta fent vagyok
hogy eltemessem majd újratanuljam
a napszakok ádáz jelentéktelenségét)

kép | vecteezy.com

Szerző
Likó Szilárd Balázs

Dátum
2026. febr. 05.

VERS

MINT A BAJKÁL-TÓ

egy apró folt
memóriapalotám nappalijába
lépve szemközt a sarokban
a karnistól jobbra
az ajtó felett
nem pók sem pókháló
annál markánsabb
fekete és nem olyan lágy
mint a ceruza ejtette pont
érkezéskor mindig rápillantok
olyan ártatlanul
nem érek fel hozzá próbáltam
nincs olyan hosszú partvis
se létra
a távérzékelés eszközeivel
viszonyulok hozzá
és úgy képzelem egyre nő
nincs sebessége se iránya
csak kiterjedése
és kedvére pulzál
nem rontja az összhatást

nem csökkenti a négyzetméterárat
észre sem veszik a vendégek
olyan lehet mint a Bajkál-tó
mélysége van

múltkor az üres metróperonon
újra felnéztem rá
alig két lépés
hiányzott hogy belökjön

kép | vecteezy.com

Szerző
Czilczer Olga

Dátum
2026. febr. 16.

VERS

NYITOTT ABLAK

Ágnál vékonyabbal már nem érte be. Egyre vastagabb szálakat szőtt a sarokban. Az első madarat a pók gőgje s kapzsisága ejtette fogságba. A második meg a sokadik már tanult (vagy nem) a vesztéből, elkerülte (vagy nem) a hálót.

Glóriára azért hiába is fáj a foga. A légtér megtelt ablakkal, huzattal. Tudhatta-e biztonságban magát egyetlen láb is a nyolcból, amikor kitört a háború?

Az ágról kezdtem el a mesét, vagy a dűlőútról, nem is tudom, mely mielőtt berontott volna a szobába, többedmagával az országút eperfáját koronázta.

A parlamentben eközben törvényt az elvarázsolt seprőnyél ült. Egy, a nyitott ablakon berepülő szúnyog elnökletével.

kép | vecteezy.com

Szerző
Farkas Attila Márton

Dátum
2026. febr. 09.

ESSZÉ

ARROBORI

MIT MONDHAT NEKÜNK EGY HÚSZ ÉVVEL EZELŐTTI KRITIKA?

[ARROBORI]

ARROBORI címmel indítunk új rovatot, amelyet a kötet szerzőjének írásával kezdünk.

Kerek húsz esztendeje jelent meg az [Arrobori](#), mely a rendszerváltás utáni Magyarország közbeszédének, közgondolkodásának kritikája, s egyúttal a rendszerkritikus alterglob baloldal egyik hazai megnyilvánulása akart lenni. Címét Hamvas Béla keserűen gúnyos írásának, az *Óda a huszadik századhoz* című groteszkjének képzelt párbeszédéből vettem, amikor is az intelligens utazó megkérdi az adott ország határőrét, hogy ott most épp mit hazudnak, s erre a válasz: arrobori. A halandzsaszó az ideológiát, pontosabban az elnyomó rezsim süket dumáját jelképezi. Az arrobori a szocializmus építése, az arrobori a keresztény-nemzeti állam, az arrobori a társadalmi haladás, az arrobori az árja birodalom, az arrobori a kommunista jövő, vagyis minden huszadik századból ismert jelszó, eszme, frázis összegző neve, s értelme pontosan ugyanannyi, mint ezeknek. Úgy láttam, a rendszerváltás nem szabadított meg bennünket ettől, csak a szocialista ember és a társadalmi haladás helyére a szabad piac és a verseny került, miközben szabad piac, verseny vagy valódi liberalizmus nagyjából pont annyi volt, mint korábban szocializmus és társadalmi haladás.

”

kioktató fölényel

Ezeknek az esszéknek a megírása valamiféle terápia volt a számomra, minthogy halálra idegesített, hogy ugyanazt a dögletes konformizmust, ugyanazt a típust, ugyanazt a tömegembert, ugyanazt a pribéket, ugyanazt a bármely rendszert és rezsimet kiszolgáló, szakértőnek avanszált megmondót látom triumfálni, mint 1989 előtt, ugyanazzal a magabiztos kioktató fölényrel, ugyanolyan megtanult sablonszövegekkel, mindennemű kritikus gondolkodás nélkül, a hatalmi erőtér biztos tudatában. Ez volt az elsődleges motivációm az írásra, de persze a mélységes viszolygás is a neoliberális globalizáció igazságtalan világától. Hiszen a versenytárs államszocializmus bukása után egyeduralkodónak maradt nemzetközi nagytőke bontogatta a jóléti államot, és restaurálta a Dickens elbeszéléseiből ismert régi jó vadkapitalizmust. Ennek itteni, félperifériás, gyarmatias megjelenése a politikusok és az akkor hegemon „balliberális” sajtó arbori-dumáiban – és az ország kifosztásában – még viszolygotóbb volt.

Az arbori tartalma tehát változott, hiszen varázsütésre mindenki antikommunista lett, a szocializmus elátkozója, Marx pedig démonnév, de ugyanazzal a kritikátlan szervilizmussal tálalva, s részben személy szerint is ugyanazoktól, akik korábban marxista-leninista keretben oktattak ki minden kételkedőt a szocializmus sikereiről és szükségszerűségéről. Ez a

reformszocialistának nevezett technokrata közeg olvasztotta magába azt a jobb sorsra érdemes értelmiséget is, mely korábban az államszocialista rezsim (pár magánzót leszámítva) egyetlen belföldi ellenzékének számított. Utóbbiak részéről ennek az alkunak az oka a félelem volt a jobboldaltól, s vele a háború előtti Magyarország szellemétől (s bebizonyosodott, hogy teljesen jogosan). Eredménye azonban, hogy alig maradt az országnak értelmisége, mert ugye, az értelmiségi védjegye a kritikus gondolkodás és a szellemi autonómia, nem pedig az automatikus besorolódás az épp aktuális arbori mögé. A negyven év szünet után újjáéledő jobboldal jelentős intellektuális deficittel küszködött, amiből mára erényt kovácsolva a tahóságot tette kulturális mércévé és referenciává.

máig érvényes

Fontos szempontnak tartottam akkor és most is, hogy a konformista sajátos időtlenséggel él, ez nem csupán típusának rendszereken átívelő változatlanságát jelenti, hanem azt az időtudatot is, mely a jelent a jövőre vetíti, minthogy azt hiszi, a rendszer örökké tart. Innen hallatlan magabiztossága, fölénye és arroganciája. Mondhatom és tehetem gátlástalanul, hiszen ez a rendszer örökké tart. Ezért könyvem – legnagyobb sajnálatomra – máig érvényes, dacára, hogy az ostromozott neoliberális globalizációnak és gyarmatias magyar változatának befellegzett, s úgy tűnik, már utóvédharcokra se nagyon telik tőle. Noha nem kár érte, azt álmomban sem gondoltam, hogy utána még szemetebb rendszer következik, mely az összes addigi komiszságot magába sűrítette – köztük a neoliberalizmus bizonyos elemeit. Ezt a mai arborit altrightnak nevezik, mely öndefiníciójával ellentétben nem konzervativizmus, semmiképp nem kereszténység, de még nemzetinek se mondható, hiszen éppúgy van egy gazember-internacionáléjuk, ahogyan létezik igen markáns alárendeltség a nagy hatalmi erőknek. Az altright a fasizmus, a poszt-posztmodern neobarbárság, a libertarianizmus és – hangozzék bármily furcsán – legfőbb ellensége és hivatkozási alapja: a woke sajátos elegye. Ennek honi lecsapódása a Nemzeti Együttműködés Rendszere, mely a magyar történelemből jól ismert, minden nagy írónk, költőnk és gondolkodónk által kárhóztatott feudális hagyománnyal és gyakorlattal gazdagítja az amúgy is színes kotyvalékot.

A NER alatt az addigi közéleti komformizmus kiegészült egy igen régen látott elemmel: a nyilvános, államilag támogatott verbális erőszakkal, s vele az állandó fenyegetettség érzésével. A szakértősi mellett megjelent – sőt, nagy teret hódított – a politikai bulvár és revolverajtó. A liberális érában a nem kívánatos véleményt és annak megfogalmazóját jobbra ignorálták és kirekesztették, mint „szalonképtelent” vagy jelentéktelent. Olykor kicsúfolták és megszegényítették, ha az illetőt a szokásosnál feltűnőbbnek, s ezért veszélyesebbnek találták. Most viszont még a ténylegesen jelentéktelen ellenlábast is kipécézik, hajtóvadászatot indítanak rá, mint egykor a nácik, hadd féljen mindenki, aki pofázik. Az elhallgatást felváltotta a karaktergyilkosság és az uszítás.

Ami a kötet konkrét tartalmát illeti: mik is voltak a legfőbb állításaim? Elsőként, hogy a rendszerváltás kudarcát részben a korábbi elit szemfüles részének vagyon- és hatalomátmentése okozta. Továbbgondolva talán kijelenthetjük, hogy ez a „sima átmenet” alapozta meg az állandósult állapotot, hogy itt semminek nincs felelőse és következménye. Talán az egyetlen ország vagyunk a térségben, ahol magas rangú politikust nem vontak felelősségre, noha a korrupció tekintetében folyamatosan élen járunk. Mi több, mára a korrupció a rendszer lényege lett.

Fejtegetem azt is, hogy a Werbőczytól eredő nemesi nacionalizmus általános kulturális mintakénti továbbélése lehetetlenné tette a plebejus nacionalizmus komolyabb befolyását és vele a társadalmi fejlődést. Továbbá, hogy az olyan szimptomák, mint a „zsidókérdés” (ami több és rémesebb a szimpla antiszemitizmusnál) hogyan mérgezi a tudatunkat akkor is, ha nem vesszük

észre, és ez más örökletes társadalmi és kulturális betegségekkel együtt miként teszi lehetetlenné, hogy valódi nemzetté váljunk.

”

neki engedelmes és tőle féltő

És láss csudát: mára nem csupán jogot nyert a feudális Magyarország magasztalása és a magyar progresszív hagyomány szinte teljes megtagadása (sőt, olykor explicit kárhoztatása), hanem a NER szabályos rendi társadalmat hozott létre, alig titkolva ezt a dicső tettét. Ez a feudális hierarchia nagyjából így néz ki: legfelül a kvázi uralkodó – nevezhetjük kormányzónak akár – a családjával, alatta a neki engedelmes és tőle féltő NER-bárók, utána a bármire kész „köznemesség” a pribékek széles hadának képében, majd a mindent tűrő, de engedelmes jobbágyság. S velük szemben az „idegenek”, az ország lehazaárulózott és majdhogynem másodrendű állampolgárként kezelt másik fele. Mindehhez a város- és értelmiségellenesség. Orbánék (akiknek fiatal nyugatos liberálisként legnagyobb volt a pofájuk a rendszerváltás idején) tulajdonképp visszrugdosták az országot és a társadalmat jó kétszáz-háromszáz évvel korábbra, legalábbis társadalmi és kulturális szempontból.

Véleményem szerint a NER nem új rend, nem holmi posztfasizmus, hanem a politikai magyar nemzet teljes megszűnte. Nem megszilárdulás, hanem egy bomlási folyamat végterméke. Amit csak igazolni látszik, hogy mára egyetlen közös nemzeti alakunk, eseményünk vagy ünnepünk sincs, vagyis a szimbolikus politizálás, illetve az emlékezetpolitika tökéletesen tükrözi a társadalmi valóságot.

Ugyanakkor a jelen világhelyzet – kissé avított kifejezéssel: korszellem – nem kedvez semmilyen állandóságnak, így a konzervativizmusnak, de még a stupid konzervativizmusnak sem. A keresztény-nemzeti konzervatív oldalról igen hamar kiderült, hogy se nem konzervatív, se nem

nemzeti, kereszténynek meg pláne nem keresztény, hanem egy családi-haveri vállalkozás, és mindent ennek rendel alá, legyen az a külpolitika, vallás, közös emlékezet, vagy épp a határon túli magyarok ügye. Minden fluid, az ideológiai alapvetés akár egy nap alatt változik a pillanatnyi érdekek megfelelően, s az egyetlen biztos pont Orbán Viktor személye. Az egyetlen morál pedig az az antimorál, amit Krisztus napi leköpésének nevezek, mivel itt már szinte hivatalos világnézet, legalábbis közmorál, hogy az erősnek mindenhez joga van, a gyengét el kell taposni, nem drága semmi, ha a hatalomról van szó, az árulás pedig olyan természetes, mint a lélegzetvétel, s akinek ez nem tetszik, az „moralizál” meg „jóemberkedik”.

reflektál és alapoz

Ugyanakkor nem tudom kizárólag a jelenlegi hatalmat kárhóztatni ezért. A NER csupán egy adott közegre és a magyar történelemre reflektál és alapoz, s aztán használja azt, ahogy és amíg lehet. Egyre inkább az a véleményem, hogy 1848-49 bukása eredményezte, hogy itt nem tudott kialakulni a modern európai nemzet, s szemben számos szomszéd országgal, ahol a plebejus nacionalizmus nyert teret, 1867 után a rendi társadalom regenerálódott (szociokulturálisan, nem jogilag). Az a magyar társadalom pedig, melyet ma annak nevezünk, ténylegesen az első világháborús összeomlás, a forradalmak és Trianon szülötte, de mindenestül.

Végezetül egy vallomás, mely viszont fontos szempont az olvasó számára, mert ha ezt nem érti, semmit nem ért. Az *Arrobóri* írása idején nagyon utáltam a liberális hegemoniát, a vele járó pökhendiséget és hazug „sosehalunkmeg” tudatot. De aránylag hamar rájöttem, hogy minden létező hegemoniát és az azzal járó pökhendiséget és a hamis „sosehalunkmeg-tudatot” utálok, megvetek és kártékonynak tartok. És ahogyan a kádári konformizmus és cinizmus alapozott meg az újkapitalizmusnak, s vele a magyar neoliberalizmusnak, úgy lett ez utóbbi alapja a NER-nek. Egyikből következett a másik, egyikre alapozott a másik. Az újabb automatikusan úgy jelenik meg, mint a korábbi antitézise, és rá alapozott a szónak abban az értelmében is, hogy az előző kurzustól a hasznosítható hatalomtechnikai fogásokat is elleste. Mindez azonban egyetlen bomlási folyamat különféle fázisainak is tekinthető.

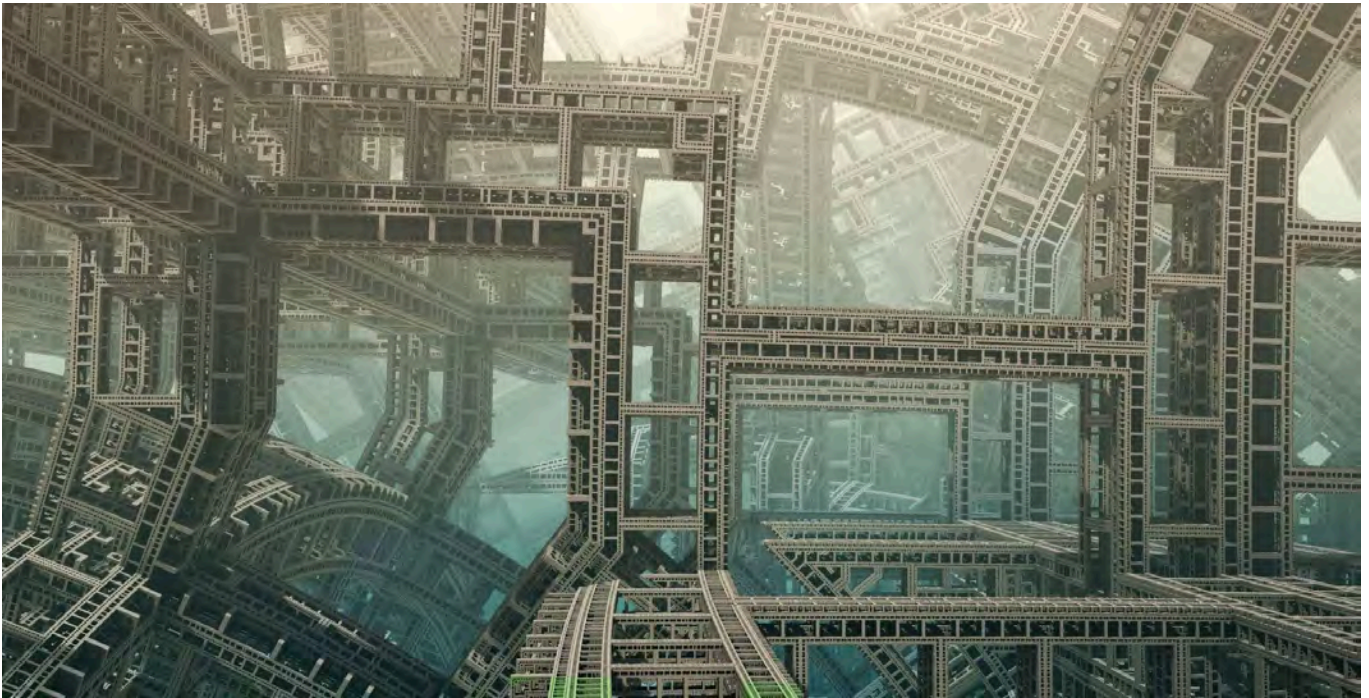
[ARROBORI: letölthető e-könyv](#)

kép | vecteezy.com

MINDIG VOLT ÉS MINDIG LESZ

[ARROBORI]

Farkas Attila Márton ARROBORI című könyve 20 évvel ezelőtt jelent meg, most ezzel a címmel rovatot indítottunk, amelyben szerzőink a könyvhöz kapcsolódva mai jelenségekre reflektálnak

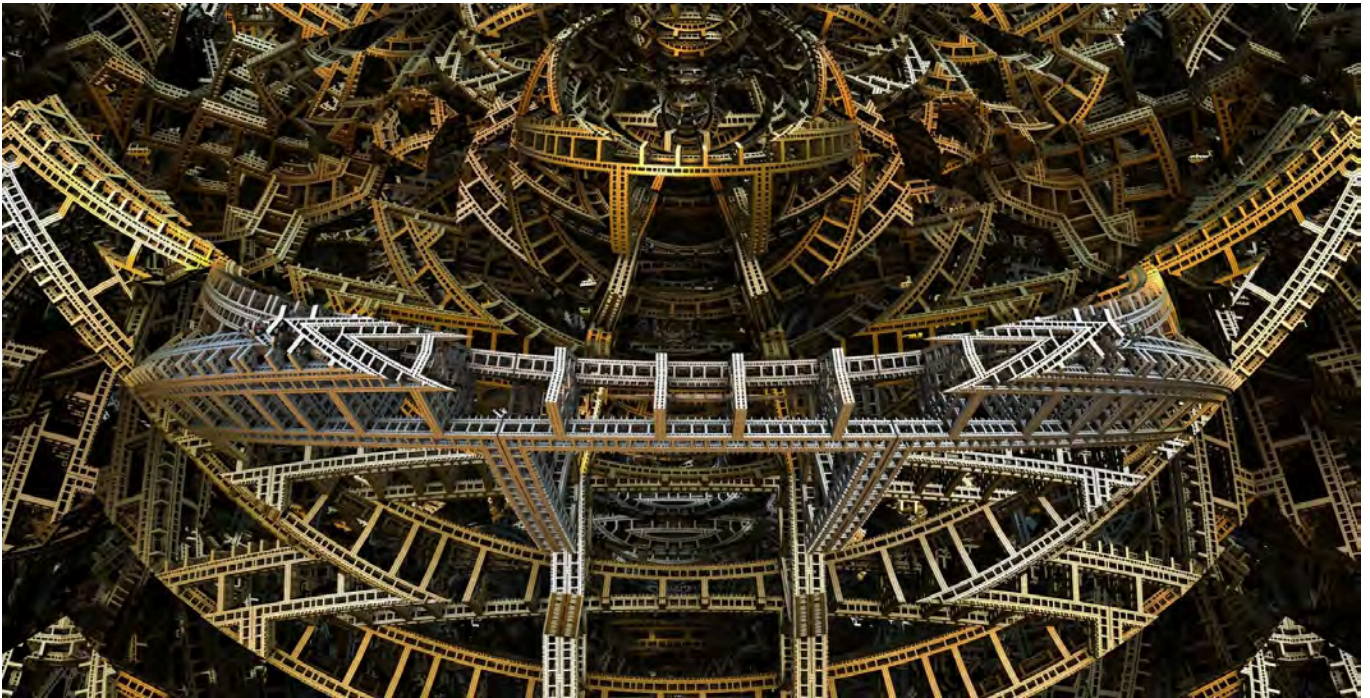
A provokatív cím semmit nem vesz el a munka értékéből és jelentőségéből, melyet Farkas Attila Márton (FAM) a rendszerváltás környéki és utáni közbeszéd elemzésével elvégzett, felvázolva „a honi politikai közbeszéd természetrajzát”.^[1] Teljes mértékben egyetértek állításaival, melyek segítettek a saját tapasztalataimat belátásokká formálni. Szeretnék egy lépést hátrébb lépni, vagy egy szinttel fentebbről rátekinteni a közbeszédre, a szerző azon érvét tovább gördítve, amely szerint nem a közbeszéd „tartalmát jelentő” állításokkal ellentétes tartalmú állításokat kell tenni, hanem magának a közbeszédnek a jellemző vonásait és mögötteseit feltárni. „Ha úgy tetszik: nem tárgynyelvi, hanem *metanyelvi* állításokkal”.^[2] Azzal a különbséggel, hogy nem konkrét megnyilatkozásokat vizsgálok, hanem általában a közbeszédbeli megnyilatkozások néhány jellegzetességére mutatok rá, amelyek segítenek megérteni, miért gondolom, hogy mindig volt és mindig lesz arrobóri.

Induljunk ki két idézetből! Az egyik így hangzik:

„Az 'arbori' halandzsaszó, annak a szövegelésnek a kifejezője, amivel a mindenkori hatalom kábítja a jónépet, egyfajta ópium, fájdalomcsillapító, ami értelmessé varázsolja az értelmetlent, racionalizálja az irracionálist, elhithetni próbálja a hazugságot és igazolni próbálja a szélhámosságot.”[\[3\]](#)

A másik pedig így szól:

„Engem (...) elsősorban nem a vadkapitalizmus irritált, inkább a kádári konformizmus töretlen folytatása, s ennek szerves részeként a kritika hiánya, pontosabban elnyomása.”[\[4\]](#)

A két idézet látszólag ugyanarról szól: a közbeszéd és a társadalom állapota közötti kölcsönhatásról. De az az erős állítás rejlik bennük, hogy a közbeszéd az adott társadalmi állapotokat tükrözi, ugyanakkor fenn is tartja, de meg is változtathatja a társadalmi viszonyokat, pontosabban, hogy nem másképpen változtathatók meg, csak a közbeszéd (megváltoztatása) révén. Röviden: amilyen a társadalom, olyan a közbeszéd, de amilyen a közbeszéd, olyan (lesz vagy marad) a társadalom. Ördögi körnek látszik, melyből nehéz kitörni. S ha valóban ördögi kör, akkor majdhogynem lehetetlen is. Azt hiszem, ezt érzékeljük társadalmi tehetetlenségnek, amely csak forradalmi változással oldható fel, ahogy a szerző is sugallja:

„Amíg tehát nem történik változás magában a közgondolkodás természetében, amíg nem zajlik le valamiféle 'belső forradalom', bármimemű nézetütköztetés, konkrét cáfolat vagy ellenvélemény eleve fiaskó.”[\[5\]](#)

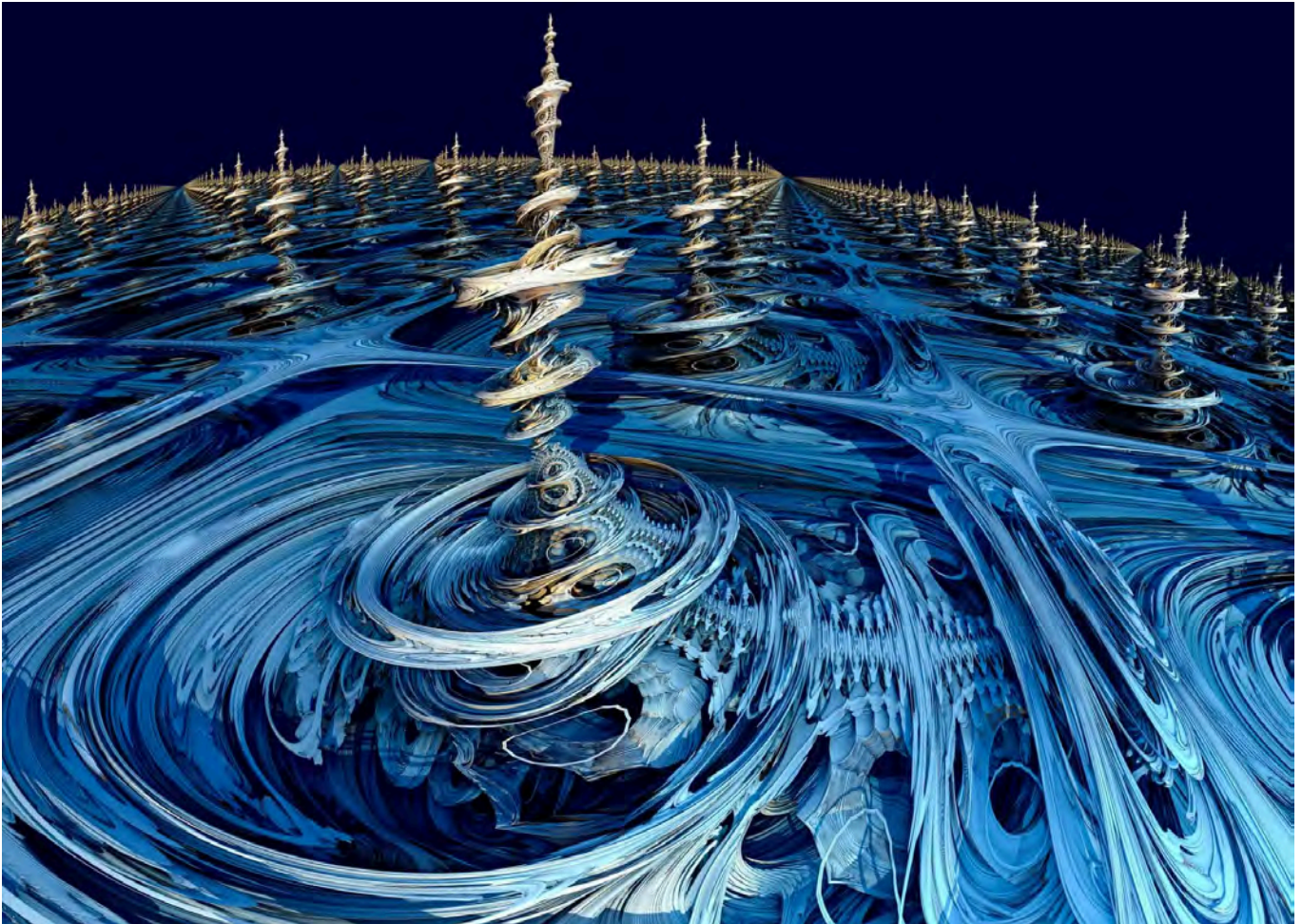

kisajátítás

A közbeszéd a társadalom nyilvános (értsd: reflektív-tudatos, megvitatható) önmegnyilatkozása. Legalábbis ennek kellene lennie. Nem minden társadalomra vagy nem mindig jellemző egy társadalomra a nyilvános önmegnyilatkozás. Döntően reflektálatlanok és megvitathatatlanok a társadalmi identitásunkat meghatározó képzeink, amiktől nő a velük szembeni tehetetlenség érzése, csökken a változtatást célzó cselekvőképesség, fellép az apátia és a konformizmus. Az *autonóm* társadalmakra jellemző, hogy van egyáltalán nyilvánosság, ahol az autonómia valódi tapasztalattá lesz a fennálló rend nyilvános kérdőre vonásával és megváltoztatásával, mert reflektálttá válik, hogy a társadalom a maga számára teremt törvényt. Történetileg azonban a nyilvánosság megnyílása együtt járt azzal, hogy nyomban kisajátításra is került. Mindenekelőtt a hatalom által (propaganda), de az sem kevésbé káros az autonómia megtapasztalhatóságára nézve, ha hivatásos véleményformálók (ideológusok) vagy magukat függetlennek mondó (tudományos alapon álló) kritikusok sajátítják ki. Mert a hangsúly a kisajátításon van. Ez részben elkerülhetetlen, hiszen igénybe kell venni a nyilvánosság kínálta lehetőségteret. Azonban az igénybevétel nem jelenheti a leuralást, amivel az alig megnyílt vitatér máris bezáródik, s vele együtt magára záródik a társadalom is, elvágva magát az önmegváltoztatás, a megújulás lehetőségétől. Mert ilyenkor csak azok a kérdések tehetők fel, amelyekre már megvannak a válaszaink, vagy az összes felmerülő kérdésre csak ugyanabban a kódban válaszolhatunk, amelynek elemeivel a kérdést is megfogalmazzuk. Ezért a társadalmi nyilvánosság csak akkor töltheti be funkcióját, amiktől antik görög és középkori előzményekre támaszkodó modern kori vívmánynak tartjuk (a társadalom önmagára irányuló reflexiója és vele az önmegváltoztatási, öntételeményesítési lehetősége mozdtítja a modern kori társadalmakat a heteronómiából az autonómia irányába), ha a közbeszéd függetlenedik a hatalmi struktúráktól. Olyan nyilvánossággá alakul vagy olyanként őrzi magát, ahová szabad belépése van mindenkinek, mégpedig a maga jogán (a megélt élethelyzetek relevanciája okán), és a megnyilatkozásnak abban a formájában, ahogyan az adott társadalmi réteg vagy akár egyén megfogalmazza véleményét. A nyilvánosság kisajátítása megakadályozza, hogy a társadalom bármely szegmense önkifejezésre jusson. Ahol ez a gátlás közvetlenül vagy közvetetten érvényre jut, ott joggal beszélhetünk a közvélemény diktatórikus hatalmáról, függetlenül a közbeszéd tartalmától.

Nem függetlenül persze, mert a közbeszéd tartalma döntően az *önigazolás*, hivatkozzon akár a megszólalás jogára és kötelességére, akár vélt igazságra, jobbító szándékra, szaktudásra stb. Ezért van létjogosultsága annak, amit FAM javasol, hogy gyakoroljunk metanyelvi kritikát, és sajtóanyagok visszatérő szófordulatainak elemzésével maga is ilyen eljárást folytat le. A kritika lehetősége és szükségessége abban áll, hogy a közbeszéd megnyilatkozásai önmaguk elismertetése érdekében kényesen ügyelnek a következetességre, azonban sokkal súlyosabb hiba az önreferenciális világgéppel ellentmondásba kerülni, mint „a valós tényekkel”. Mondhatnánk, dekonstruálni szükséges a beszédet, még mielőtt tartalmi cáfolatát adnánk. Illetve rámutatni, hogy a beszéd önmagát dekonstruálja, ha másért nem (és ez nem egy ok a többi közt, hanem a leghúsbavágóbb kérdés FAM számára) azért, mert „az uralkodó közbeszéd állításai önmagukban, az *adott explicit tartalomtól függetlenül* (is) hazugságok, mert hitelteleníti őket a rosszhiszemű hatalmi attitűd, a sablonosság és a manipulatív jelleg. Más szóval: ha az adott állítás konkrét tartalma adatszerűen vagy ténytyszerűen igaz lenne is (persze gyakorta nem az), az

állítás maga akkor is hamis, mert hamis az intenció, hamis a kontextus, hamis az alapállítás: az elit ideológiai érdekvédelme és a *mindenkori* világrend iránti töretlen szervilizmus.”[\[6\]](#)

Formállogikai szempontból nyilvánvalóan védhetetlen ez az álláspont: az igazságra törekvő beszéd igazsága nem függhet attól, hogy ki, hol, miért, milyen szándékkal és milyen eszközökkel nyilatkozik meg. De a közbeszéd *performatív megnyilvánulás*, ahol nem egyszerű megállapításokat teszünk valamilyen előzetesen adott(nak tételezett) valóságról, hanem álláspontokat juttatunk érvényre és valóságot teremtünk. Ez a kettő együtt jár: azt a valóságot szeretnénk érvényesként felmutatni, amely a mi nézőpontunkból és a mi álláspontunkról annak tűnik. Hogy mi számít érvényes közlésnek, azt nem a „valóságnak” megfelelés, hanem sikerességi kritériumok irányítják. Ekkor merülhet fel a beszéd tartalmától függetlenül a hitelesség kérdése. A hitelességen múlik, hogy az érvényre juttatásért a konformizmus kezeskedik vagy maga a valóság a hitelesítő.

Ha így értelmezzük az *arborit*, árulkodó jelnek bizonyul, hogy az önmaga hitelességében kételkedő beszélő kénytelen hatalmi-ideológiai védnökség oltalma alá menekülni. Megszületik az arbori-közbeszéd egyik lényegi alakja: a hivatalos véleményformáló. Véleménye nem valódi társadalmi reprezentáció, hiszen nem formára hozza a társadalmi szereplők önmegnyilatkozását, hanem vagy előzetes konstrukciókba kényszeríti, vagy saját véleményével helyettesíti. Mindkettő következménye az ideológiai véleményformálás, ami egyben ítélezés is: a saját sikerességi garanciáit (a hatalom védelmét) teszi meg az igazság mércéjéül, miközben más véleményeket releváns és nem-releváns véleménnyé minősít.

Holott a vélemény mindenkor releváns.

Amíg a nyilvánosság önmagában is korlátozott, a nyilvánosság kisajátítása és ellenőrzése könnyen megoldható. Azonban a mai kommunikációs technológiai helyzetben lehetséges, hogy közvetlen egyéni vélemények jelenjenek meg a nyilvánosságban. Az esély mellett a legnagyobb probléma ezzel, hogy ellenőrizetlen, és nemcsak a hatalom, de a társadalom számára is káros vélemények jelenhetnek meg. Ezek szabályozását a mindenkori hatalomtól várjuk; így születnek a politikai korrektséget előíró, illetve a gyűlöletbeszédet büntető rendelkezések.

ördögi kör

A jelenkori honi közbeszéd kritikai természetrajza kirajzolja az ideális állapot szellemképét is: egy egészséges, autonóm társadalom önmegnyilatkozását nem szükséges sem átfordítani, sem ellenőrizni, sem szabályozni. De, emlékezzünk az ördögi körre, az autonóm társadalom is csak a közbeszédén keresztül, a közbeszédben jöhet létre. Amíg ez nem történik meg, addig a legteljesebb nyilvánosság biztosításának együtt kell járnia a nyilvánosság szabályozásával. Ezek a szabályozó elvek azonban nem lehetnek sem a hatalom érdekében álló, azt konzerváló elvek, de egyéb ideológiai elvek sem.

A közbeszédben megjelenő véleményeknek a társadalmi realitásból kell érkezniük, és csak a társadalmi realitásból érkező egyéb vélemények, illetve a társadalmi realitás többféle értelmezéséből kialakuló vélemények szabályozhatják azokat. Hangsúlyozottan vitatható vélemények, nem pedig vitathatatlan igazságok.

Minden egyéb hatalmi érdeket szolgáló, propagandisztikus megnyilatkozásnak, ideológia vezérelte értelmezésnek, egyéni elvek, sokszor egyéni egzisztenciális problémák kivetüléséből születő állásfoglalásnak háttérbe kellene szorulni. Csak olyan formában jelenhetnek meg, amely a tulajdonképpen nyílt színi vallomásokat nem transzponálja szakértői („nekem igazam van”), sem ítélezői („a történelmi igazságtalanság jóvátétele érdekében szükséges”) pozícióból születő igazsággá. Másképpen nem válhat a közbeszéd részévé a tapasztalat, hogy „a magyar társadalom zöme egyáltalán nem azt a világképet és értékrendet vallja/vallaná magáénak, amit a mainstream beszéd képvisel”.[\[7\]](#)

Aki a közbeszéd részesévé és alakítójává kíván válni, ebbe a helyzetbe kerül. Egyszerre kitett annak, hogy akár szándékoltan, akár észrevétlenül belesimul a kényszerek diktálta kiszolgáltatottságba, ellenfelei a konformista vagy a korrupt bélyegét sütik homlokára, ezt elkerülendő pedig könnyen nemcsak ideológiai, de szellemi űrben is találhatja magát. A személyes elköteleződés kinyilvánítása csak olyan alapot választva sikerülhet, amely közel áll a fent elmondottakhoz. A szerzőnél ezt az alapot abban pillantom meg, amit a saját gyökereiről ír: „rendszerkritikám baloldali rendszerkritika volt, s magamat ‘Seattle népéhez’ az utóbb alterglobnak nevezett antiglobalizációs antikapitalista mozgalomhoz soroltam. Befolyásoltak a hazuról hozott petőfis-táncsicsos hagyományok, a népi írók munkái és ‘56 baloldali, plebejus nacionalizmusa.”[\[8\]](#) Bármennyire is közelinek tűnik ez az álláspont az autonóm társadalmi önmegnyilatkozás követelményéhez, éppúgy vitatatható, mint bármelyik másik, és vitatni, a többivel ütköztetni szükséges is.

ellentmondás

Miközben, ismétlem, Farkas Attila Márton helyzetleírását pontosnak és termékenynek tartom, a lendületes, meggyőző érvelésben elhangzanak olyan állítások is, amelyek átvilágításra és pontosításra szorulnak. Néhol ellentmondást érzek helyes megállapításai és az alapelvek között, amelyeket mondandója igazolására tár elénk, de amelyek könnyen gátolhatják a jelenlegi helyzet felszámolását. Arra az önmagában helyesnek látszó megállapítására gondolok, hogy „az arbori végső soron elfajzott idealizmus, hiszen feltételezi, hogy a társadalomnak szüksége van ideálokra, jelszavakra és jövőképre, azaz kegyes hazugságokra, vagyis a társadalomnak van valamiféle tudata és lelkiismerete”.[\[9\]](#)

Az állítás magában rejti, hogy a társadalomnak azért lehet szüksége az arboriora (azért esünk újra és újra abba a hibába, hogy kegyes hazugságokat gyártunk), mert idealisták, utópiakeresők vagyunk, és feltételezzük, hogy van társadalmi tudat és lelkiismeret. Ez utóbbit úgy is értem, hogy ha szakítanánk ezzel a feltételezéssel, kihúznánk mindenféle arbori alól a talajt. Azzal egyetértek, hogy a társadalmi tudat és lelkiismeret tételezése könnyen vezet ahhoz, hogy a társadalmat mint szubjektumot, hovatovább racionális szubjektumot tekintsük. Aki ekként kezeli, és ekként akarja megszólítani, esetenként számonkérni vagy megítélni a társadalmat, valóban téved. Azt hiszem, ebben a megszólalás jellegzetessége vezet félre bennünket, a nyelvi közlés

csele, amennyiben minden nyelvi közlésnek van címzettje. A közbeszédben megszólított társadalmat valóban félrevezető egyetlen, egységes, identikus, racionálisan cselekvő, mérlegelő szubjektumnak tételezni. De akkor mi a társadalom? Egyének véletlenszerű, tetszőleges halmaza?

Talán túlzás, ha szubjektumnak tekintjük, mégsem vitathatunk el a társadalomtól valamiféle egységet, identitást, mely ha másban nem, legalább az arbori által mérgezett kollektív emlékezetben áll. Hogy a tényleges hordozója ennek a részben az emlékezetre támaszkodó és emlékezetként felépülő identitásnak az egyén vagy egyének csoportja, az nem kétséges. De az egyéni és még a csoportidentitás sem válhat társadalmi identitássá, csak ha további egyének azonosulnak vele, kollektív emlékezetté alakítva a személyes tapasztalatokat.

”

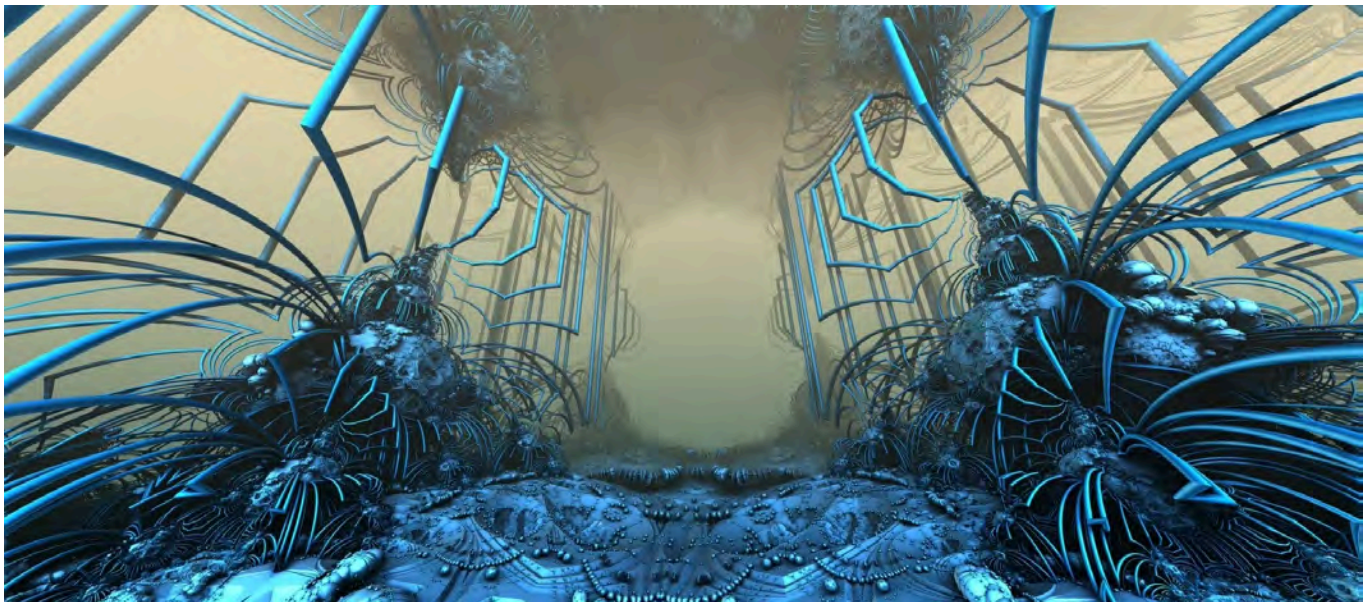
torz társadalmi tudat

Az arbori felszámolásának nem az a legradikálisabb módja, ha a társadalmi tudatot és lelkiismeretet tagadjuk, hanem ha nem „kívülről” vagy „felülről” erőltetett kegyes hazugságokban teremtjük meg a társadalmi identitást. Azt mégsem mondhatjuk, hogy az arbori hozza létre a társadalmi tudatot, és egy ilyen tudatnak a tagadása megvéd bennünket az arboritól. Legfeljebb azt mondhatjuk, hogy az arborinak minősülő beszédek *torz* társadalmi tudatot eredményeznek. Az uralkodó közbeszéd hatásai: konformizmus és „közéleti mentális betegség”. „Legártalmasabb tudatmódosító hatása azonban a fatalizmus, a kiszolgáltatottság, az ‘úgysem tehetünk semmit’ érzésének eluralkodása. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy az emberek zöme a legvérlázítóbb

igazságtalanság mellett is elmegy, sőt: még saját megnyomorítására is alig reagál, merthogy az természetes és változtathatatlan”.[\[10\]](#)

A társadalmi tudat torzulásában az játszik tehát döntő szerepet, hogy a társadalomra „kívülről” vagy „felülről” erőltetnek rá valamilyen identitást vagy identitásokat, meghamisított kollektív emlékezetet. A közbeszéd megváltoztatásától az arbori torz társadalmi hatásainak elhárítását, vagy eleve eltorzult társadalmi alapjainak a felszámolását remélhetjük, melyekre az arbori rájátszik, miközben konzerválja azokat. Vagyis a közbeszéd megváltozása egy új társadalmi tudatot, *másfajta* gondolkodásmódot, *valós* társadalmi emlékezetet, s ezzel másmilyen társadalmi viszonyokat hozna létre, megszüntetné az avított társadalmi struktúrákat, attitűdöket vagy a közgondolkodás mentális betegségeit. Kell tehát, hogy legyen a társadalomnak emlékezete, tudata, öntudata és lelkiismerete, mert nemcsak a diagnózis, hanem a terápia is érvényét veszíti. Az más kérdés, hogy ez nem a megmondóemberek és ideológusok tudatát és lelkiismeretét jelenti. Milyen alakban értelmes a társadalmi tudatot feltételezni? A kérdés elvezet egy másik árnyékban maradó gondolathoz.

Szerintem problematikus, hogy a szerző egy sorba rendezi és egy kalap alá veszi a társadalomnak kínált „ideálokat, jelszavakat és jövőképet”. A kijelentésre nyilvánvalóan a „jelszavak” vetülnek borús árnyként: FAM a jelszavakká *degradált* ideálok és jövőkép ellen emeli fel a szavát. De ez nem jelentheti, hogy a társadalomnak egyáltalán ne lenne szüksége – mindenekelőtt – jövőképre, ám ezek formája nem lehet más ideáloknál. Feltéve, ha nem légvárrakká magasztosulnak, hanem megmaradnak annak, amik: megvitatható észeszméknek.

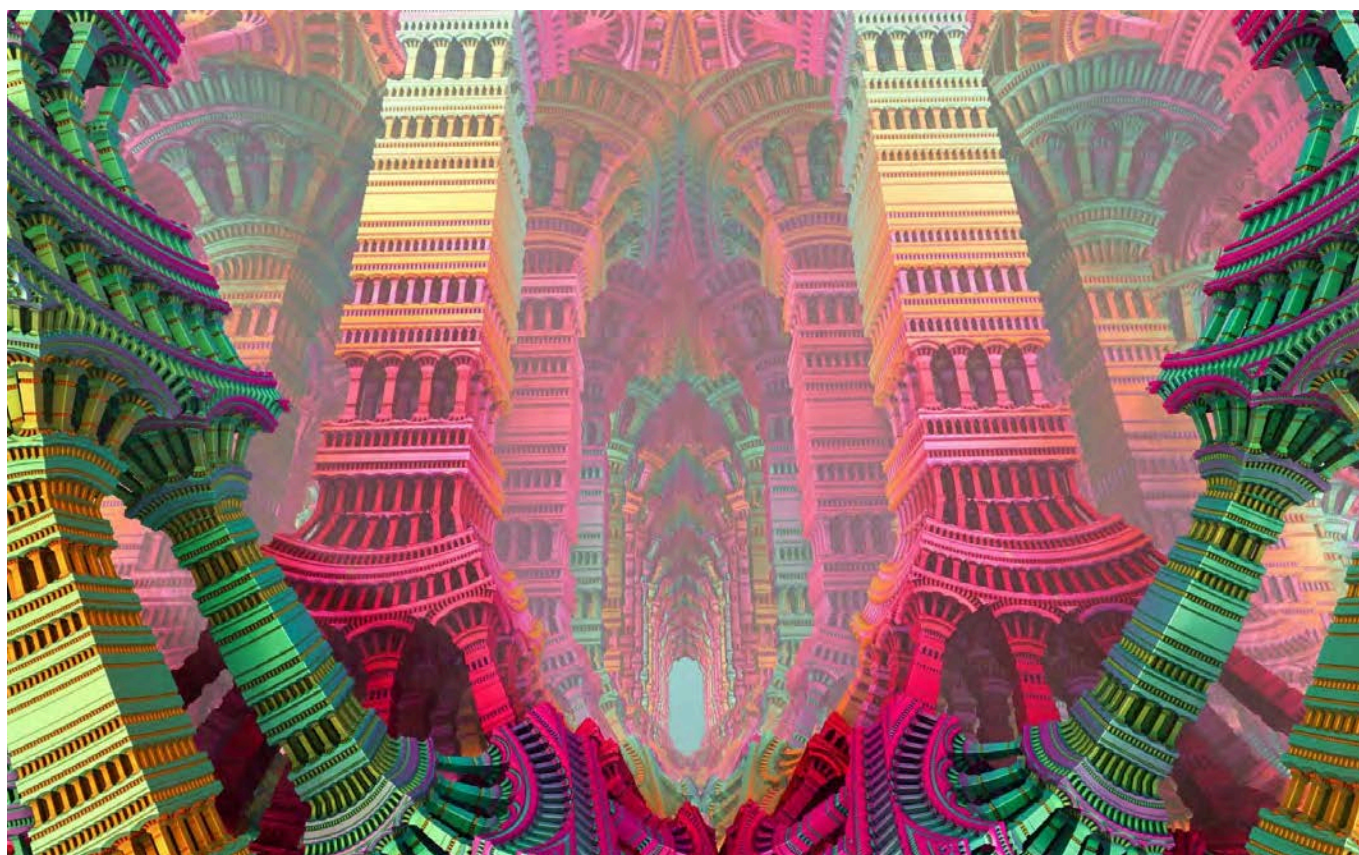
Ezeknek az ideáloknak a természetéről érdemes elmélkedni, hiszen néhány sorral lejjebb FAM azt is felrója a közbeszédet alakítóknak, hogy a mindenkor az adott szélirány által újraalkotott ideológiai maszlaguk *a fantáziátlanságukból* ered, ezért már meglévő eszmékhez folyamodnak, és abban áll a szerző morális ítéletének lényege, hogy ezeket nem csak gyorsan váltogatják a mindenkori hatalmi ízlésnek megfelelően, de képesek elvileg egymástól távol álló vagy egymásnak ellentmondó elveket átfordítani egymásba – a szavak szintjén.

„Amiről ebben a könyvben írok, az az egykori kelet-európai szocialista arbori továbbélése nyugatmajmoló neoliberális köntösben, ugyanazzal az öngyarmatosító szervilizmussal, javarészt ugyanannak az elitnek a jóvoltából. Ezzel szemben konstruálták később az elitváltók reklámszakemberei a mostani neohorthysta 'kereszténymzeti' arborit. Csakhogy annak valódi, huszadik századi verziójához képest ez már csak amolyan posztmodern utánzat, s létrejöttének oka nem annyira a gyökerkeresés és múltidézés, inkább a fantáziátlanság. Ugyanilyen fantáziátlanságból importálta a másik, 'progresszív' oldal is az éppen haladónak tartott eszmét Nyugatról, s fogja ezt tenni semmit sem tanulva és semmit sem felejtve egy esetleges rezsimváltáskor.”[\[11\]](#)

a fantáziára épül

A felrótt fantáziátlanság számomra a fantázia pozitív értelmét és szerepét villantja fel. Vagyis a társadalmi képzetalkotásban a fantázia, a képzelet fontosságát emeli ki, ami – ha elfogadjuk Castoriadis társadalomontológiájának lényegi elemét – magának a társadalmi jövőképnek, és az *ebben* meghatározott társadalmi tudatnak az eredője. De mi köze az észeszméknek a fantáziához? Hagyományosan nem inkább az üres képzelgésekhez, ezért a kegyes hazugságokhoz, az illúzióhoz, a téveszmékhez van köze? A fantázia nem áll szemben az észeszmékkel, főleg nem alacsonyítja le azokat. Az eszmék éppen a képzelet révén lesznek észeszmékké, vagyis a mindenkori tényszerű helyzeten túlmutató, általános érvényű képzetekké, gondolatokká. Az általánosítás, de főleg a formalizálás útján elért általános érvényűség csak a képzelőerő működésének köszönhető. Nem ismerhetünk ugyanis minden esetet, különösen nem a még nem létezőket; az egyedi léthelyzetekben megragadott racionális és reális tartalom általánossá emelése, az indukció a fantáziára épül, így lesz az értelem ésszé, az egyedi sokféleség általános egységgé. Feltétlen és egyben elérhetetlen idealitássá, mely mégis a lét új formája. Amikor magukról az eszmékről folytatunk vitát, nem szabad elfeledkeznünk, hogy a reális és racionális tartalmuk vitatható, az általános érvényűségük azonban performatív posztuláció, tehát személyes elköteleződést rejt magában: hitet, meggyőződést, álláspontot nyilvánít ki, és jövőbeli dimenziója van. Arról lehet vitázni, hogy mi a racionális és reális tartalma egy ideának (milyen empirikus tapasztalat), de az, hogy valaki azonosul-e vele mint általánosan érvényessel vagy sem, nem megvitatható. Az ideológiai viták ezért mindig állásfoglalásokat lepleznek el, és a leggyakrabban a lelepleződés előtt érnek véget, vagy ennek elkerülése miatt szakadnak inkább félbe. Nem gondolom, hogy az egyetlen lehetőség, ha a vitapartner morális lealjasodására mutatunk. Legalábbis nem ebben a formában kell a morális ítékezésnek megtörténnie. Amit *ésszerűen* tenni lehet, annak kimutatása, hogy a személyes pozíció általános érvényűvé emelése vagy *ellentmondást* foglal magában, vagy, ami már a lehetséges világokkal függ össze, *nem akarhatjuk*, hogy érvényre jusson, mert olyan világ következik belőle, melyben nem akarhatunk élni. Vagyis a kanti kategorikus imperatívusz „alkalmazása” iránymutató lehet a közbeszéd morális megítélésében, a megszólalás előtt és a megszólalás után is.

Ezek után úgy olvasom a fenti, lendületes megállapításait a szerzőnek, hogy az üres fantazmagóriákkal azonosított, jelszavakká degradált, bálványként tisztelt és imádott ideálok – illúziók, melyek torz hatással vannak a társadalomra mindenekelőtt azért, mert megkérdőjelezhetetlenek és megvitathatatlanok, illetve megbénítják a cselekvőképességet. De megjobbítani a társadalmi viszonyokat sem lehet másképpen, csak ha tartalmas, közös fantáziaképekben, lehetséges világokat kivetítő jövőképet vázolunk fel, mely kiállja a fentebbi próbát: nincs ellentmondásban sem a tapasztalatainkkal, sem a közös céljainkkal, és azért tudunk azonosulni vele, mert lehetséges, az akaratainkkal támogatható megoldást kínál életproblémáinkra. A társadalmi tudat és lelkiismeret ebben az összefüggésben nem az egyetlen és végső igazság ismeretében, nem is egy morális ítélszékben, hanem a valós életproblémáink lehetséges feloldására kínált, ideális jövőképpel azonosulásban nyilvánul meg.

Ez az azonosulás pedig csak akkor történhet meg, ha a valóságra valósággal válaszolunk: a tényleges életproblémáinkat elképzelt, de lehetséges világképben fogalmazzuk meg, melyben ezek a problémák átalakulnak (megoldódnak, eltűnnek, felszámolódnak, értelmesen megélhetővé válnak).

Ha – egyetértve a szerzővel – a tények konstrukciók, akkor a kérdés, hogy mi a „valóság”. Az idézőjel annak a nehézségnek a jelzése, hogy minden nyelvi megformálás máris konstrukció, és a valóság is nyelvbe öltötten adott, elbeszél valóság. Ezért mindenkor idézőjelbe kellene tenni, amit mondunk? Hogyan oldható fel ez a nehézség?

”

szóba önteni az igazságtalanságot

Nem kell feloldanunk, mert nem lehetséges, nincs nyelvtől független valóság (adva a számunkra). Ezért is volt és lesz mindig arbori. Közbeszédünk valóság alapját mégis ki lehet jelölni. A társadalmi problémák első vagy „végső” valóság alapja *a szenvedésben és a nyomorúságban megnyilvánuló igazságtalanság*. Az igazságtalanság nem várhat külsődleges megállapításra: a szenvedés és a nyomor mindig azok szenvedése és nyomora, akikkel szemben az igazságtalanság érvényesül. Ezért sem a megállapításában, sem a meghatározásában nem lehet elébe menni a megnyilatkozásnak, mely azoktól jön, akik az igazságtalanságot elszenvedik. Szóhoz juttatni a szenvedőt, szóba hozni a szenvedést, szóba önteni az igazságtalanságot – ez a közbeszéd lényegi feladata. A megszólalónak arra kell vállalkoznia, hogy becsatornázza, majd elképzelt, lehetséges megoldását adja, nem pedig ilyen-olyan magyarázatokba kényszeríti az emberi szenvedés póré tényét. Semmilyen igazságtalanság nem indokolható sem történeti helyzettel, sem történeti szükségszerűséggel, sem a jelenlegi körülményekből kiválogatott szükségszerű vagy kényszerű elemekkel. Ezek erősítik a konformizmust, az apátiát, az apolitikusságot, a tehetetlenséget. Az igazságtalanság nem tűr semmilyen relativizálást, nincs tekintettel semmilyen körülményre, meglétét nem indokolja és elhárítását nem akadályozza semmilyen feltétel.

Az igazságtalanság ugyanis éppen azokból a körülményekből adódik, melyekre itt hivatkozhatnánk, és éppen a körülmények megváltoztatásával orvosolható. Vagyis a második valóság alap, hogy *a szenvedést okozó körülmények maguk a társadalmi viszonyok*, az igazságtalanságot szülő feltételek a társadalom által vagy társadalomként létesült intézmények, melyek keretet adnak az életünknek. A közbeszédnek a társadalom önintézményesülését intézménykritikával és lehetséges új intézmények felmutatásával, intézményalapítással kell támogatnia. A kritika csak ezen a – lehetségesre vonatkozó javaslatban kiteljesedő – módon lehet az ellenállás formája. A passzív rezisztencia, a dacos szembeszegülés, az elvekhez ragaszkodást nem tettekben megnyilvánító ellenállás semmire sem vezet, helyesebben ugyanúgy tehetetlenségről árulkodik, az apátiát, a konformizmust és az apolitikusságot támogatja.

Az intézményeink az életünknek, az élethelyzeteinknek tulajdonított értelmek és jelentések megtestesülései. A közbeszédnek ilyen értelmek és jelentések képzésében van döntő szerepe. Ezek a jelentések fogják össze a reáliákat, a vágyképzeteket, a racionális értelmezésüket. De az életproblémáink megoldását a képzelet erejével vázoljuk fel, amikor a meglévőre támaszkodva kivetítjük (tervbe vesszük) a még nem létező lehetőséget. Ahogyan az azonosulás velük vagy a nem-azonosulás is az egyéni képzelet munkája lesz. Ezért a társadalom tudatát vagy lelkiismeretét a képzeletén keresztül lehet elérni.

Mi a teendő? Nem egyszerűen megkonstruálni és elmondani a másokat sújtó igazságtalanságot, hanem mindenekelőtt helyet nyitni annak, hogy maga mondja ki magát.

”

engedjük szóhoz jutni

Azt hiszem, közbeszédünkben ez hiányzik a legjobban. Ahhoz, hogy teret nyissunk és engedjük szóhoz jutni az igazságtalanságot, a kisajátított, korlátozott, leuralt nyilvánosságot kell feltörni. Olyan munkát kell elvégezni, amelyet Farkas Attila Márton végzett. De ma a magyar társadalom a legkülönbözőbb irányokból törte át a hallgatás, a konformizmus és a tehetetlenség falát, leplezte le, nem ideologikus, elméleti, kritikai-értelmező módon, hanem a maga valóságának, valóságainak felmutatásával, hogy nem hisz többé a lózungoknak. A kifejezési módja azonban egyelőre az elégedetlenség.

A kérdés, hogy ki lép be, milyen mondandóval, milyen szándékkal, és mennyi hitelességgel ebbe a térbe, hogy az elégedetlenséget politikai cselekvéssé alakítsa. Már megint készen állnak a megmondóemberek, a szakértők és a tudományos alapon ítélezők...

Ezért a nyilvánosság terét nyitva tartó beszéddel lépünk be a közbeszéd terébe, hogy az a társadalom önmegnyilatkozását biztosítsa. A beáramló elégedetlenséget formáljuk át rendszerkritikává, és új intézmények felvázolásával segítsük a társadalom újraintézményesülését.

Ami maga a politika.

---

[1] Farkas Attila Márton: [Arrobori. A honi politikai közbeszéd természetrajza](#). Liget, 2021.

[2] l. m. 23.

[3] l. m. 7.

[4] Uo.

[5] l. m. 24.

[6] Farkas Attila Márton: Mit mondhat nekünk egy húsz évvel ezelőtti kritika? Liget, 2026. február

[7] Farkas Attila Márton: [Arrobori. A honi politikai közbeszéd természetrajza](#). Liget Műhely Alapítvány, 2021. 19.

[8] l. m. 8.

[9] l. m. 9.

[10] l. m. 21.

[11] l. m. 10.

kép | vecteezy.com

A SZITTYA NACIONALIZMUSRÓL 20 ÉVVEL KÉSŐBB

[ARROBORI]

Farkas Attila Márton ARROBORI című könyve 20 évvel ezelőtt jelent meg, most ezzel a címmel rovatot indítottunk, amelyben szerzőink a könyvhöz kapcsolódva mai jelenségekre reflektálnak

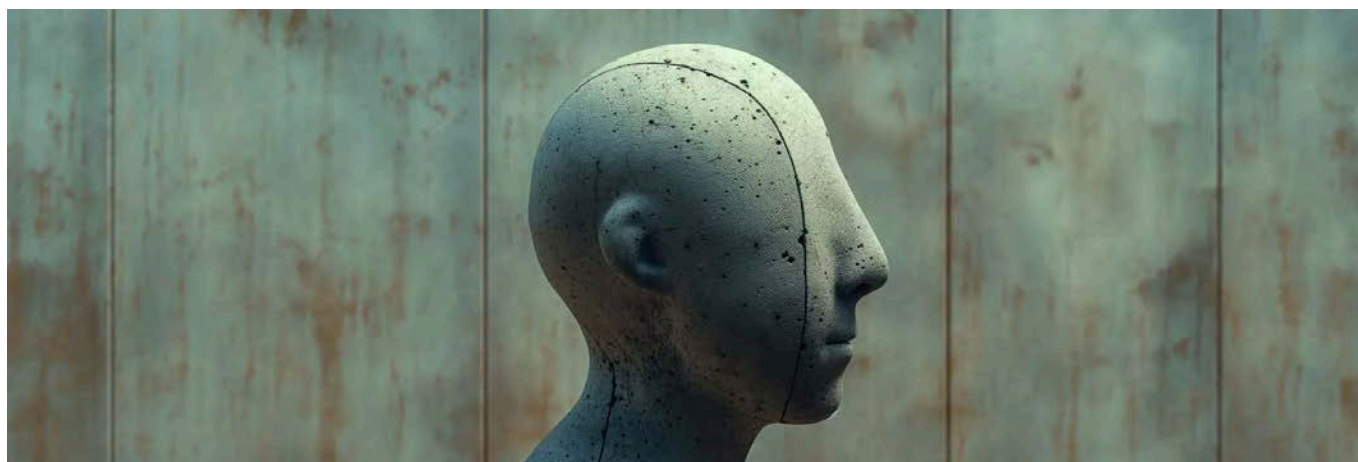
A szittyai nacionalizmus Farkas Attila Márton^[1] definíciója szerint a nemesek érdekeinek, „régijogainak” védelmét jelenti, miközben kirekesztően viszonyul a nem „igaz” magyarokhoz. A szittyai nacionalista felfogás a nemzet cinikusan megszorító értelmezése. A mindenkor privilegizált réteg gyakorolja a nemzetivé nyilvánítás vagy épp a nemzetből kizárás jogát – legyen szó a Werbőczy korabeli nemességről vagy jóval később a rendszerváltozás nyerteseiről. „S a magukat igazi magyarnak tartóknak *mindenkor* szükségük van nem igaziakra, mert csak ennek tükrében nyerik el saját identitásukat. Az igazi magyarok, a mélymagyarok, a jó magyarok stb. magyarságához szükségszerűen hozzátartozik a vérségi vagy mentális ál-, új-, mű-, vagy hígmagyarok jelenléte.” A szittyáknak szükségük van arra, hogy a magyargyűlölőnek titulált rétegekkel szemben határozzák meg saját valóságukat, és ez az állítás a mai napig helytálló. De van a szittyai nacionalizmusnak és az ehhez kapcsolódó önmeghatározásnak egy másik dimenziója is: a nem privilegizált, kasztosodott alsóbb rétegek, a periférián rekedtek különös viszonya a mindenkor elitek magyarság-definíciójához. A leszakadt rétegek „urakhoz” vonzódása visszavezethető a feudalizmus konzerválódására és a sokak által hangoztatott jobbagytársadalomra.

A 2010 utáni időszakban megfigyelhető, hogy az egzisztenciálisan legkiszolgáltatottabb csoportok tagjai gyakran a többszörös ingatlan- és földbirtokos „újnemesi” réteggel azonosulnak „magyarságukban”, holott e privilegizált rétegnek kiemelt felelőssége van a leszakadt csoportok kilátástalan helyzetében. Miért érzik olyan távol maguktól a tőlük nyilvánvalóan magasabb életszínvonalon élő, de a rendszer igazi nyerteseihez képest igen korlátozott vagyoni javakkal rendelkező, havi jövedelemből élő réteget?

a legfőbb bűn

A történetileg polgárosodásában megakadt magyar társadalom számára a piaci és a politikai verseny kikapcsolásának szándéka kiismerhetőbb, otthonosabb világgal kecsegtet. Tölgyessy Péter szerint^[2] a nem piaci versenyben szocializálódott generáció biztonságosabbnak érzi a „gulyáskommunizmus” alatt elsajátított teljesítmény helyett a hűségen és kapcsolati tőkén alapuló társadalmi működést. Erre az igényre rezonált Magyar Bálint *A magyar maffiaállam anatómiája* című munkájában. A helyzet 2010 után ismét a patrónus–kliens viszonyt erősítette minden szinten, és az így létrejött rendszerben a legfőbb bűn a hűtlenség lett. A kialakult hűbéri láncolatot úgy jellemzi, hogy „akik ki akarnak lépni, netán szembefordulni a rendszerrel, azokat szankcionálni lehet olyasmiért, amiért egy demokráciában senkit nem lehetne, és olyan eszközökkel, amilyenekkel egy demokráciában lehetetlen lenne”^[3]. A nemtelen eszközök elsősorban az egzisztenciát érintik, mégis a társadalom jelentős része kényelmesebben és gyakorlatiasabban mozog abban a posztfeudális közegben, ahol a létbiztonság nem alanyi jog, hanem hűségért cserébe kapott kiváltság. A feudalista reflexek élénk jelenlétéből következik, hogy az „újnemesi” réteg kiemelt státuszát a perifériára szorult réteg evidenciaként fogadja el, ezzel megkérdőjelezhetetlenné téve saját kiszolgáltatott pozícióját is, valamint a köztük lévő alá-fölé rendeltségen alapuló viszonyt.

Az önkényes magyarságdefiníciók, a szittyai nacionalizmus leszivárgása a privilegizált rétegekből a periférián élőkhez azzal is magyarázható, hogy mindössze az adott „úrhoz” fűződő hűség miatt vallanak irracionális, ellentmondó „értékeket”, és nem azért, mert azt alaposan átgondolták. Ez nem szellemi elmaradottság, sokkal inkább a létbiztonságot szolgáló évszázadok tapasztalatában

gyökerező reflex. Ilyen racionálisan nehezen magyarázható értékállalás volt a magyar miniszterelnök támogatása a magyargyűlölő román elnökjelölt kampánya során. A leszakadt réteghez tartozó, fanatikus támogatók nem tették fel a kérdést, hogy ez miként egyeztethető össze az erdélyi magyarok kurzuson belüli kiemelt státuszával. Az „újnemesi” réteg saját érdekeinek védelmében használt nemzetiként egy korábban „magyargyűlölőnek” címkézett narratívát, így a „magyarságot” is a korábbi meghatározás inverzére fordította ki. A nacionalizmus számukra mindig is a kiváltságok megtartásának eszközét jelentette. A rendszer kevésbé szerencsés rétegeinek egy része pedig azért sem emel hangot, mert évszázados tapasztalatokból tudja, hogy nem azt kell figyelni, hogy mi a mondás, hanem hogy kitől származik, és ha attól, akihez láthatatlan (olykor egészen látható) egzisztenciális lánc köti, akkor tartalmi felülvizsgálat nélkül egyet kell vele érteni.

Ez a berögzült viselkedés megfosztja az egyént a lehetőségtől, hogy önmaga határozza meg identitását. Tocqueville szerint^[4] ott, ahol az egyének nem autonóm cselekvőként léteznek, hanem atomizált alattvalókként, a társadalom képtelenné válik az önszerveződésre, és a rend fenntartását szükségszerűen egy hierarchikusan szervezett, központosított állam veszi át. És amíg ez az állapot és felfogás fennáll, egy szélesebb körű polgári társadalom kiépülése elképzelhetetlen. De ilyen mértékű egzisztenciális kitettség mellett nehezen elvárható, hogy a komfortos, biztonságot nyújtó feudális jellegű reflexeket elhagyják. A Magyar Bálint által megfogalmazott függésekre és lojalításra épülő társadalom Tocqueville elméletébe illeszkedik, ugyanis autonóm cselekvők hiányában ki se alakulhatott volna rövid távon egy decentralizált, nem feltétlen hűségen alapuló központi hatalom és hozzárendelt rendszer.

hierarchikus logika

A szittyai nacionalizmus okozta paradox viszonyulás súlyos, talán még nem látható károkat okoz az egész társadalomban, mivel relatívvá teszi nemcsak az értékeket, hanem a jogot is. Ez hosszú távon meggyengíti az általános bizalmat a jog érvényesülésében és szabályozó funkciójában. Max Weber *Gazdaság és társadalom* című munkájában rávilágít, hogy a modern, racionális jogállam alapja a jog univerzális érvényessége, függetlenül az aktuális hatalmi szereplőktől. Amikor azonban a jogot az elit a saját érdekei szerint értelmezi, a társadalom működését a hierarchikus logika uralja.^[5] A joggal kapcsolatos bizalmatlanság még inkább növeli az erő kultuszát, ezzel nemhogy késleltetve, hanem gátolva a polgári „rend” kialakulását. Ingoványos talajon jár a mindenkori elit, ha kizárólag saját aktuális érdekeinek megfelelően értelmezi az igazságszolgáltatás döntéseit. Ellentmondást keltő reakció az „újnemesi” rétegben is az aktuális érdekeivel ellentétes bírói döntés nyilvános támadása, holott az adott döntés ennek a rétegnek a jogalkotói tevékenysége során létrejött jogszabályok alapján hozták. Az igazságszolgáltatás nyílt számonkérése, egyes bírúk magyargyűlölőkénti címkézése kérdéseket vet fel az egész elit jogalkotói tevékenységével kapcsolatban. Nehezen nevezhető koherensnek, ha a jogszabály létrejöttének pillanatában létrejövő jogalkotói szándék később eltér, más értelmezést kíván a megalkotója részéről, holott a módosítás lehetősége is megadatott. Az „újnemesi” réteg

igazságszolgáltatást vagy más jogalkalmazókat támadó tevékenységéből nem következik más, mint hogy a hozzájuk igazodó periférián rekedt réteg viszonyulása is hasonló lesz a jog uralmához, azaz megkérdőjelezi, érvénytelennek látja. Ha a jog uralma ilyen mértékben sérül, a jogállamiság követelményei értelmezhetetlenné válnak, a kiszámíthatóság és előreláthatóság eltűnésével pedig még kiszolgáltatottabbak lesznek az eliten kívüli csoportok.

A mélyben gyökerező feudális reflexek feloldásának egyik lehetséges terepe közvetítő közegként a kultúra, információs hidat teremtve az értelmiség és a periférián rekedtek között, láthatóvá téve a tapasztalatokat, benyomásokat. A mesterkelt vidékimitációkkal szemben azok a munkák igazán jelentősek, amelyekben központi téma a periféria. Ezek segíthetik az okok szélesebb feltárását és a diskurzus elindítását ott, ahol eddig csupán elképzelések és fantazmagóriák éltek a magyar Alföld „igazi arcáról”. Farkas Attila Márton esszéje után húsz évvel érvényesnek tűnik és megoldásokra készítet az állítás, hogy „paradox-ironikus módon éppen a legújabb szittyá-nacionalizmusnak sikerül véghezvinnie, amit egyetlen külső elnyomó hatalom sem tudott megtenni: a nemzettudat elsorvasztását.”

---

[1] Farkas Attila Márton: [Miért nincs magyar nacionalizmus?](#) Liget, 2005/6, / illetve az *Arbori* kötetben (2006 és [e-könyv](#))

[2] Tölgyessy Péter: *Zsákutcából zsákutcába* (A magyar polgár tanulmánykötet), Magvető, 2016

[3] Magyar Bálint: *A magyar maffiaállam anatómiája*, Noran Libro, 2005

[4] Alexis de Tocqueville: *A demokrácia Amerikában*, Gondolat, Bp., 1983

[5] Max Weber: *Gazdaság és társadalom*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987

kép | vecteezy.com

Szerző
Kiss Lajos András

Dátum
2026. febr. 22.

ESSZÉ

ARROBORI

A POLITIKAI INFANTILIZMUS TERMÉSZETRAJZA

[ARROBORI]

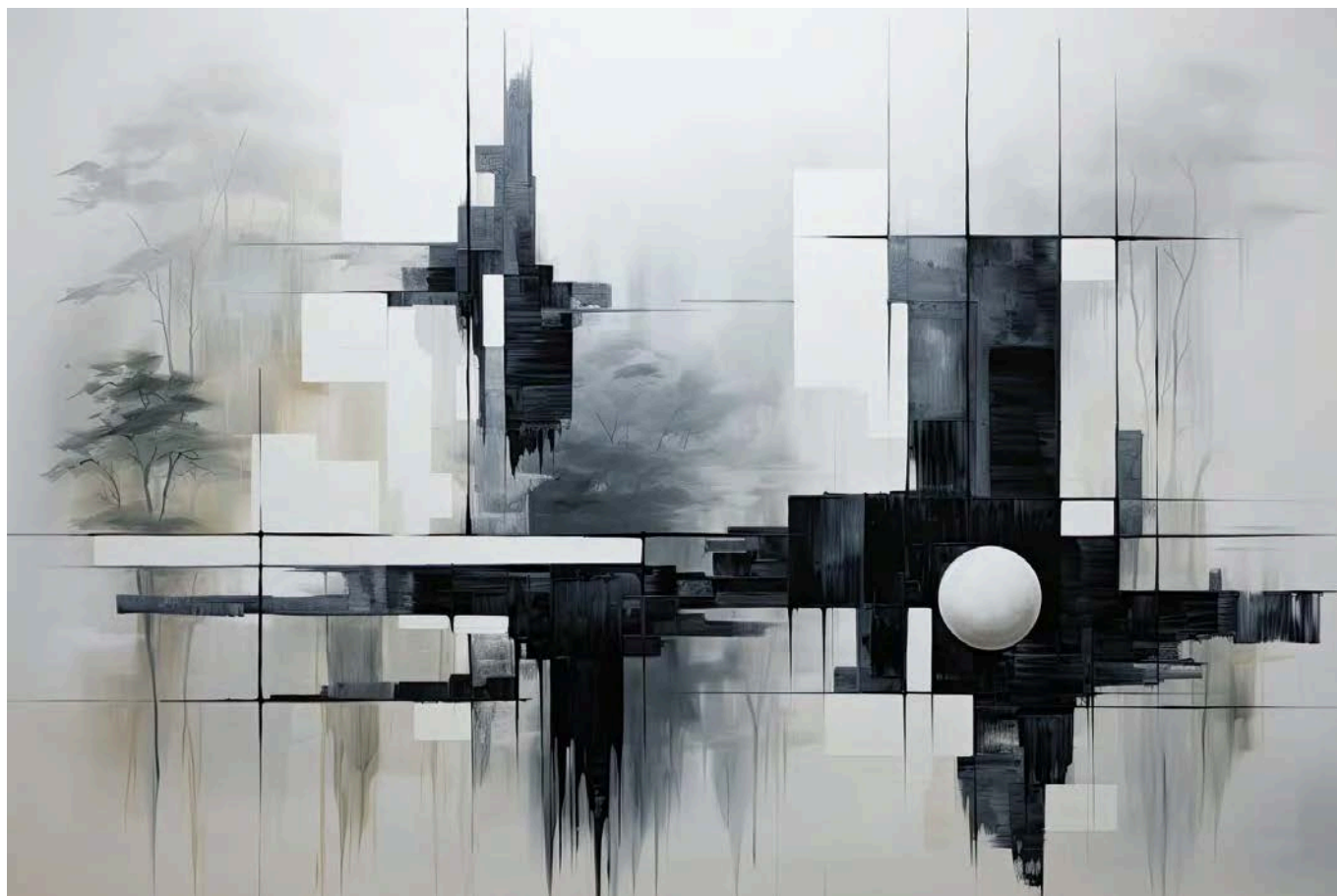

Farkas Attila Márton ARROBORI című könyve 20 évvel ezelőtt jelent meg, most ezzel a címmel rovatot indítottunk, amelyben szerzőink a könyvhöz kapcsolódva mai jelenségekre reflektálnak

Újra megkísérlem korábbi írásomban^[1] nem – vagy csak alig – érintett szempont alapján értelmezni, illetve a magam módján továbbgondolni FAM radikális, a „fősodor” politikai táborok eszei-ideológiai irányzataiba nehezen besorolható kapitalizmuskritikájának néhány fontos megállapítását. Rögtön hozzáteszem: a „honi politikai közbeszédet” élesen kritizáló, illetve az európai baloldal immáron fél évszázada tartó (és megállíthatatlannak tűnő) hanyatlását elemző megállapításainak többségével egyetértek. Ami a válságból való kilábalás esélyét illeti, némileg derülátóbb vagyok.

Mindezt azzal egészítem ki, hogy Farkas Attila Márton könyvének és egyik 2013-ban megjelent tanulmányának „újrértelmezése” során két problémakörre koncentrálok: először az úgynevezett menedzserkapitalizmus látványos kudarcára, kötődve a szerző mondandójához. Konkrétan: a politikai-ideológiai meggyőződésektől látszólag megszabadult, és ezzel együtt a „szakértői kompetenciákat” szinte szakrális magasságokba emelő liberális eszmék szükségszerű hanyatlásának okait, illetve a mára szinte az agónia küszöbén álló „harmadikutas szociáldemokrácia” téves valóságértelmezését szeretném összefoglalni, illetve kiegészíteni. Ezt követően a médiában – rendszerint felületesen és reflektálatlanul – rendre „baloldalnak” titulált politikai korrektség, illetve az ehhez szorosan kapcsolódó szélsőséges multikulturalizmus extrém megnyilvánulásának a józan ész szabályait semmibe vevő káros következményeit egy példával illusztrálom. Végül pedig – nem függetlenül az imént említett kérdésektől – a FAM számára is megkerülhetetlen dilemmával próbálok szembesülni, hogy egyáltalán van-e esély arra, hogy a következő évtizedekben a baloldal kiutat talál a „zsákutcából”, amelybe elsősorban a saját tévedései okán „kormányozta be magát”.

Indulásként újra felteszem a kérdést: vajon miféle eszmék mozgatják az úgynevezett „menedzserkapitalizmusban” központi szerepet játszó technokrata-szakértő réteget, illetve van-e ennek az önmagát szinte „felsőbbrendű rasszként” definiáló „kvázi-közösségnek” valamilyen – többé-kevésbé koherens – ideológiai vagy eszmei meggyőződése. Nyilvánvaló, mondja a szerző,

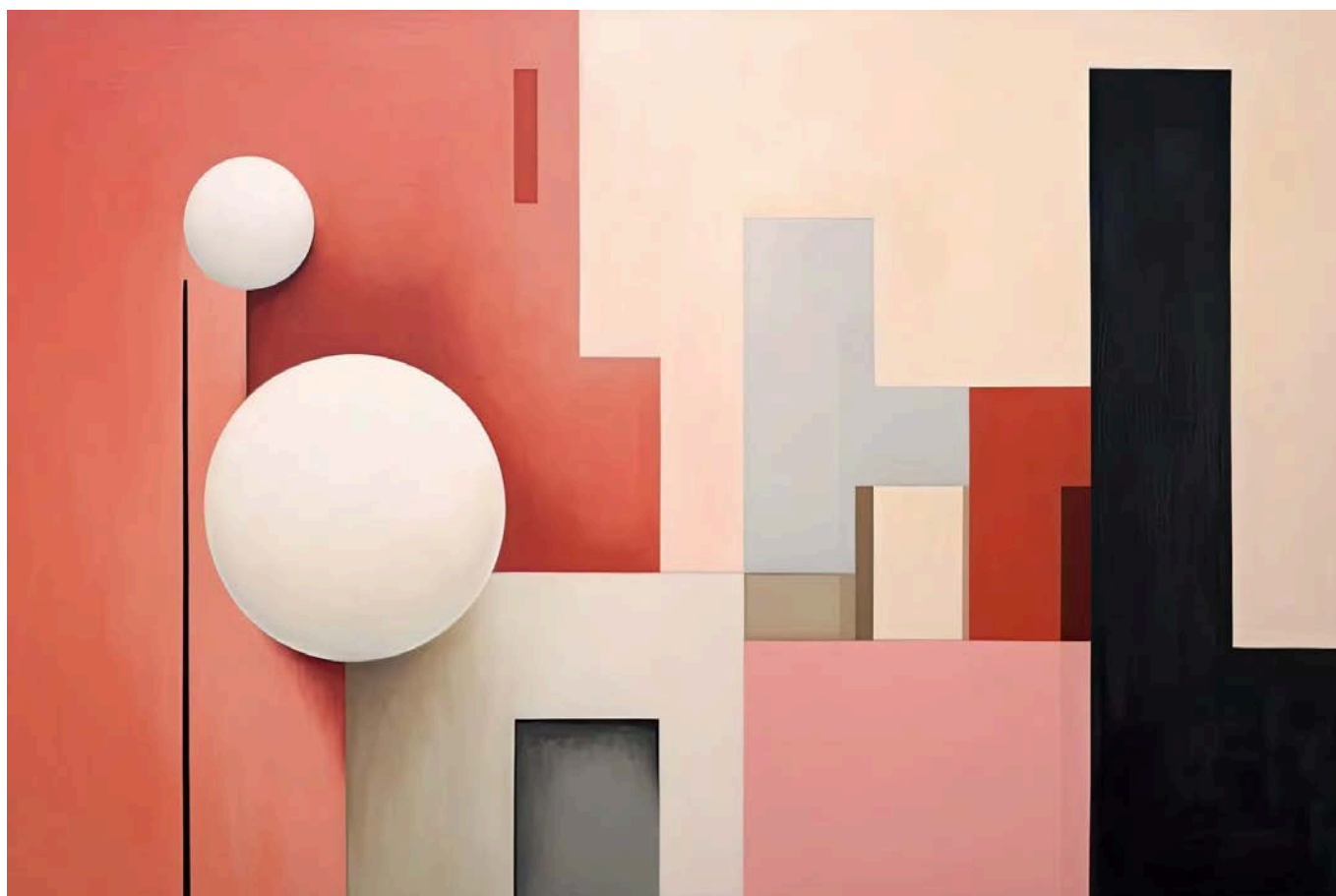
hogy a szakértői kultúrában nem található semmilyen következetesen képviselt meggyőződés, vagy ha ilyenre mégis rábukkanunk, akkor az kizárólag „a mindenkori világrend iránti töretlen szervilizmus”. Éppen ezért „Fölösleges például az amerikanizáció propagálóinak fejéhez Amerika-bírálatokat vágni – legyenek azok bármily megalapozottak -, többségük nemsokára úgyszólván Kína elkötelezett barátja lesz, s bármiben lefogadom: akkor majd konfuciózus-kollektivista alapon mosolyogják meg és oktatják ki mindazokat, akik a nyugati individualizmus és a demokratikus értékek védelmében féltik a magyar társadalmat. S ha ez utóbbiak szemükre vetnénk korábbi nézeteiket, az éppoly avított és nevetséges hőzöngésnek számítana, mint ma kommunizálni.” [2] A szakértőnek – kiváltképpen a gazdasági szférában – valójában nincs semmilyen politikai vagy világnézeti elkötelezettsége; rendszerint az „ideológiamentes célszerűség” hivatkozik, ami persze „nem több szemfényvesztésnél”, mondja Farkas Attila Márton. Ez a lózung kizárólag a hatalom igazolását célozza meg. Az igazság persze az, hogy az „ideológiánélküliség ideológiája” a valóságban a tőke nyers érdekeit szolgálja, ugyanis ez az érzéstelenített (aszseptikus) nyelvezet arra mindenképpen alkalmas, hogy – mint valamiféle varázsige – megbénítsa a társadalom többségének cselekvőképességét, hiszen ebben a végletesen leegyszerűsített nyelvi univerzumban lehetetlennek tűnik észszerű ellenérveket megfogalmazni. „A szakértő feladata az emberi szempontok, az etika, a bárminemű igazságérzet kiiktatása a közbeszédből, illetve a közgondolkodásból. Hiszen az alapelv: a szakembert, a technokratát, 'nem az érzelmei vezérlik', hanem a 'szakmai érvek’”. [3] Az igaz, hogy a szakértelemre alapozott globális politika nélkülözi a nagy „történelmi narratívát”, de arról sem feledkezhetünk el, hogy az érzelem és az értelem szembeállításának komoly tradíciója van az újkori Európa szellemi életében. Nincs ez másképp ma sem, éppen ezért jogos FAM álláspontja, hogy az effajta gondolkodásmód rendre megjelenik napjaink szellem- és társadalomtudományi munkáiban is. Talán nem felesleges megemlíteni, hogy Martha Nussbaum számos munkájában idézi (mint elrettentő példát) az ismert chicagói közgazdász és jogfilozófus, Richard Posner meglehetősen mellbevágó állításait a gazdasági racionalitás abszolút és minden „józan ember számára megkérdőjelezhetetlen” értékéről. *The Economics of Justice* című könyvében írja, hogy a gazdasági utilitarizmus talaján állva egyszerűen belátható, hogy döntéseinket és cselekedeteinket kizárólag a költség/haszon viszonylatnak kell meghatározni, és ez az evidencia az élet minden területére könnyedén kiterjeszthető. „Vagyis semmiképpen sem racionális döntés, ha egy nő két gyermeke mellé még egy harmadikat is szülni szeretne. Ugyancsak irracionális az egyetemeken bölcsész szakokat (mondjuk klasszika filológiát) hallgatni, hiszen az ilyen diplomákkal rendelkezők köztudottan csórók maradnak egész életükben. De az sem észszerű, ha egy anya elhunyt gyermekét gyászolja, hiszen a könnyeivel már úgyszólván tudja a halottat feltámasztani, ezért jobban teszi, ha valamilyen profitszerző tevékenységgel tölti idejét.” [4]

”

a kaméleon eredeti színe

2006-ban FAM úgy látta, hogy mifelénk – a maga vegytiszta formájában – Kóka János írásaiban és politikusi tevékenységében érhető tetten a technokrata-szakember ideáltípusa. Mint tudjuk, Kóka János akkoriban a „baloldali” MSZP-SZDSZ-kormányban töltött be fontos tisztséget (2004

és 2007 között gazdasági és közlekedési miniszterként tevékenykedett), és emellett gazdasági témájú publicisztikái is megjelentek. Az egyik publicisztikájában például annak a véleményének adott hangot, hogy – legalábbis szerinte – napjainkban „a szolidaritás eszméje vesztesre áll”.^[5] De a „baloldali kormány” minisztere ezt a „tényt” inkább üdvözlendőnek, mintsem sajnálatosnak tekintette. Ha a médiában mostanság megjelenő híreknek hinni lehet, Kóka János az azóta eltelt években már nem is csak a baloldali-szociáldemokrata világképnek, de az akkor vallott liberális eszméinek is hátat fordított (legalábbis annak a világképnek, amivel a kortárs liberálisok öndefinícióiban találkozhatunk), és az egykori miniszter ma már a Fidesz politikai ágenseivel van szoros kapcsolatban, akik köztudottan illiberálisként definiálják önmagukat. Mindezek ismeretében önkéntelenül adódik a kérdés: voltaképpen hogyan határozható meg az egykori miniszter eszmei-ideológiai meggyőződése? A helyzet az, hogy a kérdés értelmetlen. Olyan ez, mintha valaki azt kérdezné: voltaképpen milyen a kaméleon eredeti színe?

Az elszánt kapitalizmusapológia és technokrata messianizmus nem új jelenség. Charles Dickens *Nehéz idők* című regényének egyik fontos szereplője az iskolaigazgató Thomas Gradgrind, aki – miként ezt már a regény elején is sejteni lehetett – később sikeres politikus lesz. Dickens a „valóság” iránt végletesen elkötelezett emberként mutatja be ezt az iskolaigazgatót, aki csak a „tényeket” és a matematikai kalkuláció megkérdőjelezhetetlen igazságát hajlandó tekintetbe venni. „Vonalzó, mérleg és egyszeregy van mindig a zsebében, uram, készen arra, hogy lemérje és kimérje az emberi természet minden porcikáját, és pontosan megmondja, mennyit ér.”^[6] Pedig a liberális eszmerendszer – a maga eredeti formájában – korántsem volt ennyire rideg és számító. A józan mértékletesség, a szolidaritás és a szenvedő embertársaink iránt érzett empátia még jelen volt ebben az „öliberalizmusban”. Zygmunt Bauman a *Vajon a gazdagok boldoggá*

tesznek-e minket? című könyvében John Stuart Mill empátikus liberalizmusát ma is követhetőnek véli. A brit filozófus *A politikai gazdaságtan elveiben* arról ír, hogy a gazdaság stabilitása és kiszámíthatósága sokkal fontosabb, mint a korlátlan növekedés erőltetése. Ha a gazdasági fejlődés elér egy meghatározott és normálisnak nevezhető szintet, olyan új helyzet áll elő, amit Mill „egyensúlyi állapotnak” nevez. „A népesség és az anyagi javak stagnálása korántsem jelenti azt, hogy az emberi fejlődés megreked. Éppen ellenkezőleg, korábban sohasem látott lehetőség és tér nyílik a kultúra legkülönbözőbb formáinak tökéletesítésére: az erkölcsi haladásra és a szociális viszonyok javítására. Ez az állapot valószínűleg akkor következik be, ha megszűnünk a 'mindenáron való gazdagodás művészetének' megszállottjai lenni.”^[7] Ezeket a gondolatokat John Stuart Mill *A szabadságról* című esszéjében egy másik aspektusból is igyekszik megvilágítani. A profitmaximalizálásra és az ipari technológia határt nem ismerő tökéletesítésére irányuló törekvések unalmas és egyhangú világgá formálják az európai civilizációt, amit a filozófus nagyon károsnak tekint. Európa lassan elveszíti a keleti világgal szembeni előnyét, és „határozottan halad az emberek egyformává tételének kínai ideája felé.”^[8] Vagyis Mill szerint az elszabadult hajóágyúként viselkedő technokrata kapitalizmus szinte felfoghatatlan méretű szociális egyenlőtlenséget és környezetpusztítást produkál, valamint olyan színtelen és unalmas tömegtársadalmat hoz létre, amelyből hiányoznak a nemzeti kultúrák, illetve az organikus/lokális közösségek egyedül, egymással nem összetéveszthető minőségei. A mai „liberális fősodor” már egészen más eszmék mellett kardoskodik, mint egykor John Stuart Mill, és nemigen törődik azzal az egyre szélesedő szakadékkal, ami a világ lakosságának alig egy-két milliomod részét kitevő szupergazdagok és sok milliárd nyomorúságos körülmények között élő embertársunk között tátong. Zygmunt Bauman a Sunday Times nevű angol lap egyik 2008-ban megjelent beszámolójára hivatkozva írja: „Egészében véve a planéta 1000 leggazdagabb emberének kétszer akkor vagyona van, mint a két és félmilliárd legszegényebb embernek.”^[9] Számomra, s talán ebben nem vagyok egyedül, mégis az a legmegdöbbentőbb, hogy az immáron évtizedek óta agonizáló „intézményesített” szocialista/szociáldemokrata baloldalnak sincs sok hozzáfűznivalója a gazdasági kizsákmányolás továbbra is virágzó gyakorlatához. Jobb híján – a posztliberálisok nyomdokain haladva – maga is az úgynevezett politikai korrektség „korszellem” által diktált értékrendjéhez igyekszik igazítani a politikai gyakorlatát – láthatjuk, milyen sikerrel!

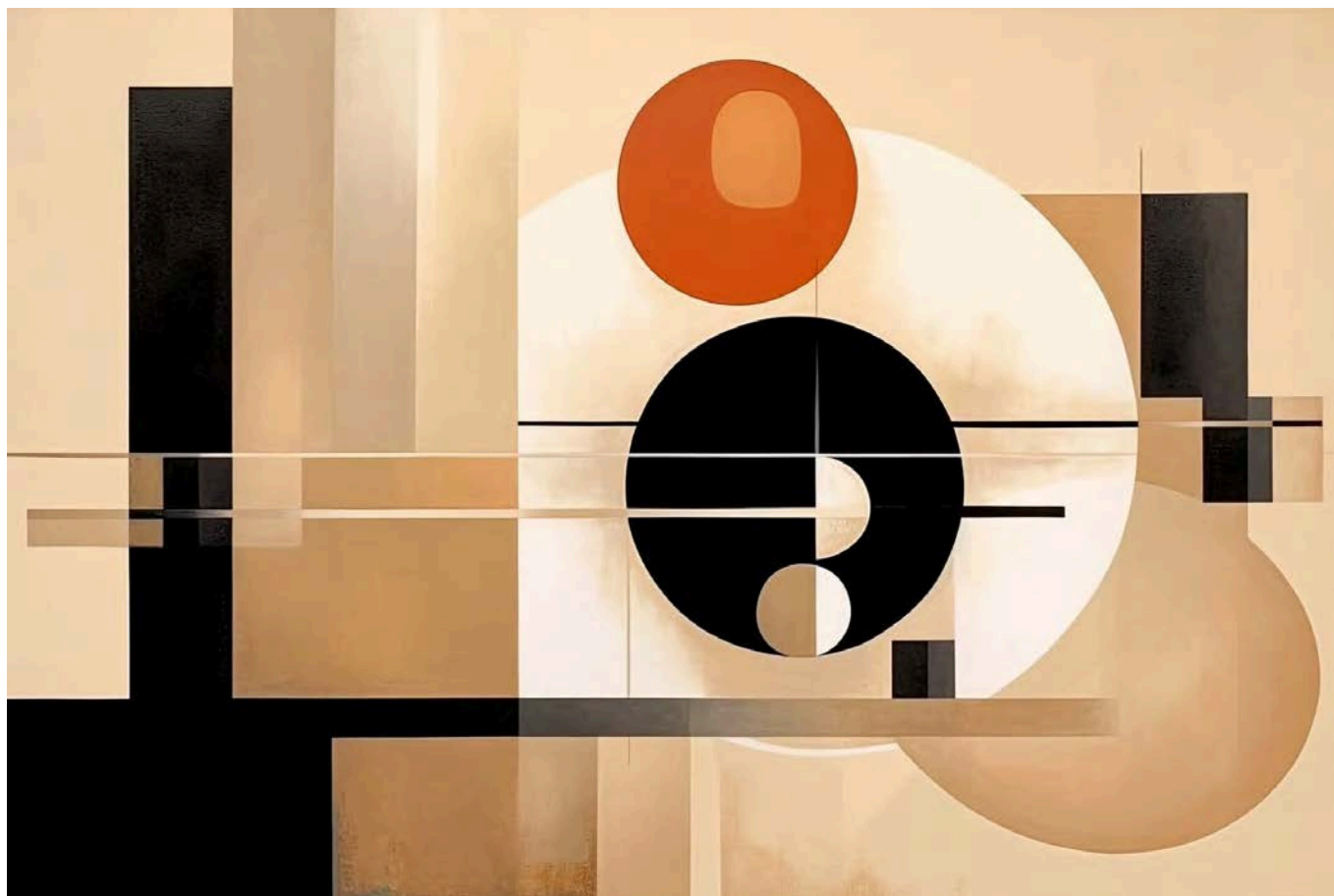

agónia

Az *Arbori* megjelenése után néhány évvel Farkas Attila Márton *A baloldaliság útvesztői és zsákutcái* címmel hosszú tanulmányt publikált a Replika című folyóiratban, amelyben lépésről lépésre nyomon követi ennek a lassú leépülésnek a stációt.^[10] A szerző szerint a hagyományos szociáldemokrácia hanyatlásának egyik legfontosabb okát abban kell látnunk, hogy a tizenkilencedik század második felétől a szakszervezeteknek és a munkásmozgalom reformista vezetőinek sikerült rávenniük a munkásokat, hogy bizonyos jóléti szolgáltatások és egyéb, a biztonságos és kiszámítható mindennapokat nyújtó garanciákért cserébe (például nyugdíj, egészségügyi ellátás, sztrájkjog stb.) mondjanak le a kapitalista rendszer megdöntéséről. A szerző szerint ennek a fokozatos önfeladásnak a filozófus Anthony Giddens, illetve a brit

miniszterelnök Tony Blair jelentette a mélypontját. Amíg a volt szocialista országokban a nyílt diktatúrát követő „reformista” korszak a kapitalista rendszer újbóli restaurálást készítette elő, addig a klasszikus nyugati polgári demokráciákban a szociáldemokrácia szinte teljesen kiüresedett, és a lényegét illetően „szimpla kapitalista polgári-liberális politikai irányzattá silányult.”^[11] Az 1968-as diáklázadásokat követő évtizedekben a szociáldemokraták helyét a kulturális baloldal képviselői vették át, és ezzel az újabb fordulattal – ha lehet ezt mondani – kezdetét vette a rendszer- és társadalomkritikai gondolkodás visszafordíthatatlannak tűnő agóniája.^[12] „A *kizsákmányolt munkás* helyébe az *elnyomott kisebbség* lépett: a bevándorlók, a különféle etnikai, vallási, kulturális vagy éppen szexuális kisebbségek és más elnyomottak: a nők, a gyerekek, az állatok és a növények.”^[13] Manapság ezt az újfajta baloldaliságot a „politikai korrektség”, a multikulturalizmus és a posztkoloniális tanulmányok képviselői jelenítik meg a leglátványosabban. Jordi Vidal, a katalán származású, de elsősorban franciául publikáló filmrendező és esszéista a *Szolgaság és szimulákrum* című könyvében számos – véleményem szerint teljesen megalapozott – kifogást fogalmaz meg a posztmodern irányzatok szélsőséges megnyilvánulásaival kapcsolatban, amelyek elsősorban a posztfeminizmus „érvrendszerében” érhetők tetten. Mert voltaképpen mit is szeretne elérni a posztfeminizmus? Ezt a mozgalmat és ideológiát ma már teljesen más célok mozgatják, mint a hagyományos feminizmust. A posztfeminizmus legfontosabb ellenfele már nem a „maszkulin dominancián” alapuló gazdasági-politikai rendszer, hanem maga a „hagyományos feminizmus”, illetve azok a nők, akik nem osztják a posztfeministák radikális nézeteit. „A posztfeminista diskurzus a színes bőrű nők (fekete feminizmus) és bizonyos *excentrikus közösségek* (homoszexuálisok, transzszexuálisok, transzneműek) követeléseinek *valószerűtlen* találkozására épül.”^[14] Azzal, hogy a fenti közösségek ágensei közös platformra helyezik küzdelmüket, sikerül ráerőltetniük a közvéleményre az elképzelést, hogy az „ösfeminizmus” nem tudott kitörni a heteroszexuális imperializmus kirekesztő értékrendjéből. Szerintük ma már csak a „fekete, leszbikus, munkanélküli értelmiségi nők jogaiért kell küzdeni, míg az „átlagos fehér nők átlagos szenvedései” hidegen hagyják őket. A posztfeministák szándékosan kerülnek a kapitalista piacgazdálkodás és a hagyományos férfiuralom kritikáját. Valójában egyetlen ellenségük van: a heteroszexuális többségi társadalom. Itt és most, ennek a korántsem egységes, sőt, egymással gyakran élesen szemben álló ideológiai-politikai diskurzusnak az „érvélestechnikáját” – amely olykor egészen bizarr formákat ölt – egy példával szeretném illusztrálni, amely az „átlagemberek” szemében aligha arat osztatlan elismerést. A posztmodern feminizmus meglehetősen eredeti „emancipációs törekvéseiről” tanúskodik a Guardian című angol lapban 2014 végén megjelent és nagy feltűnést keltő sztori, amelyben az újságíró-riporter az „identitáskultúra” általános megrökönyödést kiváltó esetéről számolt be. Egy Grace Gelder nevű angol lány elmesélte az újságírónak, hogy nemrégiben volt az esküvője, amelynek során „önmagát vette feleségül”. Grace a következőképpen világította meg, hogy mi vezette erre a szokványosnak nemigen nevezhető döntésre. Miután éveket töltött a táncművészet és a keleti filozófiák tanulmányozásával, és egyszer véletlenül meghallgatta az izlandi énekesnő, Björk Guðmundsdóttir „A nevem Isobel, és önmagammal házasodtam össze” című dalát, hirtelen megvilágosodott, és arra a belátásra jutott, hogy a boldogság és az autonóm életvezetés értékei akkor lesznek igazán elérhetőek számára, ha olyan „párkapcsolatot” létesít, amelyben biztosan nem kell alárendelnie magát egy másik ember akaratának. „Ugyan teljes bizonyossággal nem tudom megmondani miképpen, de tény,

hogy tavaly novemberben abba a meglehetősen szürreális helyzetbe kerültem, hogy egy padon ülve megkértem a saját kezemet." A barátnője, Tiu, aki éppen akkor fejezte be a házasságkötő tanfolyamát, rögtön elvállalta a szertartás lebonyolítását. Az esküvő napjára egy sor meghívót küldtek ki e-mailben, ünnepi ebédet rendeltek, és minden ilyenkor szokásos dolgot időben elintézték. Végül a nagyjából ötven meghívott vendég jelenlétében Grace saját maga húzta fel az ujjára a jegygyűrűt, és egy hatalmas tükör előtt állva hitvesi csókot adott önmagának (pontosabban önmaga tükörképének). Itt azonban még nem ért véget Grace sztorija, ugyanis jó egy évvel később mégiscsak „folt esett” a szabadság megnyilvánulásának eme „abszolút tiszta” formáján. Tudniillik, egy másik interjújában Grace azt is bevallotta a nyilvánosságnak, hogy időközben közelebbi kapcsolatba került egy idegen férfival – vagyis „megcsalta önmagát”. Ezt a bizarrnak tűnő sztorit Slavoj Žižek azzal a megjegyzéssel egészíti ki, hogy az önrandi és az önházasság ötlete ma már korántsem korlátozódik néhány különc egyénre, hanem „egyre nagyobb népszerűségnek örvend az internethasználók körében. Számos, részletesen kidolgozott útmutató létezik arról, hogyan lehet egy ilyen randevút lebonyolítani – önmagunkkal.”[\[15\]](#)

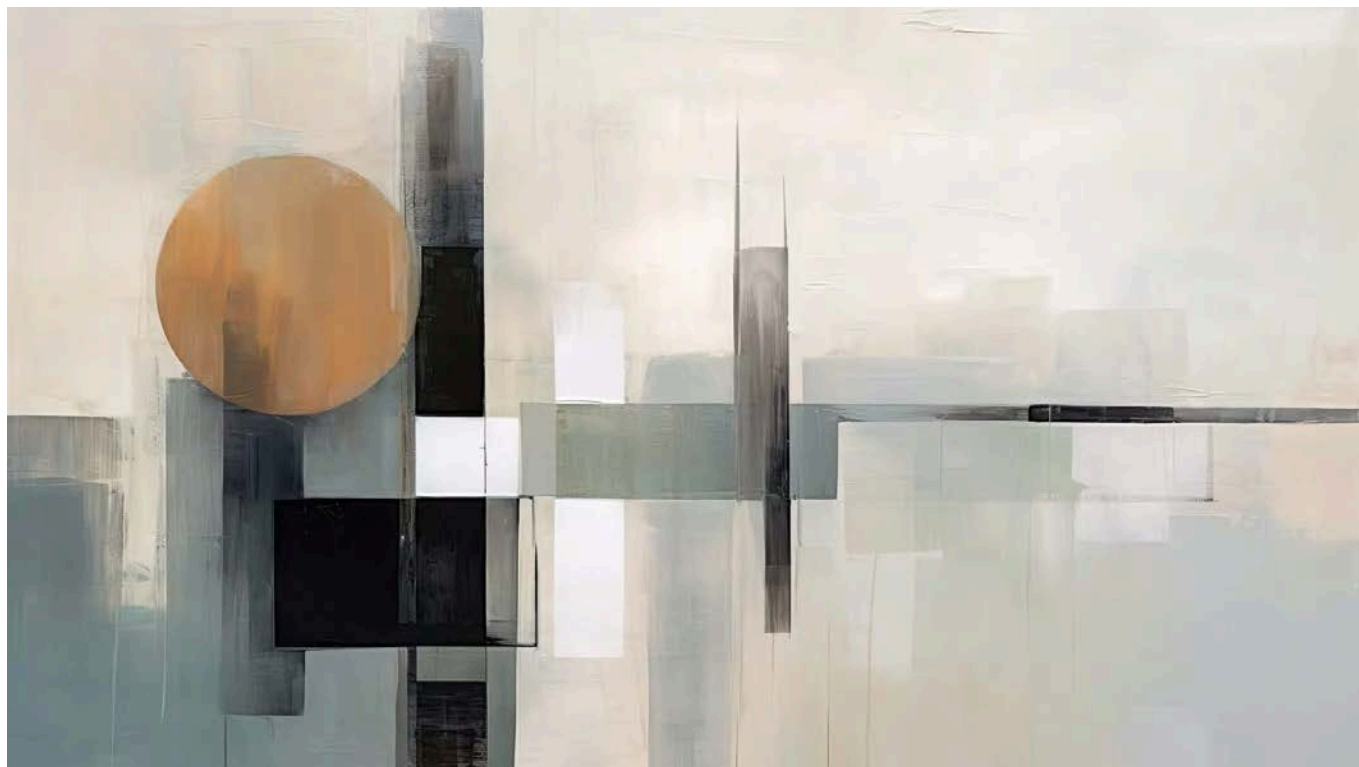
Szembesülve a baloldalinak nevezett eszmerendszer tartalmi kiüresedésével, illetve számot vetve a szomorú ténnyel, hogy az egykori baloldal tömegbázisát jelentő munkásosztály (pontosabban: az, ami még megmaradt belőle) ma inkább az új jobboldal „nemzeti populizmusát” érzi magához közelebb, mintsem az „osztályharcnak” végleg hátat fordító „posztbaloldali” pártokat és értelmiséget.[\[16\]](#) Mindezek ismeretében, valamiképpen mégiscsak illene választ adni kérdésekre: tényleg nincs már semmi remény, hogy életre keljen egy új „baloldali” politikai és ideológiai eszmerendszer, amely megkísérli, hogy komolyan szembenézzen a rossz történelmi tapasztalatokkal, és a józan ész szabályaihoz meg a mindennapok emberének természetes

szükségeihez igazodó politikai elképzeléseket, programokat dolgozzon ki? A válaszat – legalábbis távlati értelemben és némi óvatossággal „fűszerezve” – inkább „igenlőnek” lehet nevezni. Itt és most meglegszem persze egy vázlatos iránymutatással, ami jórészt két kortárs francia szociológus és filozófus – akiket ráadásul egymással szögesen szemben álló politikai táborokhoz szokás sorolni – munkáiban kifejtett gondolatokra épül.

Nemrégiben magyarul is megjelent napjaink egyik legismertebb francia szociológusának, a reimsi munkáscsaládból származó Didier Eribonnak világszerte nagy visszhangot kiváltott önéletrajzi munkája (*Visszatérés Reimsbe*), amelyben Eribon azt írja: az agonizáló baloldalnak sürgősen újra kell gondolnia, hogy miként szerezheti vissza a „munkásosztály maradékának” és a nagyszámú, homogénnek korántsem nevezhető „alkalmazotti rétegnek” a bizalmát. Először is azt kell megértenie, hogy az egyszerű emberek életében a vágyaknak és a jobb élet lehetőségébe vetett naiv reményeknek továbbra is fontos szerepük van. Ha ezt az úgynevezett „baloldali értelmiségiek” nem ismerik fel, akkor ezek a társadalmi rétegek, csoportok a „jobboldalon vagy a szélsőjobboldalon fognak megjelenni”. A munkásosztály baloldali megszólításának persze számos nehézsége van. Ma már világosan látható, hogy Nyugat-Európában az utóbbi fél évszázadban a hagyományos baloldal politikai ereje szinte semmivé foszlott, míg az úgynevezett Új Jobboldal politikai pártjai folyamatosan növelni tudják szavazótáborukat, és ami a legszomorúbb: jórészt az úgynevezett „kisemberek” szociológiai szempontból meglehetősen heterogén közegében növekszik a népszerűségük. Mi áll ennek a látszólag teljesen irracionális fordulatnak a hátterében? A kérdést Didier Eribon is felteszi. „Mekkora felelőssége van ebben a változásban a hivatalos baloldalnak? Milyen felelősség terheli azokat, akik a 60-as és 70-es években vállalt saját közéleti szerepüket a fiatalkori eltévelyedés számlájára írták, majd fontos és hatalmi pozícióba kerültek, és most a jobboldal eszméit terjesztik, miközben megpróbálják a múlt ködébe burkolni a baloldal legfontosabb ügyeit, sőt, mindazt, ami a 19. század közepe óta alapvonásai közé tartozott, vagyis az elnyomás és a társadalmi antagonizmusok iránti érdeklődést, vagy egyszerűen csak a törekvést, hogy az alávetettek is helyet kapjanak a politikai térben? Hagyományaival és küzdelmeivel együtt nemcsak a 'munkásmozgalom' tűnt el a nyilvános politikai és értelmiségi diskurzusokból, hanem kultúrájukkal, életkörülményeikkel, törekvéseikkel együtt maguk a munkások is...”^[17] FAM ugyancsak elismeri, hogy a baloldalnak komolyan szembe kell néznie a ténnyel, hogy a „hagyományos munkásosztály az információs társadalomban eltűnőben van.” Csakhogy a kizsákmányolás továbbra is jelen van. Ha pedig ez igaz, akkor „Nem mindegy, minek nevezzük, akit elnyomnak, és kizsákmányolnak? Nem a kizsákmányolás és elnyomás ellen kellene küzdeni, függetlenül mindenfajta 'elméleti háttértől’?”^[18] Ezt a dilemmát Eribon is hasonlóan írja le, és nem tartja lehetetlennek, hogy a baloldal idővel kikerülhet ebből a kutyaszorítóból. A francia gondolkodó végső következtetése: „A társadalmi mozgalmak és a kritikai értelmiség feladata tehát a következő lenne: kidolgozni a valóság elméleti kereteit és politikai észlelési módjait, amelyek, még ha nem számolják is fel – ez lehetetlen volna –, legalább a lehető legnagyobb mértékben közömbösítik a társadalom testében és különösen az alsóbb társadalmi osztályokban éledő negatív indulatokat; új távlatokat nyitni, és ezáltal felvázolni a jövőt azelőtt, amit ismét baloldalnak tudnánk tekinteni.”^[19]

Hasonlóan látja a helyzetet Didier Eribon honfitársa, a „konzervatív anarchista” Jean-Claude Michéa is. Számos könyvében – például az *Adam Smith zsákutcáiban* – javasolja, hogy még a posztkapitalizmus szellemi és morális zűrzavarában is célszerű lenne újjáéleszteni a George Orwell által gyakran használt, a normális emberi együttélés fundamentumát jelentő *közember őszinte tisztességérzete* fogalmában rejlő humanista tartalmat.^[20] A *közember tisztessége* mindenekelőtt egyfajta intuitív megsejtése vagy megérezése annak (Orwell olykor az *emocionális tudás* kifejezést használja), hogy mit nem szabad megtennünk – még ha a körülmények ezt alig teszik lehetővé –, ha továbbra is méltók szeretnénk maradni az „ez mégiscsak egy tisztességes ember” megnevezésre. Orwell mindezt azzal egészíti ki, hogy a kölcsönös egymásrautaltság intuitív érzéséből fakadó viselkedés- és cselekvésmódok nem a semmiből születtek, mert a nyugati világban, kiváltképpen Angliában „még az osztálykülönbségek ellenére is létezik egyfajta kulturális egység.”^[21] A keresztény világot egész története során az egyenlőség eszméje hatja át, és kiváltképpen a francia forradalom óta ez az eszmény kiirthatatlanul meggyökeresedett a társadalom minden rétegében. „És bár e társadalmakban a legfelháborítóbb igazságtalanságok, kegyetlenségek, hazugságok és sznob korlátoltságok fordulnak elő mindenütt, nem sok olyan ember akad, aki mindezt ugyanolyan közönnyel szemlélné, mint mondjuk egy hajdani római rabszolgotartó. Hiszen még a milliomost is gyötri valamilyen halvány bűntudat, akár a kutyát, mely az ürücombot elcsente. Az emberi testvériség eszménye minden életmódbeli különbség ellenére érzelmileg szinte valamennyiünkre hatással van.”^[22] Az ugyan igaz, hogy a *hétköznapi emberek érényei* kifejezésnek nincs pontos definíciója (Michéa szerint ez leginkább a dogmatikus marxistákat zavarja), de Orwell terminológiájában mégis pontosabb a jelentése annál, mint azt sokan állítják (például Frédéric Lordon). Elsősorban azokra a munkásokra és alkalmazottakra kell gondolnunk, akik sem társadalmi osztályként, sem egyénileg nem óhajtanak az embertársaik fölött uralkodni. Az egyszerű emberek közötti kapcsolatban szinte mindig jelen van egyfajta természetes szimmetria. Közöttük is sokan vannak, akik időről időre megsértik ezt a „természetes egyenlőséget”, de ezek az embertársaink a pusztá erőfölényen kívül nem hivatkozhatnak semmilyen „magasabb rendű eszmére”. A *Charles Dickens* című esszéjében Orwell mindebből azt a következtetést vonja le, hogy „Dickens olyan erkölcsi rendnek adott kifejezést, amelyben egészében véve még azok is hittek, sőt, hisznek ma is, akik megszegik.”^[23]

Farkas Attila Márton *A baloldaliság útvesztői és zsákutcái* című esszéjében nem osztja Orwell, Didier Eribon és Jean-Claude Michéa álláspontját. Szerinte a baloldaliak nem igazán értik a hétköznapi emberek észjárását. „Az egyszerű emberek’ faragatlanok és alpáriak, rasszisták és szexisták, szórakozni, és – fájdalom – gazdagodni vágnak, hogy kellőképp lenézhessék a szegényebbet. A szegények többségéből ugyanúgy hiányzik az elesettek megértése és a szolidaritás, mint a gazdagokból.”^[24] Ebben a szigorú értékítéletben van némi igazság. De a helyzet az, hogy sem Orwell, sem Michéa, de még Eribon sem tagadják, hogy a gyűlölet és a ressentiment (azaz sikeres és tehetős emberek iránt érzett harag és irigység) jelen van az alsóbb társadalmi rétegekben, miként az úgynevezett „felsőbb osztályokhoz” tartozó embertársaink többségében is. Mindezt Orwell és a „bevallottan homoszexuális” Didier Eribon személyesen is megtapasztalták. Orwell a nagy gazdasági világválság éveit Párizsban és Londonban töltötte, és *Csavargóként Párizsban, Londonban* című önéletrajzi munkájában őszintén beszél a leginkább a szegényeket sújtó nyomor és a kiszolgáltatottság demoralizáló hatásairól. Mégsem veszítette el a hitét a hétköznapi emberek természetes szolidaritásának emancipatorikus erejében. Miként a józan és mértéktartó hazafiságot is sokra tartotta. A *Jegyzetek a nacionalizmusról* című esszéjében írja: „A nacionalizmust nem szabad összetéveszteni a patriotizmussal (...). ‘Patriotizmuson’ én azt értem, hogy valaki ragaszkodik egy bizonyos helyhez és életformához, amelyről azt hiszi, hogy a legjobb a világon, de nem kívánja ezeket másokra is ráerőszakolni. A patriotizmus eredendően védelmi jellegű mind hadászati, mind kulturális értelemben. A nacionalizmus viszont elválaszthatatlan az uralkodni vágyástól.”^[25]

”

másképp kell gondolkodni

Farkas Attila Márton – az egyszerű emberek „kiszámíthatatlan erkölcsiségével” szemben érzett minden kifogása ellenére – sok szempontból hasonló következtetésre jut, mint Orwell vagy Eribon. Ugyanis írása végén – némileg ellentmondva az általa korábban kifejtetteknek – ő is úgy véli, hogy a manapság agonizáló baloldalnak egészen másképp kell gondolkodnia, ha újra életre szeretne kelni. „Nem elméleteket kellene gyártania, hanem az eleven köznapi világra kellene fókuszálnia, és meg kellene értenie az utca nyelvét. Nem távoli jövőben kellene gondolkodnia, hanem a mindenkori *itt és most*-ban, mivel a történelem mint evolúciós folyamat soha nem kiszámítható, pláne nem tervezhető.”[\[26\]](#)

[\[1\]](#) [A józan politikai beszéd lényege](#) ; [Arrobori tizenöt év után](#)

[\[2\]](#) I. m. 20.

[\[3\]](#) I. m. 98.

[\[4\]](#) Lásd Kiss Lajos András: *Pillérek törmelékein*. Liget, 2003. 118.

[\[5\]](#) Farkas, *Arrobori...* 110.

[\[6\]](#) Dickens, Charles: *Nehéz idők*. Teuro Könyvkiadó, Budapest, 2002. 8. Ford.: Mikes Lajos

[\[7\]](#) Idézi Bauman, Zygmunt: *Les riches font-ils le bonheur de tous?* Armand Colin, Paris, 2014. 53. Angolból fordította Christophe Jacquet

[\[8\]](#) Mill, John Stuart: *A szabadságról. Haszonelvűség*. Magyar Helikon, Budapest, 1980. 142. Ford.: Pap Mária

[\[9\]](#) Bauman, i. m. 22.

[\[10\]](#) Farkas Attila Márton: *A baloldaliság útvesztői és zsákutcái*. Replika, 2013/2. szám 11–59.

[\[11\]](#) I. m. 32.

[\[12\]](#) L. Jean-Pierre Le Goff *Agonizál-e a baloldal?* (Le Goff, Jean-Pierre: *La gauche à l'agonie? 1968–2017*. Éditions Perrin, Paris, 2017.)

[\[13\]](#) Farkas, *A baloldaliság...*, 33.

[\[14\]](#) Vidal, Jordi: *Servitude & simulacre*. Éditions Allia, Paris, 2007. 92.

[\[15\]](#) Lásd Žižek, Slavoj: *Der Mut der Hoffnungslosigkeit*. S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 2018. 261.

[16] Erről a „pálfordulásról” két érdekes könyvet is megjelentetett az amerikai újságíró és esszéista, Thomas Frank. Az első a *Miért szavaznak a szegények a jobboldalra* címmel eredetileg 2004-ben jelent meg angolul. A második címe: *Miért szavaznak a gazdagok a baloldalra*, amit 2016-ban publikált a szerző.

[17] Lásd Eribon, Didier: *Visszatérés Reimsbe*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2024. 117–118. Ford.: Fáber Ágoston

[18] Farkas, *A baloldaliság...*, 53.

[19] I. m. 147–148.

[20] Michéa, Jean-Claude: *Impasse Adam Smith*. Brèves remarques sur l'impossibilité de dépasser le capitalisme sur sa gauche. Flammarion, Paris, 2006.

[21] Orwell, George: Charles Dickens. In. Uő.: *Az oroszán és az egyszarvú. I-II*. Esszék, tanulmányok, publicisztikák. Cartafilus Kiadó, Budapest, 2000. II. kötet, 223. Ford.: Nóvé Béla

[22] I. m. 223.

[23] I. m. 223.

[24] Farkas, *A baloldaliság...*, 51.

[25] Orwell, George: Jegyzetek a nacionalizmusról. *Az oroszán...*, I. kötet, 417. Ford.: Algol László

[26] Farkas, *A baloldaliság...*, 57–58.

kép | vecteezy.com

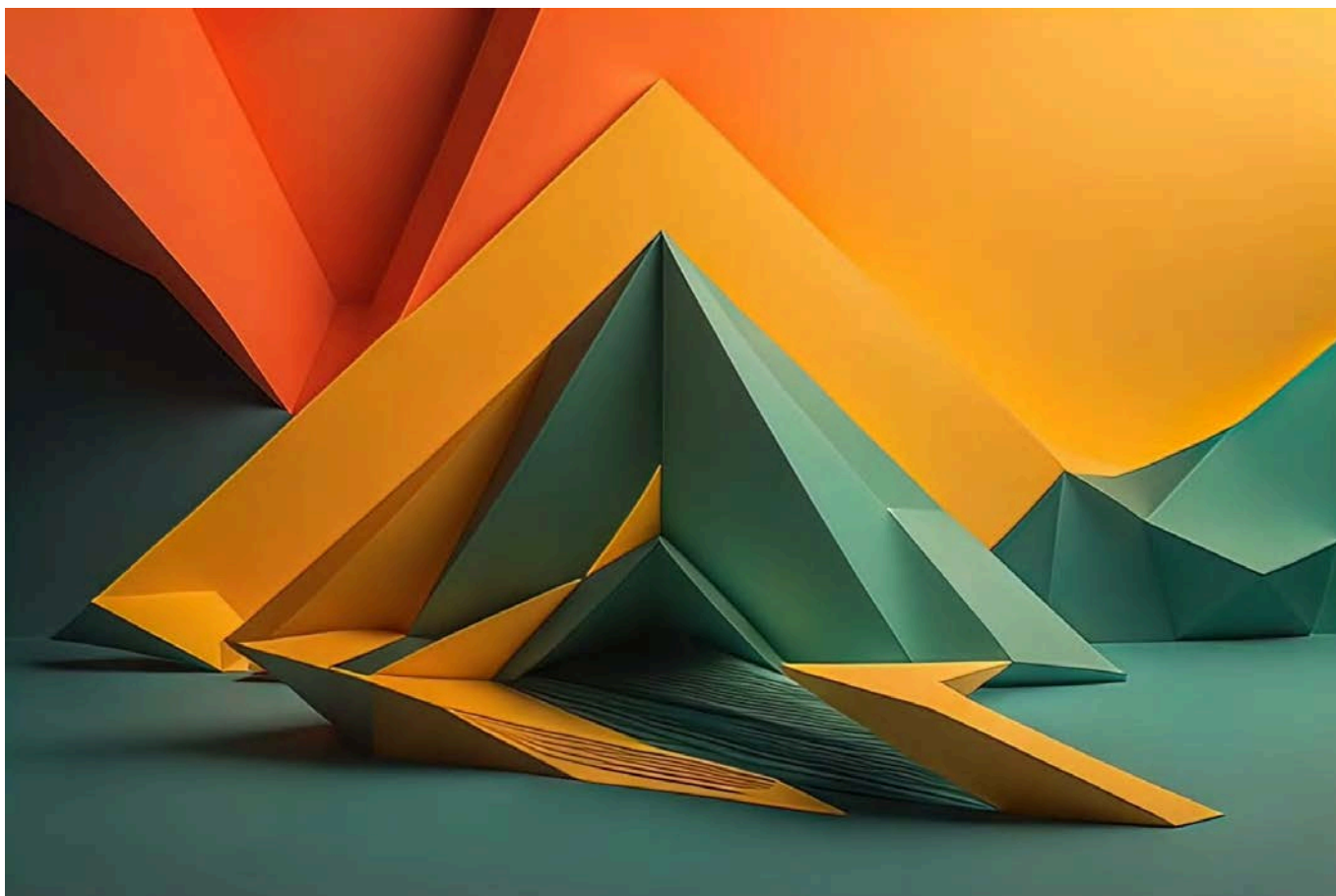
Szerző
Gulyás Ábel

Dátum
2026. febr. 24.

ESSZÉ   ARROBORI

NEMZETI TECHNOKRÁCIA – A SZAKÉRTELEM VISSZATÉRÉSE A HONI RETORIKÁBA

[ARROBORI]

Farkas Attila Márton ARROBORI című könyve 20 évvel ezelőtt jelent meg, most ezzel a címmel rovatot indítottunk, amelyben szerzőink a könyvhöz kapcsolódva mai jelenségekre reflektálnak

Farkas Attila Márton „a honi politikai közbeszéd természetrajzát” felvázolva a neoliberálismust ostromozza, és hangsúlyozza, hogy őt nem is kifejezetten a vadkapitalizmus, inkább a „kádári konformizmus töretlen folytatása, s ennek szerves részeként a kritika hiánya, pontosabban elnyomása” zavarja.^[1] Abban az időben nemcsak az a ma is aktuális kérdés lebegett az

értelmiség szeme előtt, hogy miként élhettek tovább a kádári reflexek a hazai társadalomban, hanem az is, hogy az előző rendszert működtető elit mégis mi az ördögért maradhatott hatalomban.

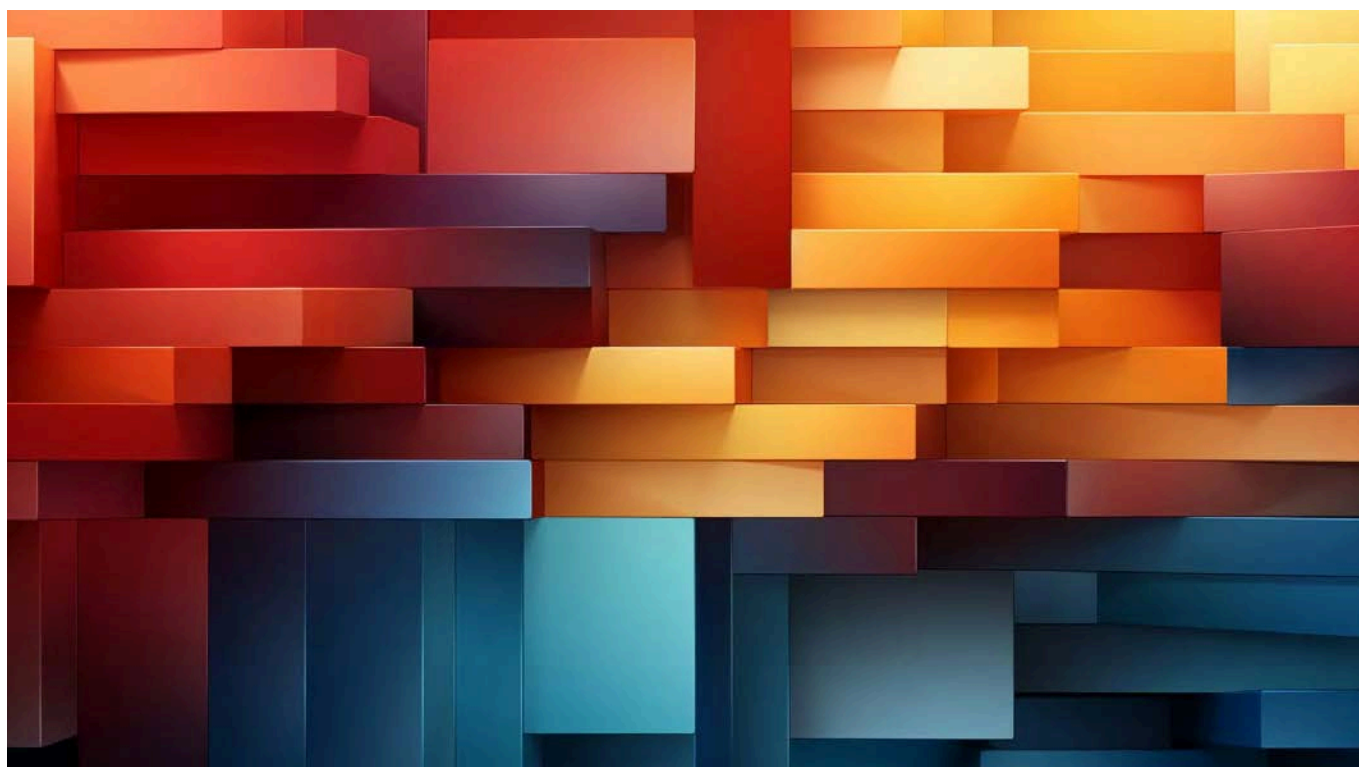
FAM rámutat, hogy a magyar átmenet forgatókönyvét Trockij már a '30-as években megírta, komoly éleslátással megjósolva, hogy amennyiben hosszú távra rendezkedne be a (sztálini) létező szocialista bürokrácia, egy „burzsoá restauráció” idején az állam az átmenet élére állna. Így (a saját javát szem előtt tartva) maga kezdeményezné a tulajdonviszonyok megváltoztatását. [2] Valóban, a késő kádári technokrácia a nyugati kapitalizmus első számú apológétája és a magánosított állami vagyon tulajdonosa lett. A változás megértéséhez azonban érdemes megvizsgálni az indoklást, hogy a(z elviekben teljesen eltérő) szocialista és kapitalista rendszerben egyaránt szükség lesz az uralkodó elit tudására. A folytonosságot a szakértői retorikára támaszkodva garantálta a „nomenklatura-burzsoázia”, olyan technokrata frazeológiával, ami 2010 után háttérbe szorult, az utóbbi időben viszont ismét meghatározza a közbeszédet. Csakhogy a mai magyar diskurzusban radikálisan más politikai szerepet tölt be.

lojalitás az állampárthoz

A hazai és a nemzetközi közéletben már jó néhány éve dobálóznak a *post-truth* kifejezéssel: eszerint olyan korszakba léptünk, ahol az igazságra és a tényekre hivatkozó érvek jelentéktelenné váltak (mintha Platón óta nem az lenne a filozófia egyik nagy dilemmája, hogy a politika nem az igazság, hanem a látszatok világa). Látszólag ezt támasztja alá, hogy az Egyesült Államok elnöke deklarálta, a tudományos bizonyítékok ellenére nem hisz a klímaváltozásban és kiléptette a világ legnagyobb gazdaságát a vonatkozó egyezményekből. Az Orbán-rezsim másfél évtizede alatt pedig fontosabbá vált a lojalitás az állampárthoz. Az ideológiai és pártharcokból kiábrándult polgárok pedig olyan biztos tudást nyújtó technokrata réteget akarnak, amelyik a tények és nem a napi politikai érdekek alapján dönt.

Magyarországon különösen terhelt a szakértelemre hivatkozó diskurzus. Első lépésként vessünk egy pillantást a technokrata nyelvhasználat eredetére.

Az igazság és a demokrácia dilemmái

A post-truth korszak hirdetői egyetértenek a regnáló magyar kormány által is hangoztatott közhellyel: a liberális demokrácia válságba jutott. Komoly dilemma az ilyen típusú berendezkedésekben, amikor a közakarat szembe kerül az igazsággal.

Arendt szerint a polgárok közös beszéde és cselekvése révén konstituálódó politikai folyamat kiindulópontja nem az igazság (*episztemé*), hanem a vélekedés (*doxa*). Érvelni ugyanis csak vélemények esetében lehet, ezzel szemben az „igazság a kényszerítés egy mozzanatát hordozza magában”. A kényszer ellenében hasztalan a meggyőzés, az episztemé világában mozgó teoretikus önszántából nem köt kompromisszumot. Az igazság „megköveteli, hogy tudomásul vegyék, s eleve kizárja a vitát, márpedig a vita a politikai élet leglényegét jelenti”. Abszurd is lenne elvárni az igazság politikai érvényre juttatását, hiszen ekkor „nem saját parancsoló mibenlétének köszönhető érvényesülését, hanem azon sokaság jóváhagyásának, amely holnap esetleg másképp dönt”.^[3] Az ugyanezt felismerő Richard Rorty a demokratikus elvek védelmében intoleránsnak nevezte az igazság felderítésén fáradozó, az „átlagemberek” földhöz ragadt gondolkodását megvető filozófus attitűdjét.

racióális diskurzus

Jogosnak tűnik hát a *post-truth* helyett az igazság korszakát követelők felháborodása. Ha elvesz a nyugati kultúra egyik legfontosabb vívmánya, az erkölcsi intuíciók összevetését lehetővé tévő racióális diskurzus, ha a biztos alapot nélkülöző vélemények tekintünk mindenfajta morális

állásfoglalást, primitív törzsi állapotba süllyedünk, ahol végső soron az erő dönt a szemben álló mítoszok igazságáról.

Az igazság kérdésének zárójelezésével kialakult modern kori relativizmus egyik fő kritikusa, Leo Strauss a győzelemre jutott historicizmussal magyarázta a szabad akarat társadalmaként felfogott liberális demokráciát. Hiszen, ha mindenféle törvényt a történetileg kialakult pozitív joggal (vagy az opcionálisan változtatható társadalmi szerződéssel) magyarázunk, elvesztjük a mércét, amely alapján igazságtalannak nevezhetjük a fennálló rendszert. Márpedig önmagában az a tény, hogy felvethetjük társadalmi eszményünk helyességét, utal rá, hogy az ember számára igenis adott a saját társadalmi viszonyain túlmutató vonatkoztatási pont. Ezt azonban nem találjuk meg a társadalmi szükségletekben, így korunk embere számára nem marad más elv, mint az önkényesen kialakított preferenciák – íme, egyenes az út a legkülönbélebb értékeket honoráló nihilizmusba. A nihilizmus pedig – folytatja Strauss – a tolerancia eszméjének uralkodóvá válásával magyarázható, mivel a sokféleség legitimációja „következtében a tolerancia a sok érték vagy eszmény közül csupán az egyik lett” [4], ami szabad folyást enged az intoleranciának, márpedig „ha nem vagyunk felkészülve, hogy egy toleráns társadalmat megvédjünk az intoleránsok támadásaitól, akkor a toleránsokat a toleranciával együtt elpusztítják” (Karl Popper).

A rendszerváltás utáni elit tisztában volt ezzel. Kis János a '90-es évek közepén, a *Szólásszabadság és náci beszéd* című esszéjében hangsúlyozta: ha „a sérelmes beszéd egyik közvetett következménye..., hogy megfosztja a sértett csoport tagjait a nyilvános vitákban való egyenlő résztvételtől (elrettenti őket, azt sugallja a többieknek, hogy amit ők mondanak, azt nem kell komolyan venni). S tegyük fel, ezt a konzekvenciát egyetlen módon lehet elhárítani: azzal, ha betiltják a sérelmes beszédet. Akkor... el kell fogadnunk, hogy az állam csak úgy biztosíthat egyenlő szólásszabadságot a sértett csoport tagjai számára, ha korlátozza a sérelem okozóinak szólási szabadságát.” Az intoleráns attitűdöt jelenítették meg a Covid-válság idején tapasztalt

megszólalások, mikor természettudósok nyilvánosan kijelentették: az oltás- és klímaszkeptikus polgártársaktól el kellene venni a szavazati jogot. De (szemben a szélsőjobboldali beszédek '90-es évekbeli megbélyegzésével) látványosan elmaradtak a liberális értelmiség ezt elítélő nyilatkozatai, hiszen itt a tényekre és tudományra támaszkodó technokraták érveit hallottuk, márpedig a köz érdeke, hogy szóhoz jusson a demagógok tévedéseit helyesbítő szakértelem.

Platón a szofista Gorgiaszal vitázó Szókratészt „idézve” ír az olyan emberről, „akinek minden szavára hajlik a tömeg, de nem a tanításának, hanem a rábeszélésének köszönhetően.

SZÓKRATÉSZ: Azt mondtad, hogy még az egészség kérdésében is hatásosabb rábeszélő lesz a szónok, mint az orvos.

GORGIASZ: Igen, ezt mondtam; ha a tömeg előtt beszél.

SZÓKRATÉSZ: A tömeg előtt, más szóval a tudatlanok előtt, ugye? Mert a hozzáértők előtt csak nem találna több hitelre, mint az orvos.

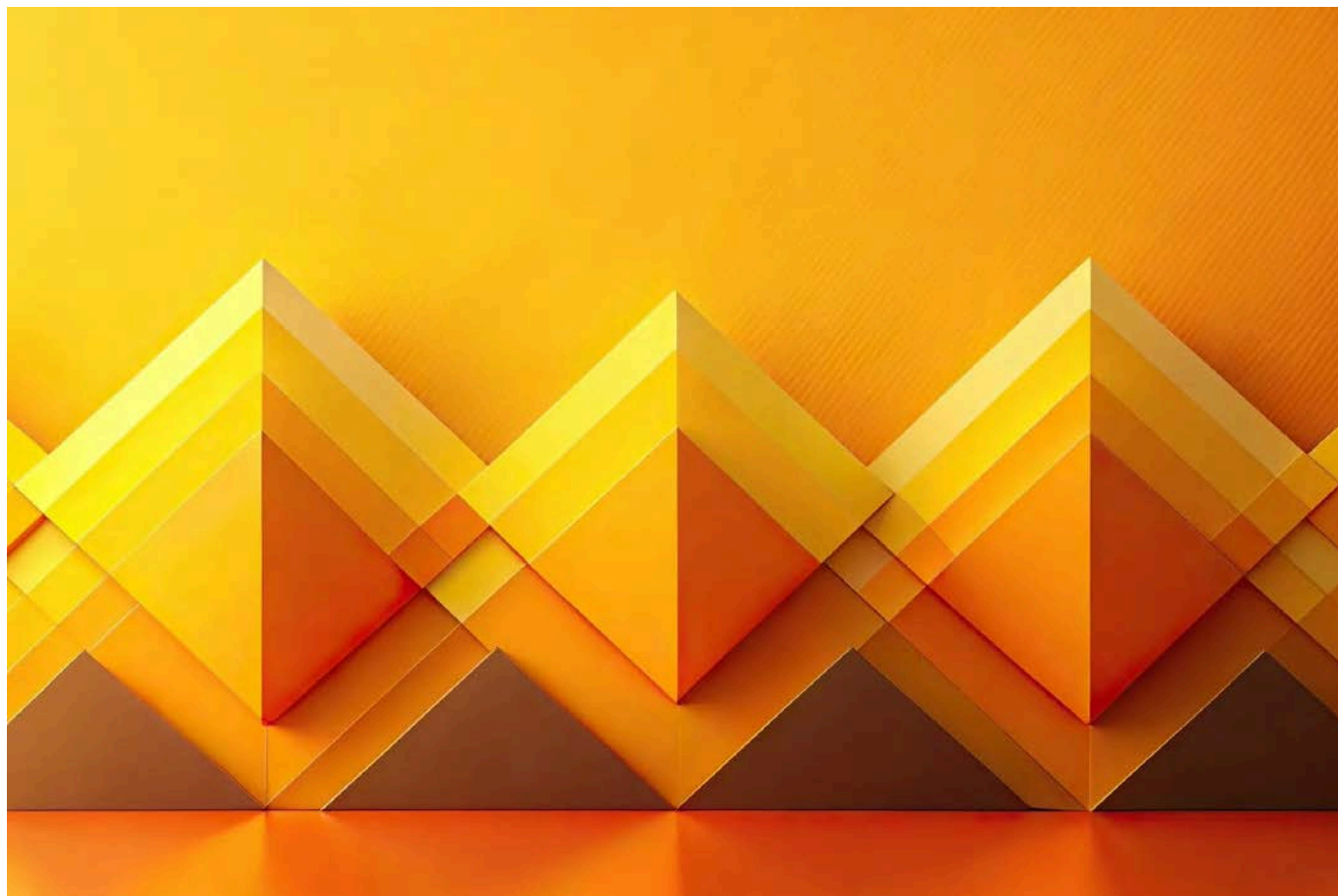
GORGIASZ: Nyilván nem.

SZÓKRATÉSZ: Ha tehát inkább hisznek neki, mint az orvosnak, ez azt jelenti, hogy inkább hisznek neki, mint a szakértőnek?

GORGIASZ: Igen.

[...]

SZÓKRATÉSZ: De akkor a többi művészettel szemben is hasonló helyzete van a szónoknak és a szónoklásnak. Hogy mi tulajdonképpen a dolgok természete, azt éppen nem kell tudnia, elég, ha a meggyőződésnek valami fortélyát kieszeli, hogy a tudatlanok előtt úgy lássék, mintha jobban értene hozzá, mint a hozzáértők.” (Gorgiasz 459a-c – Péterfy Jenő és Horváth Judit fordítása)

A mű későbbi pontján a Kalliklésszel vitatkozó Szókratész rátér, hogy milyen lenne a politika művészete, ha az a valóban ahhoz értők kezében volna. Amint az egyes mesteremberek elméjében megvan a létrehozni kívánt alak és szerkezet, az államférfinak is rendet kell teremtenie a honpolgárok elméjében, „a lélek rendje és rendezett állapota pedig a fegyelem és a mérték. Általuk lesznek törvényszeretővé és mértéktartóvá az emberek. Íme, megérkeztünk az igazságossághoz és a mértékletességhez. Így van-e?

KALLIKLÉSZ: Legyen így.

SZÓKRATÉSZ: Az a bizonyos hozzáértő jó szónok tehát mindig ezt a célt fogja szem előtt tartani, akkor is, amikor hallgatói lelkére beszél, akkor is, ha egyebet cselekszik. S ha ajándékot oszt a polgároknak, vagy megvon tőlük valamit, ezt is, azt is csak azzal a szándékkal teszi, hogy lelkükben fölkeltsse az igazságosságot, elűzze a jogtalanságot, beléjük oltsa a mértékletességet, kiirtsa belőlük a zabolátlanságot, egyszerűen föltámasszon minden erényt és kizárjon minden bűnt.” (504d-e.)

A platóni/szókratészi érvelés szerint nem a polgárok (mint azt a demokrácia hívei képzelik), hanem a hozzáértők tudják, hogyan kell cselekedniük a polis tagjainak, sőt, sokszor a népnek nem tetsző megszorítással szolgálja leginkább a politikai szakértő a közösség érdekét. Ezt az erősen antidemokratikus tradíciót folytatják a modern magyar technokraták, akik szerint a politikai ügyeknek egyetlen általuk ismert megoldása van (minek ide politikai pluralizmus!). Ezért nevezi Tamás Gáspár Miklós szabadelvű platonizmusnak „az államszocializmustól örökölt platonista szcientizmus” hagyományát folytató 'politikai ideológiát'.^[5]

A platóni örök mai leszármazottai is úgy gondolják, hogy a honpolgárok és a politikusok akaratától függetlenül létezik a közjó, és erről a szakértőknek fel kell világosítaniuk a tudatlanokat. A technokraták sosem fárasztották magukat olyan idealista feltevésekkel, hogy a nyilvános diskurzus során változhat-finomodhat a közjó fogalma (Habermas szabad nyilvánosságról szóló tézisét, amelyben a „jobb érv sajátos, kényszer nélküli kényszere” érvényesül, a közösségi média térnyerése után nehéz komolyan venni). Még az előbbi felfogással szemben kritikus, realista (liberális) demokrata is hisz abban, hogy a végső igazság nem bizonyos emberek birtokában van, következésképpen az igazságosság elve megköveteli, hogy kérdezzék meg a kormányzottaktól, ők mit akarnak. A többség persze tévedhet, ám az ilyen tévedést úgy lehet legkönnyebben korrigálni, ha a választható alternatívák láthatóak és kipróbálhatóak.[\[6\]](#)

Tovább növelte a szakértelem iránti igényt, hogy a modernitásban differenciálódtak és eltérő logika szerint működtek az egyes társadalmi alrendszerek és tudományterületek. A különböző részterületeken más normákat elváró modern világban az a személy „aki például kitarthat amellett, hogy az élet minden szférájában az igazmondás azonos etikai mércéjét alkalmazzuk, s az igaztalanságért mindenütt ugyanolyan módon tartja felelősségre vonhatónak önmagát vagy másokat – legyen szó családi beszélgetésekről, politikai ígéretekről, piaci termékbemutatókról vagy a betegeknek adott orvosi információkról –, az ilyen ember nem integritásáról válik nevezetessé, hanem a társadalmi életre való alkalmatlansága miatt.”[\[7\]](#) A specializált modern társadalmak polgáraiban kialakult képzet, hogy nem az általános morális mérceként szolgáló életidegen eszmék (közjó), hanem az egyre bonyolultabb részterületekhez értők tudása vezet a boldogulásukhoz.

Ehhez jött a 21. században kiteljesedő infokommunikációs forradalom: leomlottak a különféle szerkesztőknek és médiatulajdonosoknak a nyilvánosság kapuőreként betöltött hídfőállásai, amivel óriási információs zaj zúdult a közéletre, mindenféle tényalapot nélkülöző blódségek kerültek a jól megérvelt vélemények mellé. Ez komoly dilemma elé állította a kortárs közélet szereplőit: ha a valóságértéküktől függetlenül szabad folyást engedünk mindenfajta véleménynek, nem jutunk-e el az igazság eszméjének kirekesztéséhez (post-truth)?

Arendt szerint „fogalmilag azt nevezhetjük igazságnak, amit nem tudunk megváltoztatni”, ezek a dolgok szabják meg a politikai cselekvés határait, márpedig az emberi szabadság terepéül szolgáló szféra egyedül „úgy őrizheti meg integritását, s válthatja be ígéreteit, ha tiszteletben tartja saját határait”.^[8] Amennyiben a politikus nem tiszteli ezeket a határokat, egy idő után összezúzhatja hazugságra épülő narratíváját, ahogyan a csernobili katasztrófa hozzájárult a Szovjetunió összeomlásához. Horatiust parafrazálva: bárhogyan próbáljuk elúzni, előbb-utóbb kénytelenek leszünk szembesülni a kellemetlen tényekkel. A filozófus itt igazságon a tényszerű, megtörtént (tehát empirikus) eseményeket érti, amitől megkülönbözteti a deduktív, ésszel belátható igazságokat: a jövőt anticipáló és így kényszerítő észigazságokkal szemben a tények kizárólag a múlt eseményeire vonatkozhatnak. A tény- és észigazság viszonyának megvilágításához érdemes felidézni a múlt és a történelem Max Weberől származó megkülönböztetését: a múlt a tények szinte végtelen és összefüggéstelen láncolata, a történelem valamilyen – az észigazság által diktált – elv mentén halmozza és válogatja az elemeket, majd összefüggéseket konstruál. A történeti és természeti eseményeket magyarázni hivatott észigazságokhoz hasonlóan a vita és vélemény, vagyis a politika sem létezhet tények nélkül.

Kicsák Lóránt jogosan [kritizálja](#) a tény és diskurzusellenőr technokraták kapuőr szerepét: kifejezetten „káros az autonómia megtapasztalhatóságára nézve, ha hivatásos véleményformálók (ideológusok) vagy magukat függetlennek mondó (tudományos alapon álló) kritikusok sajátítják ki a nyilvánosságot..., ilyenkor csak azok a kérdések tehetők fel, amelyekre már megvannak a válaszaink, vagy az összes felmerülő kérdésre csak ugyanabban a kódban válaszolhatunk, amelynek elemeivel a kérdést is megfogalmáztuk. Ezért a társadalmi nyilvánosság csak akkor töltheti be funkcióját..., ha a közbeszéd függetlenedik a hatalmi struktúráktól.”

Tényigazságok nélkül tehát elveszíthetjük a viták valóság alapját, így konstruktív diskurzus helyett a süketek párbeszédévé válhat közbeszédünk. De ha a tényellenőr szakértők sajátítják ki a

nyilvános diskurzus jogát, a műveletlennek minősített („összeesküvés hívő”) emberek számára nincs lehetőség az autonóm önmegnyilatkozásra, és az erőltetett retorika torz társadalmi tudatot eredményez.

imázsteremtők

Arendt már a múlt század '60-as éveiben megírta, hogy korunkban a tényigazság és az azt tagadó politikai narratívák konfliktusa dúl. És a tények sokkal nehezebben tudják megvédeni magukat az észigazságnál. A tényigazság adekvát ellentéte nem a légből kapott hazugság, hanem a meghamisítás – vagyis a tényigazság és a vélemény közötti határ elmosása. Ennek hatására nyert teret a relativista álláspont, hogy semmilyen tényállítást nem lehet a világról megfogalmazni, valójában egyetlen kijelentés se tarthat igényt nagyobb igazságérvényre a másikonál. A mai közéletben a tények elferdítése a politikai imázsgyártáshoz köthető: ez a részletekre vonatkozó hagyományos hazugsággal szemben nem egyszerűen előnyösebb színben tünteti fel, hanem egyenesen pótolni kívánja a valóságot. A ténytörések szövetén lyukat hasító, és így a kontextus egésze felől nézve könnyen nyilvánvalóvá váló, egyedi hazugsággal szemben az imázsteremtők konzisztenciára törekszenek, ezért csak a tények újabb és újabb meghamisításával tudják fenntartani narratívájuk magyarázó erejét. Következésképpen létrejön egy olyan konstelláció, melyben az igazság jóval fenyegetőbb lehet bármiféle hazugságnál, ebben a szerkezetben a politikai küzdelmek az ellenfél imázsának hiteltelenítésére és a saját narratíva tökéletesítésére korlátozódnak. A kommunikációs narratívák harcában élő modern politikus számára „az önbecsapás keltheti az igazsághoz való hűség látszatát”, hiszen „teljesen demokratikus körülmények között mások becsapása önbecsapás nélkül jószerével lehetetlen”.^[9] Ráadásul az AI térnyerésével már maga generálhat bizonyítékokat a valóságot eltorzító világmagyarázatához.

Érthető a tájékozódni vágyó állampolgár kétségbeesése: ő nem az egymásnak feszülő hazug narratívákra, hanem a tényeken nyugvó igazságra kíváncsi. Láthatjuk, hogy a szakértelem kérdése legalább annyira adekvát, mint FAM könyvének megjelenése idején.

Az ideológiamentesség ideológiája

FAM diagnózisa szintén a szakértői retorika antidemokratikus pontjaira mutat, illetve a demokrácia-ellenességén túl még a tudományos gondolkodás természetével is szemben állónak látja az egyetemes érvényű, vitán felül álló szakmai vélemény ideáját, hiszen a „tudományos tények elméleteken alapulnak, és alig létezik olyan konszenzus, ami a tudományos alapigazságok kivételével tényként fogadna el bármely – akár kísérletekkel aládúcolt – állítást”.

Következésképpen – teszi hozzá FAM – a „szakértelmet misztifikáló laikus gondolkodás az Egy Isten-Egy Igazság elv sajátos memetikai örökségeként” azonosítható. [\[10\]](#)

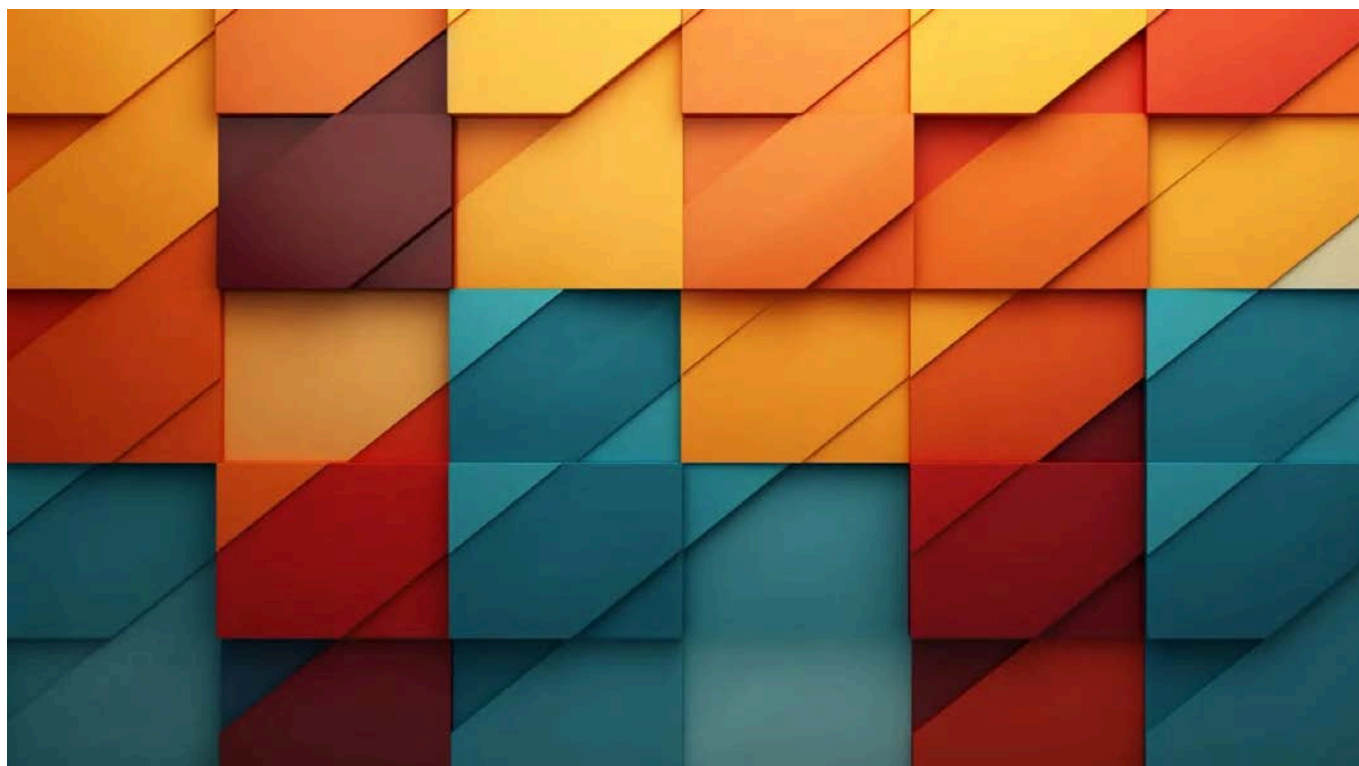
A szakember első számú jellemzője, hogy szigorúan a saját asztalánál marad, amit pedig így megvalósít, az a korábbi korokban „nem tapasztalt érdektelenségének és műveletlenségének elsődleges apológiája”, hiszen az ilyen 'értelmiséginek' minél tájékozatlanabb más területeken, annál több ideje marad a saját szakmájára. Magyarul a szakértő szellemiség által meghatározott kultúrában „a nyitott és érdeklődő gondolkodás, a művelődés pusztá szándéka is a fölszíniesség és a dilettantizmus jele”.[\[11\]](#) Így az ideális technokrata mindig csak a saját szakmájának a paradigmája szerint nyúl a problémákhoz, alapigazságként elfogadva annak szabályait, így öntudatlan problémamegoldóként „arról sincs fogalma, voltaképpen mit és miért tesz, mi tudományának általános célja”. Ebből következik a technokrata morális kérdéseket nem mérlegelő, „parancsra tettem”-attitűdje és itt nem feltétlenül a háborús gépezetek működtetőire, hanem a nagyvállalatok (a környezettel és az emberek egészségével nem törődő) szakembereire érdemes gondolni.[\[12\]](#)

mit követel a haza

Az ideológiai kérdéseken túl a mi-ők/barát-ellenség dichotómiára („a gyűlölködés”-re) épülő pártpolitikai csatározásoktól is elhatárolják magukat a technokraták, mint akik nyilvános vita nélkül is tudják, hogy mit követel a haza. Ehhez kapcsolódik „a politikusi szféra színpadias szembeállítás a társadalommal és az 'ország érdekeit szem előtt tartó' szakértelemmel... Eszerint a politikusok azért nem hozzák meg a 'szükséges' (értsd: a gazdasági elitnek kedvező, népnyúzó) intézkedéseket, mert 'érthető okokból nem merik megtenni' (azaz gyávák), mert 'csak a választásokra gondolnak' (azaz önzők), mert 'nem képesek hosszabb távra tervezni' (azaz csökkent képességűek)”.[\[13\]](#) Vagyis a szakértői retorika kulcseleme a közélet depolitizálása.

A tények nyelvén beszélő technokrata az érzelmek és az igazságérzet kiiktatására törekszik a politikából: az életkérdéseket szakkérdésekké nyilvánító pragmatista diskurzus végső soron elvezet a politikai elvtelenség kultuszához.[\[14\]](#) A politikai cselekvések célja a megőrzés vagy a változtatás, annak függvényében, hogy jónak vagy rossznak tartjuk-e a fennálló rendszert, a közéleti részvétel a jó mibenlétének vizsgálatához irányít.[\[15\]](#) A jó előfeltevéséből adódó értékrendbeli keret mindenképp megjelenik a politikai cselekvésben, legfeljebb rejtett marad. S mert a közéleti ténykedés során elkerülhetetlenül ideológiai kérdésekkel szembesülünk, „minden politikai döntés valamilyen érték és világkép alapján történik.”[\[16\]](#) Politikai-ideológiai kérdések lapulnak a társadalomban felmerülő összes pragmatikus probléma mélyén, ezek „nem valamiféle általános, absztrakt közjó érdekében, tisztán megvalósíthatósági vagy hasznossági alapon mérlegelendő technikai problémák. A technikai szempont mindig csak egy világnézet alapján hozott döntés konkrét megvalósulásánál jelentkezik.”[\[17\]](#)

A technikai részleteket felnagyító szakértő azonban az eszközt céllá emeli és a közösség életét meghatározó értékek vizsgálatát („ideológia csatározások”) feleslegesnek minősíti.[\[18\]](#) Miközben a „társadalom különféle csoportjai a legtöbb esetben eszmék alapján tudják megfogalmazni és reprezentálni érdekeiket”, és a polgárok mindennapjaiban is megnyilvánuló választások – hogy

valaki „a gyarapodást fontosabbnak gondolja a szabadidőnél vagy az életminőségénél, a versenyképességet a természeti és kulturális értékek megőrzésénél, a technikát az erkölcsnél, vagy a munkát a szabad emberi tevékenységénél” – végső soron egy értékrend, vagyis egy ideológia képviselőjéhez köthetők. Az eszmék kiiktatására irányuló „törekvés legfőképpen elrejti és/vagy szublimálja az adott ideológiát – az uralkodókét és az alávetettekét egyaránt”.[\[19\]](#)

Így az igazi szakértői uralom sose valósulhat meg: FAM szerint mindig az uralkodó elit[\[20\]](#) értékeinek képviselője a technokrácia, így a 2000-es években a neoliberális tőkés világrend apologetikáját jelentette a szakértelemre hivatkozást. Bár történetileg változó, hogy milyen értékeket követtek a szakemberek[\[21\]](#), a rendszerváltás környékén helyzetbe kerülő hazai technokraták jellemzően az erkölcsi cselekvés egyetlen dimenziója, a gazdasági versenyképesség kimondatlan képviselőjeként tűntek fel.[\[22\]](#)

Kis magyar technokrácia

A 20. század kínos öröksége, hogy magyar honban lényegében a szocializmushoz kötődött az ország modernizálása: nemcsak olyan infrastrukturális fejlesztésekről van szó, hogy a diktatúra idején vezették be az áramot a legelmaradottabb településekre, hanem ebben a korszakban történt meg a felemelkedést lehetővé tevő köz- és felsőoktatás kiterjesztése a társadalom alsóbb rétegeire. Részint a modernizáció, részint a Nyugattal való technikai verseny miatt a szocializmus története során kiemelt szerep jutott a természettudományos szakértőknek (sokszor a „reakciós” reálértelmiségiek is komoly karriert csinálhattak az átkos rendszerben, mint arra Body Zsombor [kutatásai](#) is rámutattak), és bár erre nem tér ki FAM, de a reálértelmiség megbecsültsége komolyan hozzájárult a magyarországi technokrata retorika kialakulásához.

ideológiapótlék

A szakértelem hazai kultuszának az 1960-as évekig vezetnek a gyökerei. Ekkorra teljesen kiüresedett az uralkodó marxista-leninista ideológia (abban már a rendszer vezetői és fenntartói se hittek), a magyar társadalom pedig cinikussá és apolitikussá[\[23\]](#) vált, mivel Kádárék a magánboldogulást lehetővé tevő gazdasággal kívánták helyettesíteni a politikai legitimitást. A szakértelmiség és az állami bürokraták kiegyezése révén tucatszámra jelentek meg a szovjet tudományos és technikai fejlődést dicsérő és így az ország megszállását legitimáló cikkek. FAM hangsúlyozza, hogy egy időleges konfliktus után a '70-es évektől újra megjelent a szakértelmiség és a bürokrácia szövetsége: ennek köszönhetően a létező szocializmus bürokratikus frazeológiája „átadja a helyét a 'szakszerűség' nyelvezetének”[\[24\]](#), a '80-as évekre pedig már dominánssá vált ez a (pártállam vezetői által is átvett) tény- és szakszerűsége hivatkozó diskurzus. Ekkortól mint ideológiapótlék dominálta a közbeszédet a szakértelmet hangsúlyozó retorika, vagyis tényszerű eredményekkel legitimálták[\[25\]](#) a szovjet csatlós, szocialista hatalmat. Az idő haladtával egyre több Nyugatról átvett kulturális elemmel egészült ki a honi technokrata diskurzus, kicserélődött és még inkább nyugatosná vált ez a gazdasági-szakértelmiségi holdudvar, „jó részük az MSZMP

apparátusának fiatalabb tagjaiból és a szocialista nagyvállalatok vezetőiből verbuválódott”.[\[26\]](#) Így érthető, miért vált a nyugati típusú kapitalizmus első számú apologetájává a nómenklatúra burzsoázia, „paradox-groteszk módon az önmagát a 'szakértelem' révén túlélő sztálini alapszerkezet technikai-technológiai értelemben – és persze a fogyasztási szokásokat tekintve – már hosszú évek óta a Nyugatot tekintette modellnek, a rendszer fönntartásában kulcsszerepet játszó késő kádári technokrácia számára pedig az ország kulturális nyugatosítása létérdekké vált”.[\[27\]](#)

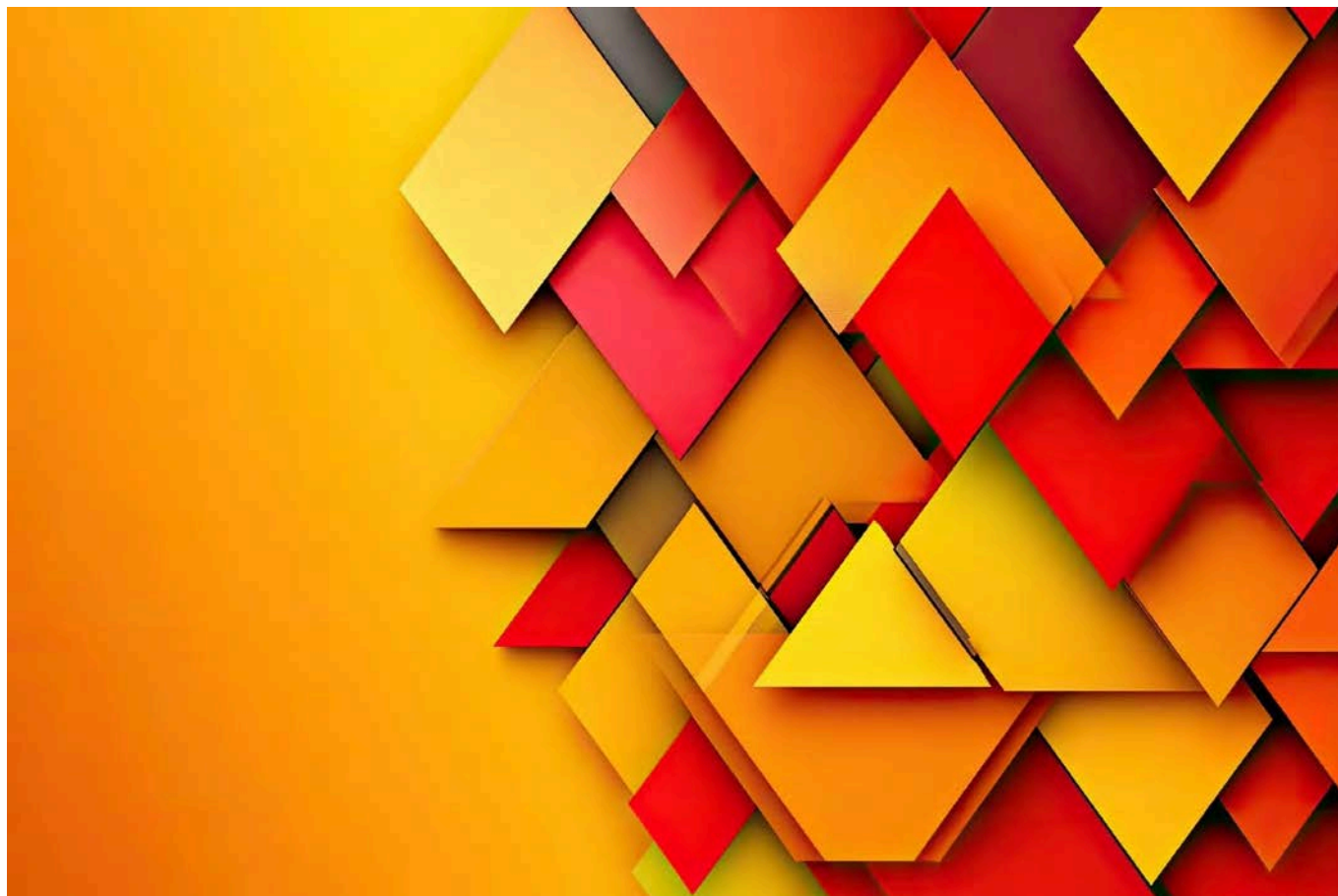
A létező szocializmus kimúltával, a rendszerváltás idején nem feltétlenül az ideológia-ellenességet szolgálta a szakszerűsége hivatkozása, sokkal inkább „az ideológiai klisék és toposzok kiegészítése, megerősítése, vagy még inkább: új alapokra helyezése” volt a retorika szerepe.[\[28\]](#) A harmadik magyar köztársaság kezdeti éveiben egyfajta magyarázkodásként is szolgált a technokrata frazeológia, hogy a régi elit miért maradhatott a hatalomban: a sima átmenet legitimálását szolgálta ('az elit teljes leváltása nélkül nem lehetett volna békés a rendszerváltás') ez a sajátos nyelvjáték, illetve át is mentette a régi rendszer pozícióban maradt embereit ('ők technokraták és sosem voltak kommunisták'), mondván: az új korszakban is szükség lesz a szakértelmükre. A '89-ben még magyarázkodásként szolgáló retorika a '90-es évekre egyértelműen vezető eszmévé nőtte ki magát, mint az ideológiánélküliség ideológiája és egészen 2010-ig dominálta a közbeszédet. A korábbi gyakorlatokkal sok tekintetben szakító, autokratikus rendszert kiépítő Orbán Viktor teljes egészében technokrata kabinetből vette át a kormányrudat.

„A válságkezelő kormánynak nincs politikai ambíciója, csak szakmai” – mondta egy miniszterelnöki felszólalásában Bajnai Gordon (Országgyűlési Napló, 2009. április 14), akinek a kormányzása talán a legjobban illusztrálja a FAM által ostromozott technokrata politikát.^[29] A kabinet egy az egyben a Nemzetközi Valutaalap és az Európai Bizottság (ezek Bajnai szerint „olyan külső, nemzetközi szereplők, amelyek szakértelme... megkérdőjelezhetetlen”, Országgyűlési Napló, 2009. december 14.) által elvárt neoliberais intézkedéseket adta el szakmai kormányzásként. A miniszterelnök kezdettől hangsúlyozta, hogy nem a választópolgárok^[30], hanem a „nemzetközi gazdasági és politikai közvélemény” elismerését kívánja kivívni. A magát ideológiamentes politikusként definiáló kormányfő beszédeiben mégiscsak találhatóak ideológiai fragmentumok: a „szélsőjobb” veszélyre figyelmeztetés, az Európa- és Nyugat-barátság, valamint a szolidaritás baloldali értékének hangoztatása.^[31] Utóbbi jól illusztrálja FAM-nak a baloldaliság jelszavát kisajátító, neoliberais elitről szóló tézisét: még a baloldal értékeit eláruló (gyakorlatilag csak megszorításokat foganatosító) Bajnai sem áttallott a szolidaritásra hivatkozni.

Új magyar nacionalizmus

Bajnai Gordon politikája beleillik a kozmopolita birodalmias gondolkodásba, melynek külön esszét szentel^[32] FAM. Itt egy nagyobb ívű, történelmi mintázatba ágyazva értelmezi a szakértelemre hivatkozó retorikát, nevezetesen a labanc – kozmopolita, birodalmias, gyarmatosító (az ország életképtelenségét hangsúlyozó, a hagyományt maradiságnak tituláló, helyette technokrataként nyugati megoldásokat javasló) – gondolkodás jellemzőjeként azonosítja azt. Manapság a politikai baloldal (baloldalnak jellemzően a FAM által lefestett, neoliberais elitet hívja a sajtó) eltűnését szokta a magyar értelmiség felpanaszolni, de ehelyett érdemesebb a honi közéletben sokszor domináns szerepbe került (a létezett szocializmuson túl erre jó példaként szolgál a jozefinizmus vagy a Bach-korszak) kozmopolita-labanc politika háttérbe szorulásáról beszélni. Úgy tűnik, (moglehet, csupán ideiglenesen) inadekváttá vált a szittyánacionalizmus és kozmopolitizmus ellentétére épülő politikai szembenállás. Ehelyett két nemzeti erő^[33] versenyez a hataloméért: az egyikre komoly megszorításokkal^[34] rá lehetne húzni a FAM által leírt nemzetképet, amelynek szótárában „a ‘magyar’ nem szimplán magyart jelent, hanem igazi magyart”, és a Horthy-korszakra apellálva egy félféudális, uram-bátyám világot igyekezett kiépíteni.

Ezzel szemben a 2024-ben létrejött ellenzék vezetője az előbbinél emancipatorikusabb nemzetfogalomra apellálva kijelentette: „nem fideszesek vagy tiszások, jobb- és baloldaliak, hanem magyarok vagyunk, akkor is ha Nemzeti Meneten vagyunk, és akkor is, ha a Békemeneten voltunk”.^[35] Persze kár lenne idealizálni az új politikai erőt, a kirekesztő törzsiség jelei abban a táborban is láthatóak, utóbbi esetben mégsem egy feudális, hanem egy plebejus-republikánus nacionalizmusról beszélhetünk, amelyben úgy tűnik, komoly szerepet szánnak a decentralizált, alulról szerveződő, a párthoz lazán kapcsolódó szervezeteknek (Tisza-szigetek). A nómenklatúra burzsoáziával szemben ők a nemzeti egységgel indokolják az ideológiaelleneséget („nincs jobb, nincs bal, csak magyar”), vagyis nacionalista csomagolásban élesztették fel a pártharcokkal szembe állított szakértelem mítoszát. Mindenesetre ez a szakértői éthosz egyelőre demokratikusabb (a szakértői közösségek párbeszédén alapuló) a rendszerváltás utáni technokrata politikánál. Tanács Zoltán pártprogramért felelős vezető elmondta, hogy a februárban bemutatott koncepcióba beépítették a több mint 65 témában alakult munkacsoportok helyzetértékelését, sőt, a kormányprogram megvalósításában is szerepet szánnak az érdeklődő honpolgároknak.

Az üzlet és a politika

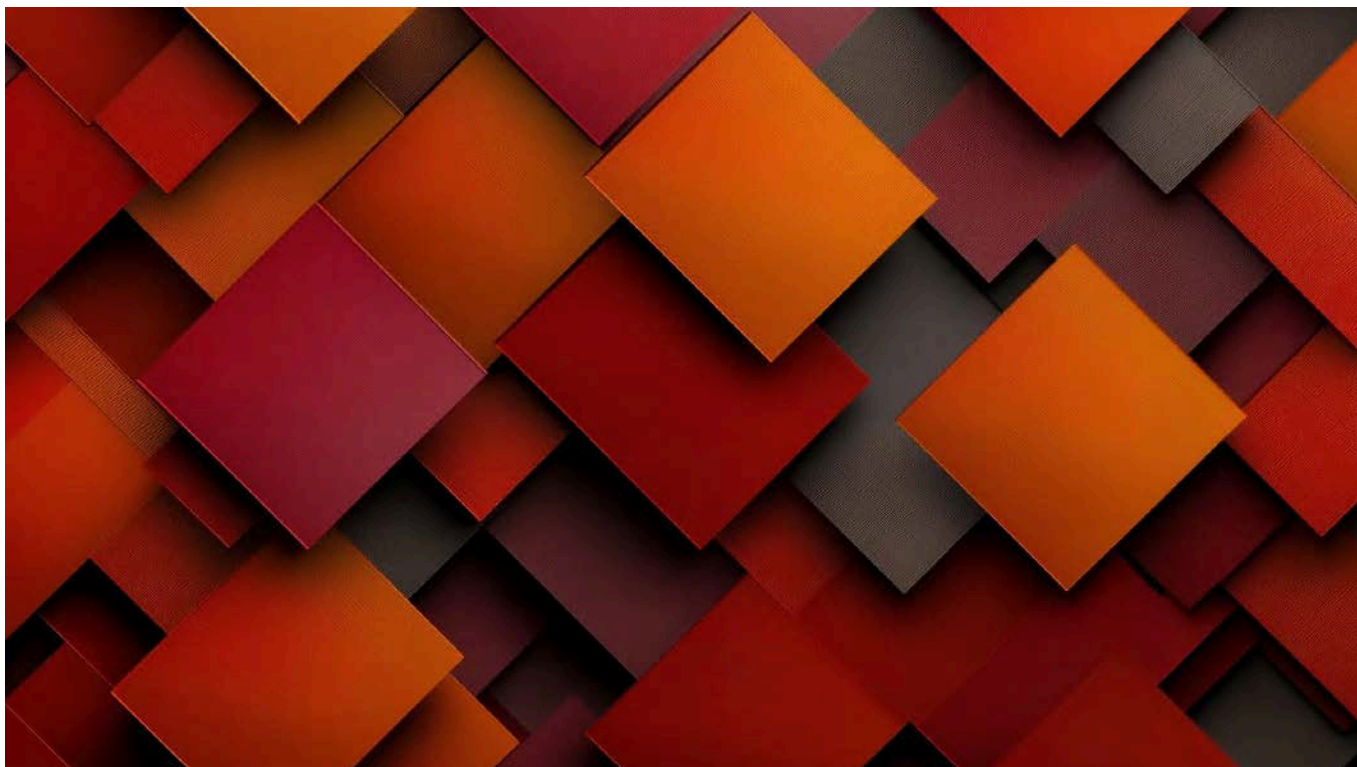
Hasonlóan a FAM által idézett Kóka Jánoshoz, akinek kapcsán nem győzte hangsúlyozni a sajtó, hogy ha vállalkozóként sikert ért el, biztosan jó lesz az országvezetésben is,^[36] Kapitány István volt Shell-alelnöknek is vállalatvezetői tapasztalatát és az ezzel járó gazdasági/szakértői rátermettségét szokás kiemelni mint politikai erényt. Horribile dictu, még a külügyekért felelős Orbán Anitát is mint a „globális üzleti világ egyik legmagasabbra jutó magyar női vezetőjét”

[mutatták be](#). Magyar Péter többször hangsúlyozta, hogy a párt által kiválasztott képviselőjelölteknek hasonló felvételi eljárás kellett keresztülmenniük, mintha a versenyszférába jelentkeznének. A rendszerváltás után kialakult diskurzussal parallel módon, a piaci szférából érkező szereplők itt is szakértőként identifikálják magukat – jó példa erre a Tisza programjáért felelős Tanács Zoltán, aki a Kontrollnak [adott](#) interjújában nem győzte hangsúlyozni: ő nem politikus, miközben visszatérően a kormány erkölcsi és politikai felelősségére utalt. Hosszasan lehetne még idézni nyilatkozatokat, ehelyett csak arra szeretnék kitérni, hogy miért vált ismét a szakértelem mércéjévé a piaci teljesítmény.

propagandagépezet

2010 után a korábbi szakértelemre hivatkozó diskurzus háttérbe szorult, az állampárt lakájmédiájában valóságos gúnyszóvá vált a „független, objektív újságíró” megnevezés. Egy felváltva (forradalmi) konzervatívnak és új jobboldalinak hívott kulturális[37]-eszei hegemonia kialakítása érdekében komolyan támogatták a vállaltan a kormányzat iránt elfogult tudományos, szakmai intézetek létrehozását (MCC, VERITAS Intézet, Danube Institute, Kommentár folyóirat, Schmidt Mária gittegyletei stb.). Vagyis a hazai közbeszéd részeként elhangzó kritikus vélemények ellensúlyozására, „az elégtelen kutatási források okán hangoskodó tudósok ellen a 'saját' tudósokat, a kritizáló vagy sároszó írások és műsorok ellen a 'saját' kritikusokat, lapokat és műsorokat, végül pedig – hogy a propagandagépezet teljes legyen – a 'ti' rádiótok és televíziótok ellen 'saját' rádiót és televíziót”[38] hozott létre a rendszer. Emiatt alakult a gyanú bármilyen szakvéleményt vagy elemzést közreadó közéleti megszólalóval szemben, hogy biztosan a kormánypártot vagy az ellenzéki oldalt képviseli. Ezért gondolhatják sokan, hogy a politikán kívüli (üzleti) szférában nyilvánulhat meg a pártos elfogultságtól független szakértelem. De ennél mélyebb, társadalomszerkezeti oka is van a honi technokrata retorika feltámadásának.

Ez pedig a FAM által kárhoztatott feudális struktúrához kapcsolódik, amely a 2011-es önkormányzati törvénnyel induló, radikális centralizációs folyamat következtében az elmúlt 20 évben (pedig az Arrobori szerzője is elég kritikusnak látta kora társadalmát) jóval hangsúlyosabbá vált. Az alap- és járó-beteg szakellátáson kívül az egészségügyi és a közoktatási feladatokat is kivonták a helyi politika hatálya alól (az óvodai ellátáson túl csak bizonyos szociális, kulturális, kommunális és településüzemeltetési feladatokat hagytak meg az önkormányzatoknak). Ráadásul 2013-tól az önkormányzatok számára biztosított normatív támogatási rendszert a feladatalapú finanszírozás váltotta fel – vagyis az addigi fejpénz helyett a kormány dönthette(/i) el, mennyi forrást biztosít a helyi politikusoknak, magyarul a testületek pénzügyileg is kiszolgáltatottá váltak az állam(párt)nak.

A változások miatt a 2010 utáni magyar társadalom fontos szereplőivé váltak a klientúráról szóló irodalomban megénekelte hatalmi háromszög figurái – a patrónus, a kliens és a közöttük közvetítő brókerek (kijáró emberek). A leszakadó vidéki lakosságnak szociális segélyek helyett (köz)munkát ajánló, új feudális rezsimben az állampárttól érkezik a támogatás, a pénzre szoruló pedig a helyi erős embereknek – akik sokszor maguk a polgármesterek – köszönhetik, ha megkapják az igényelt forrást.^[39] Kialakult a magyar társadalom percepciója, hogy a pénzek kiosztásánál a tényleges tudás helyett a politikának lefekvés a fontos. Innen nézve érthető az igény, hogy ne a csókosok, hanem az adott területen valóban jól teljesítő szakértők kapjanak lehetőségeket. Kapitány István céges tapasztalataira hivatkozva a torzítatlan versenyhelyzetet [nevezte](#) ideálisnak a hazai gazdaság számára^[40] – nos, pont ezt hiányolja a szakértői retorikára ismét fogékonyá vált magyar honpolgár a hatalom működésétől.

jó példa

A rendszerváltás idején a régi elit hatalomban maradásának igazolására szolgált a szakértelemre hivatkozás, most épp ellenkezőleg, a jelenleg politikai elitől függetlenül (jórészt a piacon) elért teljesítményt legitimálja a Tisza vezetői által hangoztatott technokrata retorika. Végezetül érdemes megjegyezni, hogy az ilyen frazeológia nem feltétlenül jár együtt a kritikátlan nyugati mintakövetéssel és a „csatlóslét közhelyeinek” hangoztatásával. A külföldi tőke helyett a honi gazdaságot fejlesztő politikára jó példaként szolgál a koreai fejlesztőállam, ahol a szakértő-bürokrata réteg komolyan hozzájárult a radikális életszínvonal-emelkedést eredményező 'gazdasági csoda' megvalósításához.

A szakpolitikai tudás nélkülözhetetlen a jó kormányzáshoz (nagy részét ennek hiánya miatt vezette az Orbán-rezsim zsákutcába az egykori legvidámabb barokkból a régió sereghajtójává süllyedt Magyarországot). Első lépésként, a szakmai feladatok kijelöléséhez azonban fel kell tennünk a kérdést, milyen országban szeretnénk élni, ez viszont ideológiai dilemmától függ: nevezetesen, hogy mit gondolunk a közjóról. Látva, hogy a NER urainak 16 évi országglása milyen gazdasági és morális válságba sodorta a magyar államot, ismét adekváttá vált a kérdés megválaszolása: milyen elvek alapján tudnánk jobbat tenni ezt az országot. Az eszmei kérdések elodázása, az ideológiaellenes szakértelemre hivatkozó diskurzus ebben sajnos, nem segít.

---

[1] Farkas Attila Márton: [Arbori. A honi politikai közbeszéd természetrajza](#)

[2] i. m. 27–28.

[3] Hannah Arendt: *Igazság és politika*. In.: Hannah Arendt: *Múlt és jövő között – Nyolc gyakorlat a politikai gondolkodás terén*. Fordította: Módos Magdolna, Osiris, Budapest, 1995. 246–247. 253.

[4] Leo Strauss: *Természetjog és történelem*. Fordította: Láncki András. Pallas Stúdió, Budapest. 1999. 10–11.

[5] Legfőbb jellegzetessége épp az ideológia hiánya, a szakértőknek nevezett „kontraplótói bölcselők... soha nem nyilatkoznak afelől, hogy szerintük mi az igazi politikai filozófia és Staatskunst”. Tamás Gáspár Miklós: *A magyar ideológia*. In: Tamás Gáspár Miklós: *Másvilág – Politikai esszék*. Új Mandátum, Budapest, 1994. 498–499, 502.

[6] Tamás Gáspár Miklós: *Pártharcok és „szakszerűség”*. In.: i. m. 228–229.

[7] MacIntyre, Alasdair. (1997). *A politikai, a filozófia és a közjó*. Fordította: Vitéz Viktória. In: Horkay Hörcher Ferenc (szerk.): *Közösségelvű politikai filozófiák*. Budapest, Századvég, 2002. 74.

[8] Hannah Arendt: i. m. 271.

[9] i. m. 259–264.

[10] Farkas: i. m. 110.

[11] i. m. 103–104.

[12] i. m. 98.

[13] i. m. 116–117.

[14] i. m. 112., 139.

[15] Leo Strauss: *Mi a politikai filozófia?* Fordította: Berényi Gábor, Világosság, XXXV. évf. (1994b) 7. sz.

[16] Farkas: i. m. 90.

[17] i. m. 91.

[18] i. m. 99.

[19] i. m. 90–91.

[20] i. m. 103.

[21] Ennek a típusnak Adolf Eichmann, a kiváló logisztikai szakember a megtestesítője, aki a Jeruzsálemben tett vallomása szerint nem volt náci, csak hozzáértőként teljesítette az állami megrendeléseket. i. m. 109.

[22] i. m. 98., 102.

[23] Az „56-os forradalom tanulságait levonó 'kádári kiegyezés' lényege, hogy a hatalom megengedte a magyar társadalomnak, vagy még inkább: elvárta, hogy elforduljon a közélettől – már csak a maga stabilitása és nyugalma érdekében is. Inkább műveld a kertecskédet, de ne foglalkozz politikával". I. m. 134.

[24] i. m. 133.

[25] Egy idő után már nem az egyre nagyobb ellátási nehézségekkel küzdő Szovjetunió eredményeivel, hanem a (geopolitikai) realitás jelszavával indokolták Magyarország megszállását, ami kínosan emlékeztet az Orbán-rezsim korifeusainak az orosz gázzal kapcsolatos magyarázatára.

[26] i. m. 135–136.

[27] i. m. 137–138.

[28] i. m. 133.

[29] A könyv kiemeli a közismert tényt, hogy hányszor tévedtek a magukat fellebbezhetetlen tekintélynek tételező gazdasági szakértők. Az 1929-es recesszió előtt a közgazdasági elit színe-java elmondta, hogy nem kell világválságtól tartani. Hasonló történt 2008 Magyarországon, amikor (még a Gyurcsány-kormány tárcavezetőjeként) Bajnai Gordon kifejtette: nem érdemes aggódni az amerikai bankválság beszívargása miatt (Országgyűlési Napló, 2008. október 6.). FAM több példán bizonyítja, hogy az ilyen tévedések nem csorbítják a technokratát tekintélyét.

[30] Bajnait nem érdekelte az állampolgárok szimpátiájának megnyerése, sőt, kormánya tagjaival is aláíratott egy nyilatkozatot, hogy egyetlen párt színeiben sem indulnak a következő választáson. A régi római diktátorokhoz hasonlóan ő is olyan vezetőnek tekintette magát, akire a válság megoldása érdekében ruháznak hatalmat.

[31] Illés Gábor-Körösényi András: *Ortodoxia, heterodoxia és cselekvés: Bajnai Gordon és Orbán Viktor válságkezelése, 2009–2014*. In.: Körösényi András (szerk.): *Viharban kormányozni – politikai vezetők válsághelyzetekben*. MTA TK PTI, Budapest, 2017. 147–152.

[32] *Miért nincs magyar nacionalizmus?*

[33] Az antinacionalista Kádár-korszakban váltak a rendszerellenesség szimbólumává a nemzeti jelképek. A rendszerváltás után pedig „a baloldaliság lejáratása miatt a nacionalizmus maradt az egyetlen ideológia, aminek köntösében a diffúz elégedetlenség és a kollektív önvédelem megnyilvánulhat” – írta 20 évvel ezelőtt FAM ezt a 2010 után különösen igaznak ható mondatot. Már Magyar Péter megjelenése előtt is elsősorban a jobboldalról érkező kihívók (Vona Gábor, Márki-Zay Péter) mögé tudott felállni az Orbánnal szembeni ellenállás.

[34] A legszembeötlőbb különbség, hogy a szittyánacionalizmussal szemben határozott internacionalista beállítódás jellemzi a (magát az új jobboldali/patrióta internacionálé egyik vezető erejeként pozicionáló) kormánypártot.

[35] Magyar Péter 2025. október 23-i beszédében 56 másodperces csendet kért a nemzeti megbékélésért.

[36] Farkas: i. m. 123.

[37] „A kultúra nem egyéb, mint a hatalomvágy sajátos, partikuláris és provinciális formája (a kelet-európai gondolat 'lesüllyedt', folklorizált Foucault). Az erkölcs az elnyomás álarca, az elvek csak a meztelen érdeket leplezik” – TGM-nek a '90-es évekbeli etnicista jobboldalról adott leírása tökéletesen illik a NER intellektuális verőembereinek gondolkodására. Tamás Gáspár Miklós: *Etnarchia és etnoanarchizmus*. In.: Tamás Gáspár Miklós: *Törzsi fogalmak I*. Atlantisz, Budapest, 1999. 330.

[38] Laki Lászlót idézi Éber Márk Áron: *Ellenhegemónia-építés – Hogyan politizálnak Antonio Gramsci követői és kisajátítói*. Eszmélet Alapítvány, Budapest, 2025. 116.

[39] Kovai Cecília–Pulay Gergely: *A kliens viszonyok mindennapi működése*. In.: Kovács Imre (szerk.): *Integráció, egyenlőtlenség, polgárosodás – A magyar társadalom a 2020-as évek elején 2*. HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2024. 233., 254–256.

[40] Nem állítom, hogy a Tisza a piacgazdaság igazságtalanságainak szabad utat engedő, neoliberális paradigma képviselője. A bejelentett intézkedések – így a rezsicsökkentés kiterjesztése a rászorulóknak (energiaszegényeknek) számára vagy a fizessenek a gazdag oligarchák program – jó része balra tolná a jelenlegi berendezkedést.